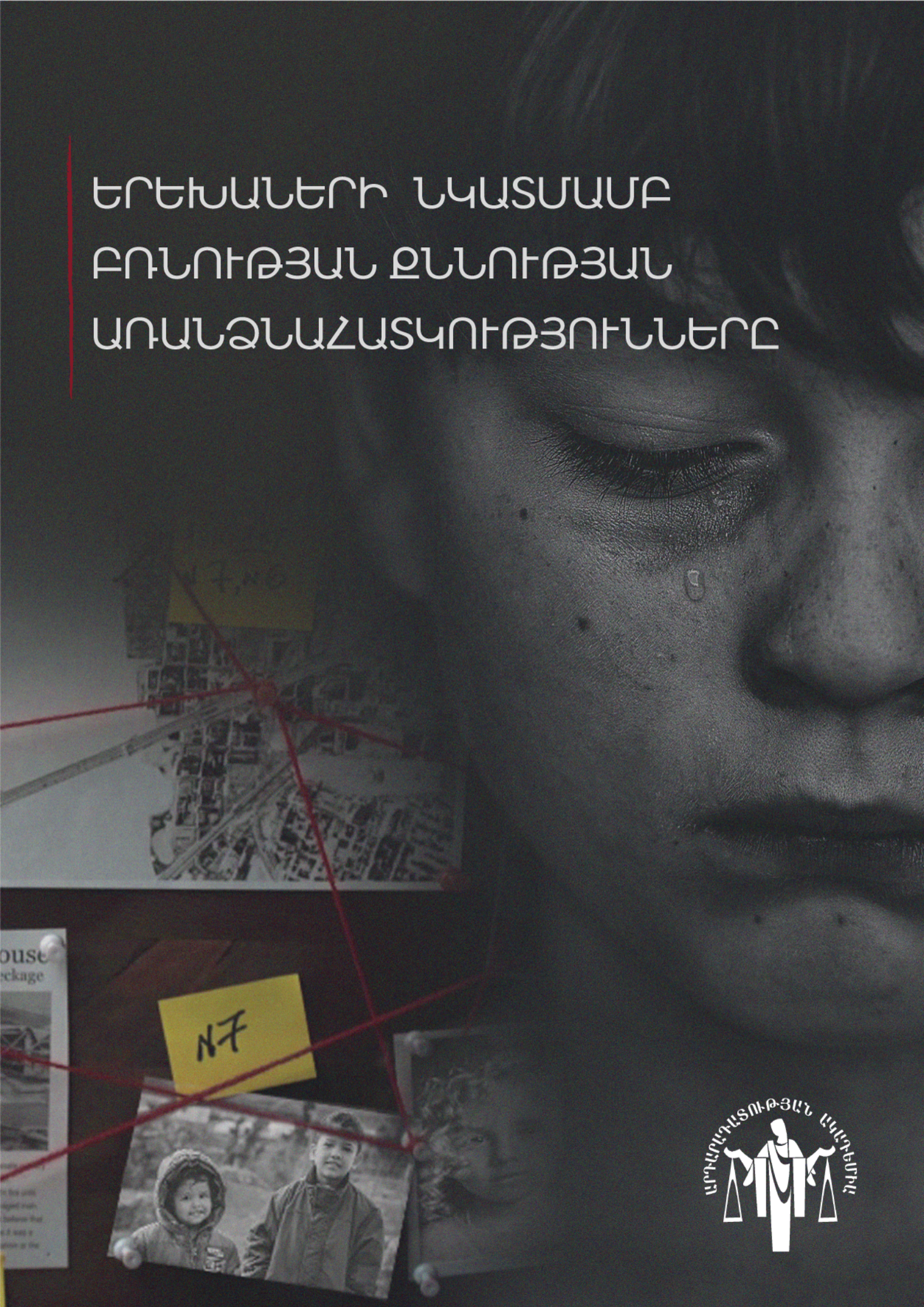

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ
ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԶՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԴԱՍ 3

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՆԿԱՏԱՄԲ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Այս դասի (մոտիվացնող ներածական տեսանյութ+դասի տեքստ+բառարան+ինքնաստուգիչ հարցեր) յուրացման համար անհրաժեշտ է **240 րոպե / 4 ժամ:**

ՄՈՏԻՎԱՑՆՈՂ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆՅՈՒԹ (Հասանելի է Արդարադատության ակադեմիայի կայքի հեռաուսուցման բաժնում):

Երեխայի նկատմամբ բռնության հանցավոր դրսևորումները նախատեսված են ՀՀ քր. օր.-ով: Մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների բաժնում առանձնացված է ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների գլուխը, սակայն երեխաների իրավունքների քրեաիրավական պաշտպանությունն իրականացվում է ՀՀ քր. օր.-ի նաև այլ գլուխներում նախատեսված հոդվածներով: Երեխայի՝ բռնությունից պաշտպանությունը, օրինակ, նախատեսված է ՀՀ քր. օր.-ի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով (անչափահասի կամ հանցավորից նյութական կամ այլ կախվածություն ունեցող անձի, ինչպես նաև առևանգված կամ որպես պատանդ վերցված անձի նկատմամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը), 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով (վնասերական հիվանդությամբ կամ այլ սեռավարակներով վարակելը, որը կատարվել է անչափահասի նկատմամբ) և այլն:

Երեխայի նկատմամբ բռնության հանցավոր դրսևորումները պայմանականորեն կարելի է բաժանել

Մինչև 10 րոպե

Ուշադրությամբ կարդացե՛ք տեքստը (օգտվելով բառարանից) և այն յուրացնելուց հետո միայն անցե՛ք ինքնաստուգիչ հարցերին:

Մինչև 175 րոպե

հետևյալ խմբերի՝

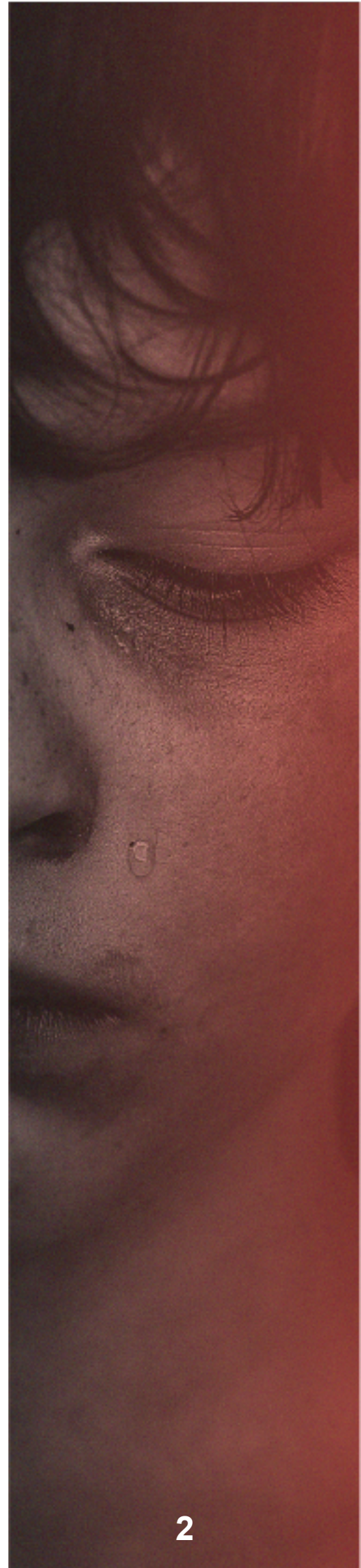
1. միայն երեխաներին վերաբերող հանցագործություններ, օրինակ՝ ՀՀ քր. օր. 106-րդ, 132.2-րդ, 141-րդ, 142-րդ, 166-րդ, 166.1-րդ, 168-րդ և այլ հոդվածներ,
2. հանցագործություններ, որտեղ արարքն անչափահասի նկատմամբ կատարելը համարվում է հանցագործության ծանրացնող հանգամանք, օրինակ՝ ՀՀ քր. օր.-ի 119-րդ, 124-րդ, 138-րդ, 139-րդ և այլ հոդվածներ,
3. հանցագործություններ, որտեղ երեխաների առնչությամբ որևէ առանձնահատկություն նախատեսված չէ, օրինակ՝ ՀՀ քր. օր.-ի 104-րդ, 112-րդ և այլ հոդվածներ:

Երեխայի կյանքի և առողջության պաշտպանությունը:

Պետությունն ունի պոզիտիվ պարտականություն՝ պաշտպանելու յուրաքանչյուր մարդու կյանքի իրավունքը: Այդ պարտականությունն առավել կարևորվում է, երբ տվյալ անձը գտնվում է խոցելի վիճակում, իսկ երեխաները համարվում են այդ խմբի ներկայացուցիչ:

Ռեկուրս ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով (2008թ.-ի հոկտեմբերի 16-ի վճիռ, *Renold v. France*, application no. 5608/05) ՄԻԵԴ-ը դիրքորոշում է հայտնել, որ ՄԻԵԿ-ի 2-րդ հոդվածից կարող է բխել նաև պահանջ, որ իշխանությունները պոզիտիվ պարտավորության շրջանակում կանխարգելիչ հրատապ միջոցներ ձեռնարկելով պաշտպանեն անձին մեկ այլ անձից, իսկ որոշ հանգամանքներում՝ հենց իրենից¹:

¹<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88972%22%5D%7D>

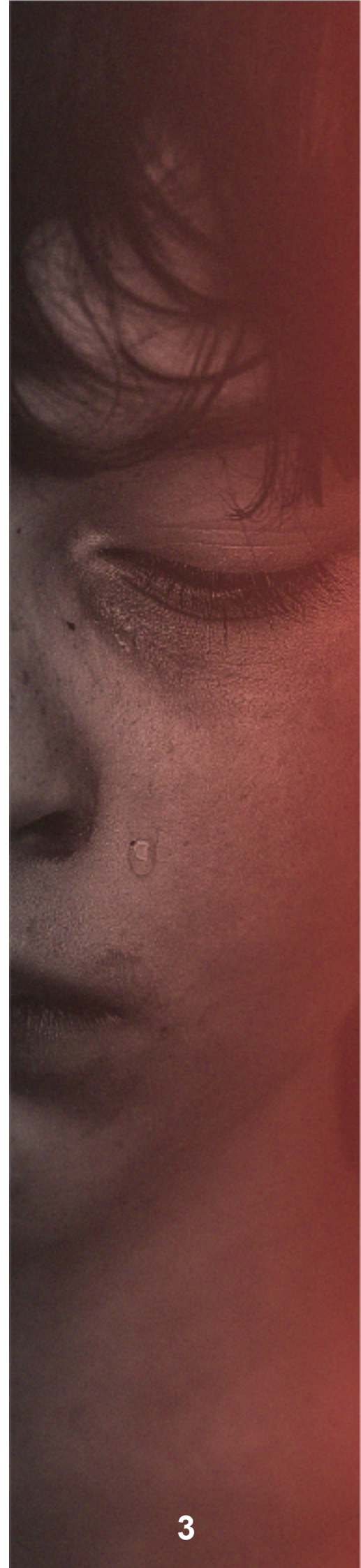

ՀՀ քր. օր.-ի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն սպանությունն ապօրինաբար մեկ ուրիշին դիտավորությամբ կյանքից զրկելն է: Երեխայի սպանությունը որակվում է այս հոդվածով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ սպանվում է նորածին երեխա, այն էլ՝ միայն մոր կողմից:

Մոր կողմից նորածին երեխայի սպանությունը նախատեսված է ՀՀ քր. օր.-ի 106-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ մոր կողմից ծննդաբերության ժամանակ կամ դրանից անմիջապես հետո, ինչպես նաև հոգեճնշող կամ մեղսունակությունը չբացառող հոգեկան խանգարման վիճակում նորածին երեխայի սպանությունը համարվում է մեղմացուցիչ հանգամանքներում կատարված: Քննարկվող հանցակազմի արտոնյալ լինելը դրսևորվում է նրանում, որ ծննդաբերության հետ կապված կնոջ որոշակի հոգեկան վիճակն օրենսդիրը դիտում է որպես պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք, ինչն էլ դրսևորվում է մոր կողմից նորածին երեխային սպանելու համար նախատեսված պատժում²:

Մասնագիտական գրականության մեջ «նորածին» հասկացությունն ունի տարբեր չափանիշներ՝

²Հղիությունը (հատկապես անցանկալի) և ծննդաբերությունն ինքնին, և դրա հետ կապված հոգեկան, ֆիզիկական և ֆիզիոլոգիական գործընթացները կարող են անբարենպաստ ազդեցություն թողնել կնոջ հոգեվիճակի վրա: Այսպես, հղիների մոտ կարող են ի հայտ գալ դեպրեսիա, մելանաղճոտ գաղափարներ, դյուրագրգռություն, տազնապայնություն, սևեռուն վիճակներ, սրտանոթային համակարգի խանգարումներ, որոնք ուղեկցվում են հոգեվիճակի վատթարացմամբ և այլն: Ծննդաբերությունից հետո կնոջ օրգանիզմում տեղի են ունենում արմատական փոփոխություններ, անգամ կարող է առաջանալ հետծննդաբերական սթրեսային համախտանիշ: Ծննդաբերության ընթացքում կինը կրում է խիստ ցավագին տառապանքներ, ինչը կարող է տարբեր հետևանքների հանգեցնել:

մանկաբուժական, մանկաբարձական և դատաբժշկական: Մասնավորապես, մանկաբուժությունում նորածին է համարվում մանկիկը՝ կենդանաձևության փաստի արձանագրման պահից մինչև մեկ ամսական տարիքը: Մանկաբարձության տեսանկյունից նորածնության ընթացքը սահմանվում է մեկ շաբաթ, որը հաշվարկվում է երեխայի կենդանի ծնվելու պահից: Դատական բժշկությունում երեխան նորածին է համարվում կենդանաձևության պահից մեկ օրվա ընթացքում: Իրավագիտությունն առաջնորդվում է մանկաբուժական չափանիշով:

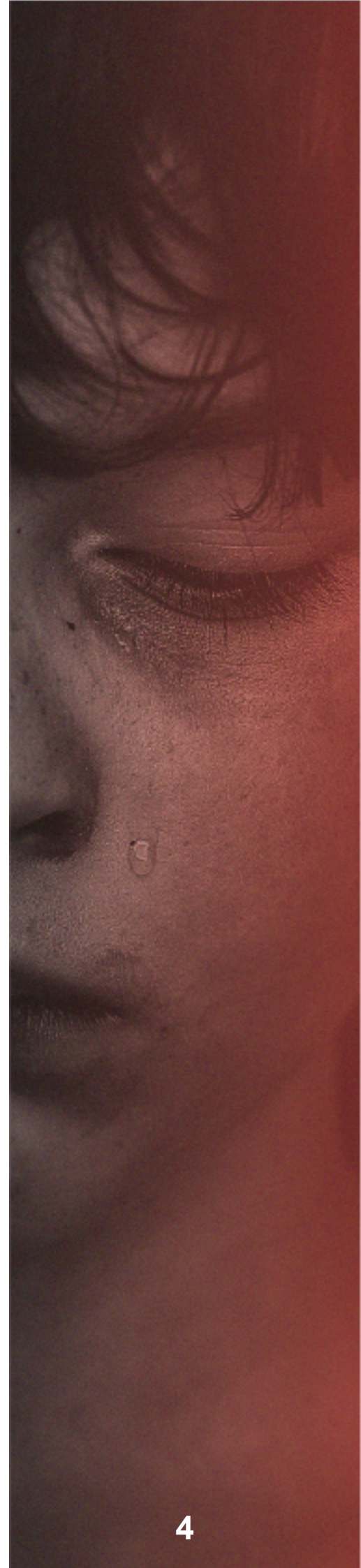
ՀՀ քր. օր.-ի 106-րդ հոդվածով նախատեսված են մոր կողմից նորածին երեխայի սպանության հետևյալ 3 տեսակները՝

1. ծննդաբերության ժամանակ կամ դրանից անմիջապես հետո³.
2. հոգեճնշող վիճակում⁴.
3. մեղսունակությունը չբացառող հոգեկան խանգարման վիճակում⁵:

³Այս հանցակազմի պարագայում կարևոր է կենդանաձևության փաստը: Տվյալ դեպքում խոսքը ոչ միայն պտղի՝ մոր արգանդից անջատվելուց հետո կատարված սպանության, այլ նաև ինքնուրույն արտաարգանդային կյանք չսկսած նորածնին կյանքից զրկելու մասին է:

⁴Խոսքը տվյալ դեպքում երեխային սպանող մոր հոգեկանի վրա բացասական ներգործության այնպիսի փաստերի մասին է, ինչպիսիք են, ասենք, սպասվող երեխայի հոր հրաժարումն ամուսնական հարաբերություններ գրանցելուց, հայրություն ճանաչելուց կամ որևէ աջակցություն ցուցաբերելուց, ազգականների կողմից կնոջ նկատմամբ գործադրվող հալածանքն ու պարսավանքը և այլն: Այս ամենի արդյունքում տեղի է ունենում բացասական հույզերի կուտակում, որն էլ նպաստում է կնոջ գրգռված վարքագծին և հանգեցնում է նորածնի սպանության:

⁵Մեղսունակությունը չբացառող հոգեկան խանգարումները կարող են դրսևորվել ինչպես ծննդաբերության ժամանակ, այնպես էլ դրանից որոշակի ժամանակ անց (բժիշկների հավաստմամբ՝ 6-8 շաբաթ): Ուստի, քանի որ տվյալ դեպքում ևս խոսքը նորածին երեխայի սպանության մասին է, ապա պետք է հաշվի առնվի նորածնության տևողության մանկաբուժական չափանիշը (կենդանի ծնվելու պահից մինչև մեկ ամսական տարիքը):

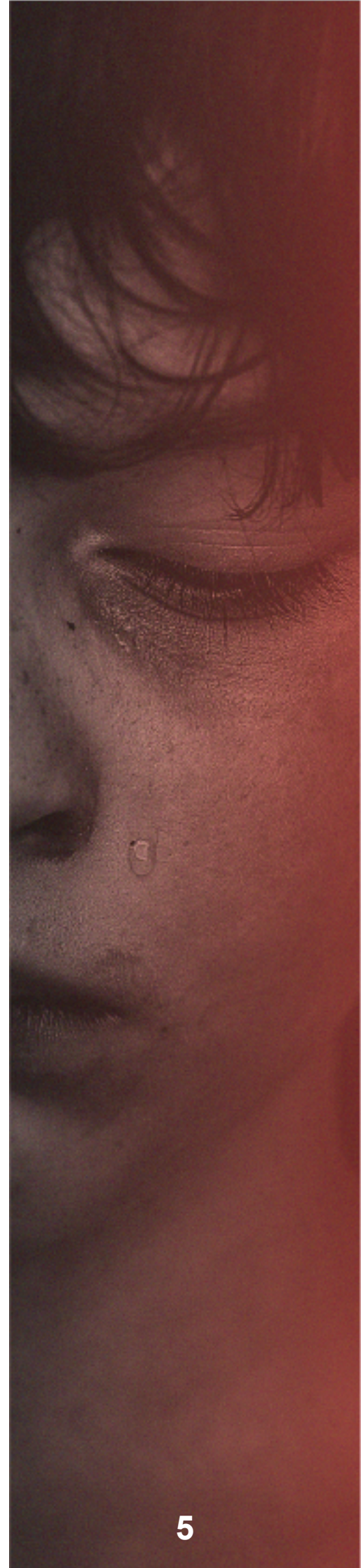
Քննարկվող հանցագործության սուբյեկտը նորածին՝ 14 տարին լրացած մեղսունակ մայրն է: Այլ անձինք, ովքեր նման սպանության համակատարողներ են, պատասխանատվության են ենթակա ՀՀ քր. օր.-ի 104-րդ հոդվածով, քանի որ այն հանգամանքները, որոնց հիման վրա մեղմացվում է մոր պատասխանատվությունը, նրանց վրա չեն տարածվում⁶:

Մեկ ամսականից բարձր երեխայի սպանությունը որակվում է միայն ՀՀ քր. օր.-ի 104-րդ հոդվածի տարբեր մասերով՝ կախված ծանրացնող հանգամանքների առկայությունից:

Քրեական իրավունքը մարդու սպանության համատեքստում ժխտում է չճնված երեխայի՝ որպես իրավական առումով անկախ անձնավորության փաստը և, հետևաբար՝ սաղմային փուլում նրա պաշտպանությունը: Համաձայն ՀՀ քր. օր.-ի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի, ակնհայտ հղի կնոջ սպանությունը դիտվում է որպես հանցագործության որակյալ հատկանիշ: Սակայն օրենսդիրն այս արարքի հանրային վտանգավորությունը պայմանավորում է նրանով, որ հանցավորը ոտնձգում է երկու արժեքի դեմ՝ կնոջ կյանքի և նրա պտղի⁷ դրանով իսկ բացառելով վերջինիս հետագա զարգացումն ու մարդկային նոր կյանքի ձևավորումը: Չնայած պատժատեսակի և պատժաչափի խստությանը, այնուամենայնիվ, պատասխանատվությունը նախատեսվում է ոչ թե երկու անձանց, այլ մեկ անձի սպանության համար, քանզի օրենսդիրը և դատական պրակտիկան մոր օրգանիզմում

⁶ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս (չորրորդ հրատարակություն)/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ. Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջեր 111-116:

⁷Որոշ հեղինակների համաձայն՝ կնոջ մայրանալու իրավունքի:

գտնվող երեխային չեն դիտարկում որպես իրավունքի առանձին «կենդանի» սուբյեկտ⁸:

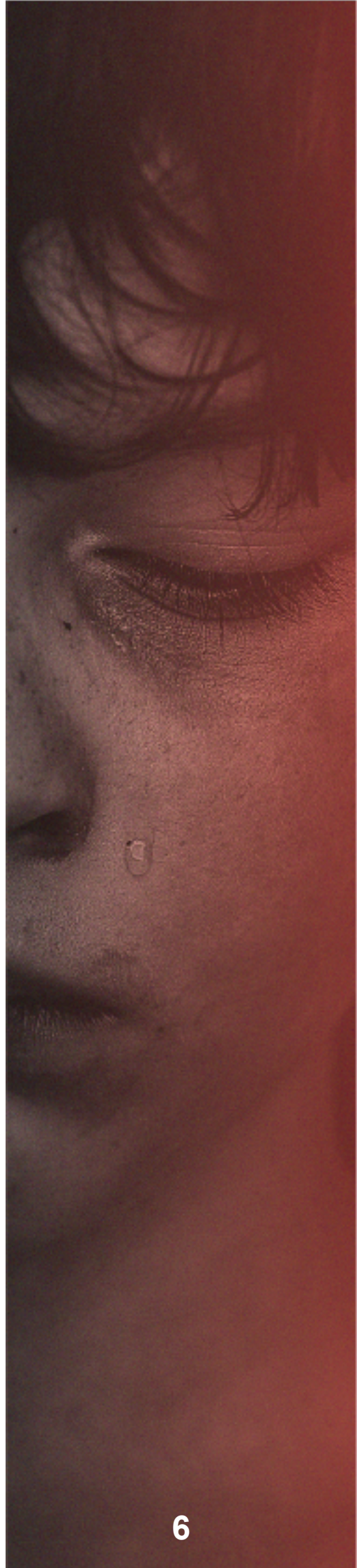
Երեխայի սպանության այլ դրսևորումները որակման առանձնահատկություններ չունեն:

Երեխայի առողջությունը նույնպես գտնվում է քրեաիրավական պաշտպանության տակ (ՀՀ քր. օր.-ի 112-130-րդ հոդվածներ), սակայն ՀՀ քր. օր.-ը չի մատնանշում քրեաիրավական պաշտպանության առանձնահատկություններ, բացառությամբ մի քանի հոդվածների, որտեղ նախատեսված է անչափահասի նկատմամբ այդ հանցանքը կատարելը՝ որպես ծանրացնող հանգամանք: Ինչպես նշվել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից, բռնությունը որպես քրեորեն հետապնդելի արարք դիտավորությամբ, անձի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կատարված ցանկացած արարք է, որի արդյունքում անձը զրկվել է կյանքից, կամ սահմանափակվել է նրա ազատությունը, կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվել, կամ նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք⁹:

Առողջությանը պատճառվող վնասը բաղկացած է և՛ մարմնական վնասվածքներից (մարդու անատոմիական ամբողջականության կամ ֆիզիոլոգիական գործառույթների խախտումը), և՛ այն հիվանդություններից կամ ախտաբանական վիճակներից, որոնք առաջացել են արտաքին միջավայրի տարբեր

⁸Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք /հատուկ մաս/Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ: ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2009, էջ 64:

⁹ ԱՐԴ/0176/01/11 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012թ.-ի նոյեմբերի 1-ի որոշում.

գործոնների (մեխանիկական, ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական, հոգեկան) ազդեցության տակ:

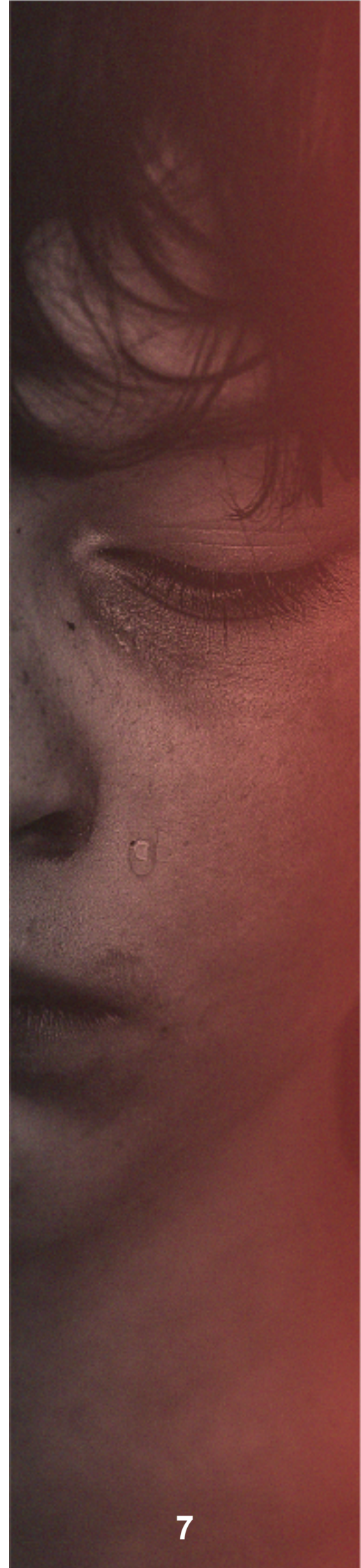
Առողջությունն օրգանիզմի նորմալ ֆիզիոլոգիական վիճակն է, որի ժամանակ բոլոր օրգան-համակարգերն աշխատում են նորմալ ֆիզիոլոգիայով¹⁰, կամ օրգանիզմի նորմալ բնականոն վիճակն է՝ առանց ախտաբանական փոփոխությունների¹¹:

Առողջությանը պատճառված վնասն ըստ ծանրության լինում է երեք տեսակի՝ ծանր, միջին և ոչ մեծ ծանրության: 2014թ. օգոստոսի 14-ի N860-Ն որոշմամբ ՀՀ կառավարությունը հաստատել է առողջությանը պատճառված վնասի ծանրությունը պարզելու նպատակով նշանակված դատաբժշկական փորձաքննության իրականացման կարգը և տարբեր վնասվածքների հետևանքով առաջացած ընդհանուր աշխատունակության կայուն կորստի տոկոսները: Այդ որոշման 1-ին հավելվածի 20-րդ կետի համաձայն, երեխաների ընդհանուր աշխատունակության կորուստը որոշվում է այդ որոշմամբ սահմանված ընդհանուր դրույթներով:

Առողջությանը պատճառվող ծանր վնասի հասկացությունը բնութագրվում է մի շարք հատկանիշներով, որոնք նշված են ՀՀ քր. օր.-ի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում: Մասնավորապես, այդպիսին են մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք պատճառելը կամ առողջությանն այլ ծանր վնաս պատճառելը, որը վտանգավոր է կյանքի համար կամ

¹⁰ Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций. Т.2. Особенная часть. М., 2007, էջ 110:

¹¹ Уголовный закон в практике мировой судьи: научно-практическое пособие/ Под ред. А.В. Галаховой. М., 2007, էջ 12:

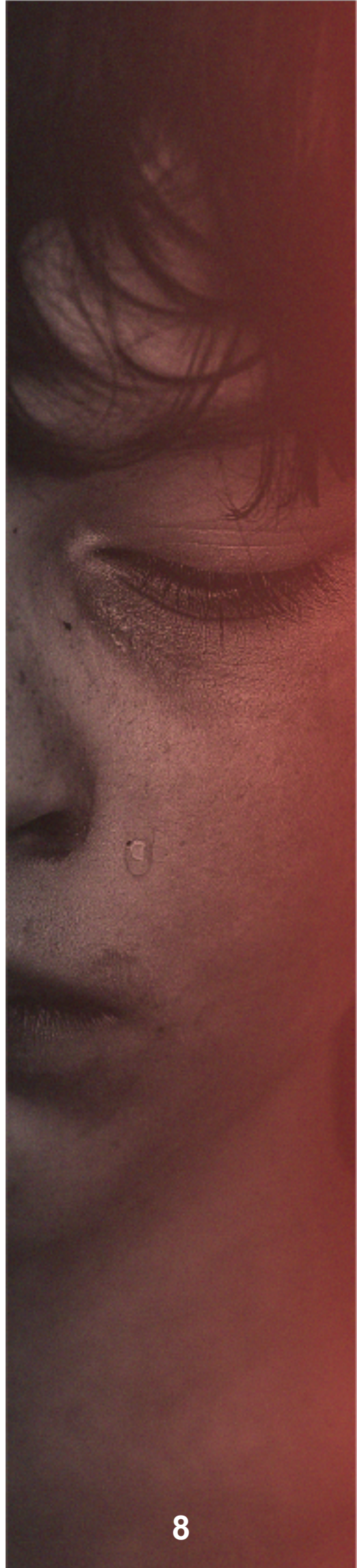

առաջացրել է տեսողության, խոսքի, լսողության կամ որևէ օրգանի կամ օրգանի ֆունկցիայի կորուստ կամ արտահայտվել է դեմքի անջնջելի այլանդակմամբ, ինչպես նաև կյանքի համար վտանգավոր այլ վնաս է պատճառել առողջությանը կամ առաջացրել է դրա քայքայում՝ զուգորդված ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի կայուն կորստով կամ հանցավորի համար ակնհայտ մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստով, կամ առաջացրել է հղիության ընդհատում, հոգեկան հիվանդություն, թմրամոլությամբ կամ թունամոլությամբ հիվանդացում:

Առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը բնութագրվում է որպես մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք կամ առողջությանը որևէ այլ վնաս պատճառելը, որը վտանգավոր չէ կյանքի համար և չի առաջացրել ՀՀ քր. օր.-ի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքներ, բայց առաջացրել է առողջության տևական քայքայում կամ ընդհանուր աշխատունակության մեկ երրորդից պակաս զգալի կայուն կորուստ:

Ոչ մեծ ծանրության վնասը բնութագրվում է որպես դիտավորությամբ մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելը, որն առաջացրել է առողջության կարճատև քայքայում կամ ընդհանուր աշխատունակության աննշան կայուն կորուստ:

ՀՀ քր. օր.-ի 112-րդ, 113-րդ և 117-րդ հոդվածներով նախատեսված վնասների մեկնաբանությունը չի տարբերվում, երբ վնասը պատճառվել է երեխային: Ավելին, այդ հոդվածներն անչափահասի նկատմամբ դա կատարելը չեն դիտարկում որպես ծանրացնող

հանգամանք, հետևաբար, այս հանցագործությունների որակման պարագայում որևէ առանձնահատկություն՝ պայմանավորված երեխայի նկատմամբ արարքը կատարելու հիմքով, առկա չէ: Այլ հարց է, որ նշանակված դատաբժշկական փորձաքննությունն իրականացնելիս տուժողի տարիքը կարող է ազդել պատճառված վնասի աստիճանը որոշելու գործընթացի վրա, քանի որ նույն ուժգնությամբ հարվածը տարբեր տարիքի երեխաների մոտ առաջացնում է տարբեր բնույթի և ծանրության վնասվածքներ: Ավելին, երեխայի չճանաչված կմախքն ու հենաշարժական համակարգի փխրուն լինելը մեծացնում են տրավմատիզմի ռիսկը:

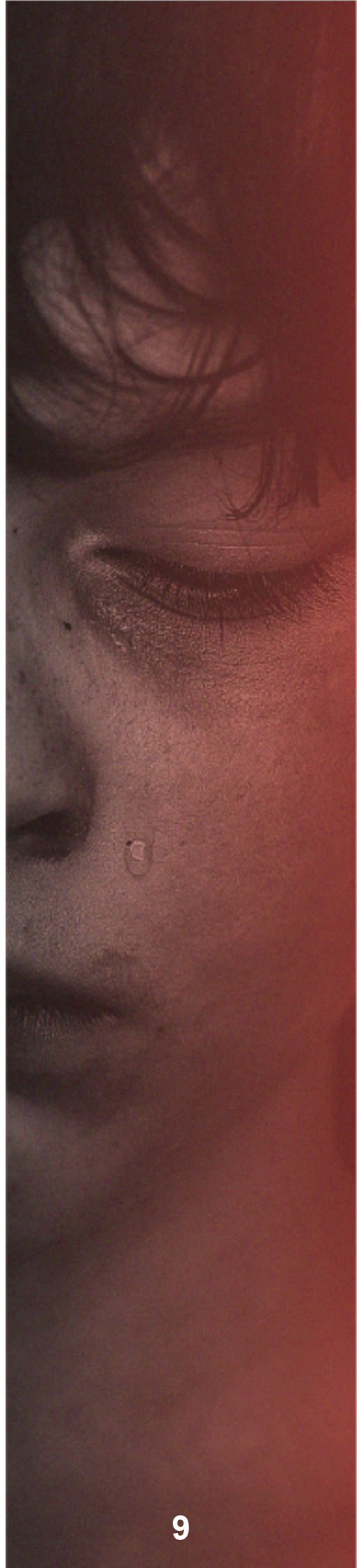
Առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններից անչափահասի նկատմամբ ծանրացնող հանգամանք նախատեսում են՝

1. հողված 119-ը՝ Ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը¹²,
2. հողված 123-ը՝ Մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի հարուցիչով վարակելը¹³,
3. հողված 124-ը՝ Վեներական հիվանդությամբ կամ այլ սեռավարակներով վարակելը¹⁴,

¹²Այս հողվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է անձին դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը, եթե դա չի առաջացրել ՀՀ քր. օր.-ի 112-րդ և 113-րդ հողվածներով նախատեսված հետևանքները, և եթե բացակայում են ՀՀ քր. օր.-ի 309.1-ին հողվածով նախատեսված հանցագործության՝ խոշտանգման հատկանիշները:

¹³ Այս հողվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է այլ անձին մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի հարուցիչով վարակելու ակնհայտ վտանգի ենթարկելը, ինչպես նաև այլ անձին մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի հարուցիչով դիտավորությամբ կամ ինքնավստահությամբ վարակելն այն անձի կողմից, ով գիտեր իր մոտ այդ հիվանդության առկայության մասին:

¹⁴ Այս հողվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է այլ անձին վեներական հիվանդությամբ կամ այլ սեռավարակներով վարակելն այն անձի կողմից, ով գիտեր իր մոտ այդ հիվանդության առկայության մասին:

4. հողված 127-ը՝ Անձին առանց իր համաձայնության բժշկական կամ գիտական փորձերի ենթարկելը¹⁵:

Բոլոր այս դեպքերում երեխայի իրավունքներն ու շահերը պաշտպանող հասարակական հարաբերությունները հանդիսանում են որպես հանցագործության լրացուցիչ օբյեկտ: Մասնավորապես, վերը նշված բոլոր դեպքերում խախտվում է երեխայի նորմալ ֆիզիկական և հոգեկան զարգացումը, ինչն օրենսդրին հնարավորություն է ընձեռել անչափահասի նկատմամբ կատարելը դիտել որպես ծանրացնող հանգամանք:

Երեխայի ազատության պաշտպանությունը:

Երեխան օժտված է անձնական ազատությամբ, սակայն այդ ազատությունը հարաբերական է և սահմանափակված՝ ելնելով երեխայի տարիքային, հոգեբանական, մտային առանձնահատկություններից և երեխայի դաստիարակության ու խնամքի հանգամանքներից: Երեխայի ազատության բաղկացուցիչներից են նաև սեռական ազատությունն ու սեռական անձեռնմխելիությունը: Անձի ազատության միասնական հասկացություն գոյություն չունի, սակայն մասնագիտական գրականության մեջ հանդիպում են ազատության հետևյալ սահմանումները.

- ազատությունը կայանում է նրանում, որ անձը կարող է գործել կամ չգործել իր ցանկությունների և ընտրությունների համաձայն¹⁶,

¹⁵ Այս հողվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է անձին՝ առանց իր ազատ կամարտահայտության և իրազեկված ու պատշաճ ձևակերպված համաձայնության բժշկական կամ գիտական փորձերի ենթարկելը:

¹⁶ Локк Дж. Избранные философские произведения в 2 т. Т. 1. М., 1960, С. 259

- ազատությունն իր կամքով ինչ-որ տեղ մնալու ընտրության իրավունքն է¹⁷,
- ազատությունն իրենից ներկայացնում է անձի կամքը, իր ձևով գործելու հնարավորությունների շրջանակը, ամոթի և անազատության զգացումի բացակայությունը, ուրիշի կամքին չենթարկվելը, մարդու հնարավորությունը՝ գործելու իր հետաքրքրություններին ու նպատակներին համապատասխան, ընտրելու իրավունքի իրականացումը¹⁸,
- անձի ընտրությունը ոչ բոլոր դեպքերում է համարվում ազատ: Անձը կարող է իրականացնել անցանկալի, հարկադրված ընտրություն (այլընտրանքի բացակայության դեպքում): Դրա համար էլ անձի ազատության բովանդակությունն ամենից առաջ բնութագրվում է ցանկալի ընտրությամբ և իր կողմից դա իրականացնելու հնարավորությամբ¹⁹:

Լիարժեք և բացարձակ ազատություն չկա: Ամենից առաջ մարդը սահմանափակված է օբյեկտիվ սահմաններով (ֆիզիկական, կենսաբանական, աշխարհագրական, կլիմայական, տարածքային գործոններով, հասարակական կյանքի նյութական պայմաններով և այլն): Հարկադրված ընտրությունը կատարվում է այնպիսի ճնշման կամ ազդեցության տակ, որը վտանգում է մարդու կյանքը կամ, ավելի կոնկրետ, առավել բարձր կենսական հետաքրքրությունները և շահերը²⁰:

¹⁷Бойко Н.В. Ответственность за незаконное лишение свободы по советскому уголовному праву. Харьков, 1989, էջ 13:

¹⁸Адельханян Р.А. Расследование похищения человека. М., 2000, էջ 18:

¹⁹Логанов И.И. Свобода личности. М., 1972, էջ 286:

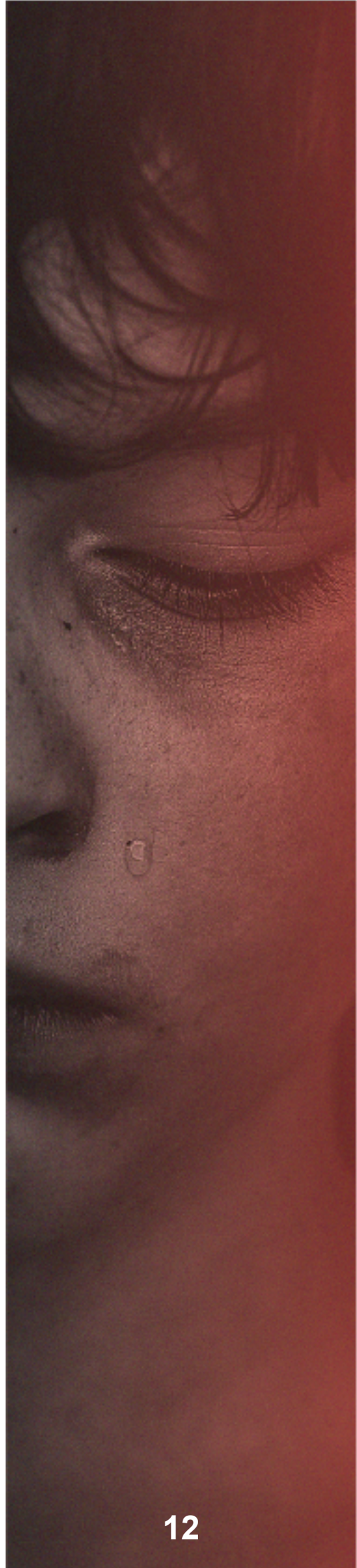
²⁰Рассказов Л., Упоров И. Категория “свобода” в уголовном праве России// Уголовное право, 2000, N2, էջ 34:

Երեխայի ազատության դեմ ուղղված հատուկ հողված ՅՅ քր. օր.-ի 17-րդ գլխում առանձնացվել է «ՅՅ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» 2011թ. մարտի 1-ի ՅՅ օրենքով, որով ՅՅ քր. օր.-ը լրացվել է 132.2-րդ հոդվածով, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում երեխայի կամ հոգեկան խանգարման հետևանքով իր արարքի բնույթն ու նշանակությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ գիտակցելու կամ դա ղեկավարելու հնարավորությունից զրկված անձի թրաֆիքինգի կամ շահագործման համար:

Ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններն այն հանցագործություններն են, որոնք ոտնձգում են անձի ազատ կամարտահայտվելու, տեղաշարժվելու և ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու դեմ, սակայն այնքանով, որքանով նա կարող է այդ գործողությունները կատարել՝ գիտակցելով դրանց բնույթն ու հնարավոր հետևանքները:

Միանշանակ է, որ երեխան օժտված է ազատությամբ և կարող է կամարտահայտվել, սակայն, երեխայի լավագույն շահերը պահանջում է պարզել թե՛ ազատության, թե՛ կամարտահայտման սահմանափակման համաչափությունն ու նպատակները: Օրինակ, 4 տարեկան երեխային միայնակ փողոց դուրս գալն արգելելը չի կարող համարվել երեխային ազատությունից զրկում կամ ազատության սահմանափակում, կամ դպրոցական տարիքի երեխային հանրակրթական հաստատություն հաճախելուն պարտավորեցնելը չի կարող համարվել երեխայի ազատության դեմ ուղղված ոտնձգություն:

ՅՅ քր. օր.-ի 131-րդ հոդվածի համաձայն, մարդու առևանգում է համարվում խաբեության, վստահությունը չարաշահելու, բռնության կամ բռնություն գործադրելու

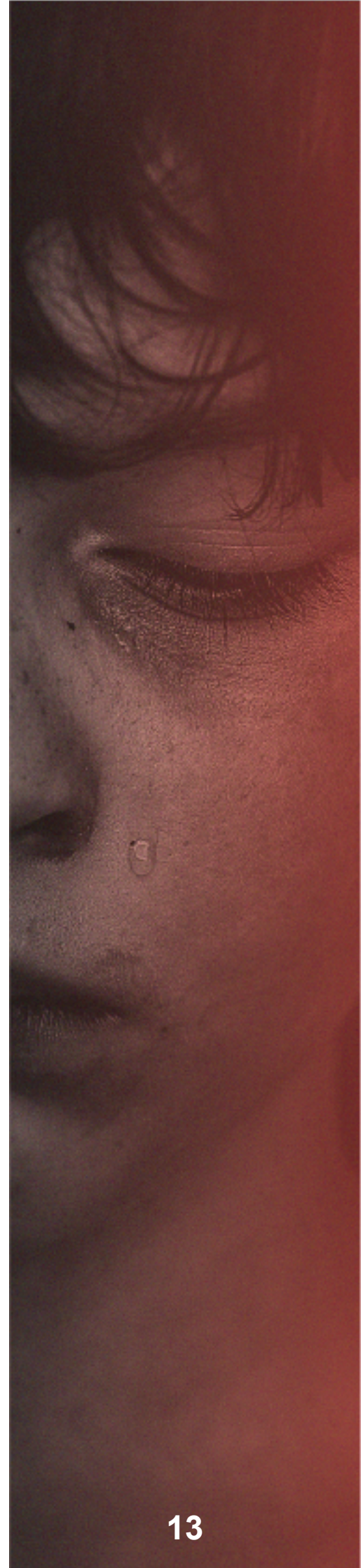

սպառնալիքի միջոցով մարդուն գաղտնի կամ բացահայտ առևանգելը, եթե բացակայում են նույն օրենսգրքի 218-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները: Այդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը նախատեսում է ծանրացնող հանգամանք, այն է՝ «կատարվել է անչափահասի նկատմամբ»:

Մարդուն առևանգելը զրկում է նրան ինքնուրույն և ազատ տեղաշարժվելու և իր գտնվելու վայրն ինքնուրույն որոշելու հնարավորությունից: Կամքին հակառակ՝ նշանակում է, որ տուժողի կամքն ակնհայտ ճնշվում է, իսկ նրա ցուցաբերած դիմադրությունը հաղթահարվում է բռնությամբ կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիքով: Տուժողի կամքը հաշվի չառնելու դեպքում նրա կամքն ուղղակի անտեսվում է, և նա տեղափոխվում է իր միկրոսոցիալական միջավայրից՝ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով:

Երեխաների առևանգման դեպքում հնարավոր են երկու իրավիճակներն էլ, սակայն, եթե արարքը կատարվում է այնպիսի տարիքի երեխաների նկատմամբ, ովքեր դեռ չեն կարող գիտակցել իրենց հանդեպ կատարվող արարքի բնույթն ու նշանակությունը և առհասարակ չեն գիտակցում ազատությունը, ապա ստացվում է, որ առևանգումն իրականացվում է տուժողի անօգնական վիճակն օգտագործելով, ինչը որպես մարդու առևանգման կատարման եղանակ նախատեսված չէ:

Մարդուն առևանգելը կարող է կատարվել ինչպես գաղտնի, այնպես էլ բացահայտ: Գաղտնի առևանգումը բնութագրվում է նրանով, որ հանցավորն ամեն կերպ ձգտում է խուսափել երրորդ անձանց հետ որևէ շփումից՝ նրանց կողմից ստեղծվելիք հնարավոր խոչընդոտներից խուսափելու նպատակով: Առևանգումը գաղտնի է համարվում ոչ միայն այն դեպքում, երբ ականատես

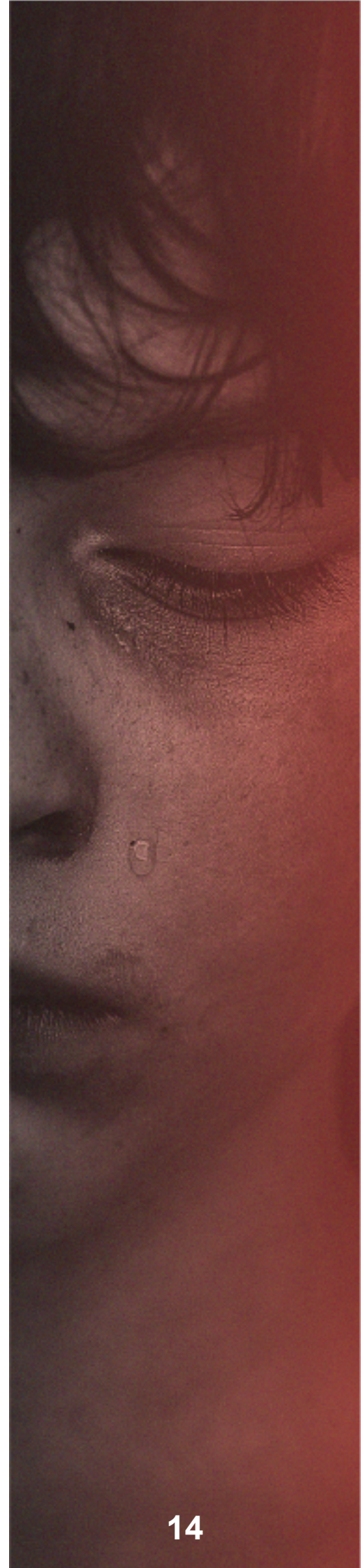
չկա, այլև այն ժամանակ, երբ նրանք տեսնում, բայց չեն գիտակցում հանցավորի գործողությունների հակաիրավական բնույթը, իսկ հանցավորը գիտակցում է դա:

Բացահայտ է համարվում մարդուն առևանգելը, որը տեղի է ունեցել երրորդ անձանց ներկայությամբ, երբ հանցավորը գիտակցում է, որ ներկաները հասկանում են իր գործողությունների բնույթը, բայց անտեսում է այդ հանգամանքը²¹:

Եթե երեխային տեղափոխում («առևանգում») է ծնողներից կամ նրանց փոխարինող անձանցից մեկը, ապա արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 131-րդ հոդվածով որակելու համար կարևոր նշանակություն ունի այդ ծնողի կամ նրան փոխարինող անձի և երեխայի միջև առկա իրավահարաբերությունները պարզելը: Եթե ծնողը զրկվել է ծնողական իրավունքներից կամ ծնողին փոխարինող անձը, օրինակ՝ խնամակալը կամ խնամատար ծնողը, դադարել է այդպիսին լինելուց, ապա արարքը պետք է որակվի որպես առևանգում:

Եթե արարքը կատարվում է այն ծնողի կողմից, ով զրկված չէ ծնողական իրավունքներից, ապա այդ արարքները չեն որակվում որպես երեխայի առևանգում, սակայն փաստացի խախտվում են և՛ երեխայի իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված մի շարք միջազգային փաստաթղթեր (Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա, Երեխաների պաշտպանության և օտարերկրյա որդեգրման բնագավառում համագործակցության մասին կոնվենցիա և այլն), և՛

²¹ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ: Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2009, էջեր 197-199:

Երեխայի լավագույն շահերն ու ծնողների հետ շփվելու և նրանց ճանաչելու իրավունքը, ինչպես նաև մյուս ծնողի իրավունքները:

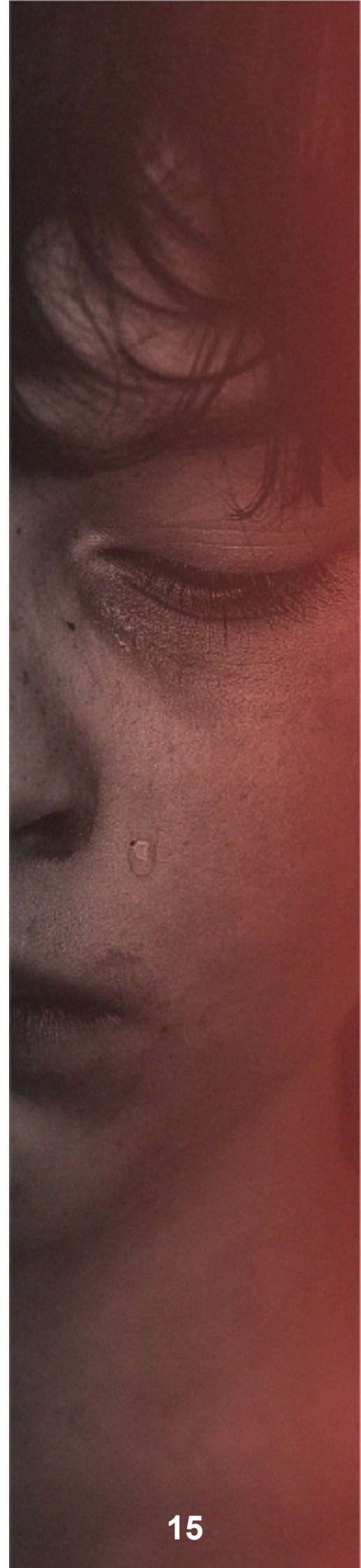
ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածի համաձայն, երեխայի կամ հոգեկան խանգարման հետևանքով իր արարքի բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու կամ դա ղեկավարելու հնարավորությունից զրկված անձի թրաֆիքինգ կամ շահագործում է համարվում շահագործման նպատակով երեխային, հոգեկան խանգարման հետևանքով իր արարքի բնույթն ու նշանակությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ գիտակցելու կամ դա ղեկավարելու հնարավորությունից զրկված անձին հավաքագրելը, տեղափոխելը, փոխանցելը, թաքցնելը կամ ստանալը, ինչպես նաև այդպիսի անձանց շահագործելը կամ շահագործման վիճակի մեջ դնելը կամ պահելը²²:

Երեխայի շահագործման ձևերն են՝

- սեռական շահագործումը,
- երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերը,
- երեխայի ստրկությունը կամ ստրկությանը նմանվող վիճակը, առքը կամ վաճառքը,
- երեխայի օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելը:

Երեխայի թրաֆիքինգի դեպքում այլընտրանքային գործողություններն են՝ հավաքագրելը, տեղափոխելը, փոխանցելը, թաքցնելը կամ ստանալը:

²²ՀՀ քր. օր.-ի 132-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածով, ինչպես նաև սույն օրենսգրքի 132.2-րդ հոդվածով շահագործում են համարվում այլ անձի՝ պոռնկության շահագործումը կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերը, հարկադիր աշխատանքը կամ ծառայությունները, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելը, առքը կամ վաճառքը, օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելը:

Հավաքագրելը տուժողի կամավոր համաձայնությունը ստանալուն ուղղված գործողություն կամ գործունեություն է, այսինքն՝ որոշակի հատկանիշների հիման վրա անձին հասարակությունից առանձնացնելը և/կամ ցուցակագրելը, որի նպատակը տուժողի շահագործումն է:

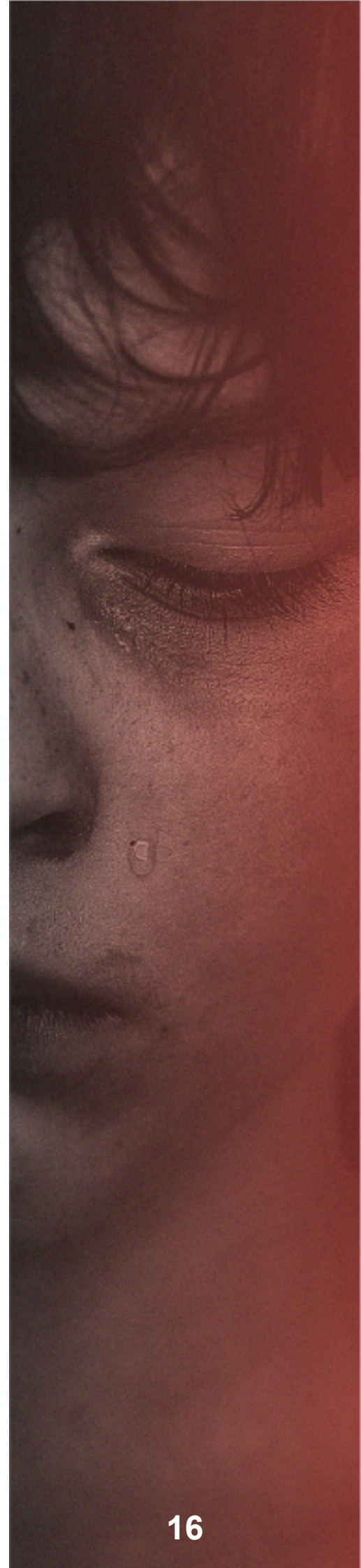
Տեղափոխելն ենթադրում է տուժողին մեկ վայրից այլ վայր տեղափոխելն երկրի ներսում (ներքին թրաֆիքինգ կամ շահագործում) կամ երկրից դուրս (անդրազգային թրաֆիքինգ կամ շահագործում) և/կամ աջակցությունը սահմանն անօրինական հատելու հարցում:

Փոխանցելը նշանակում է տուժողին թողնել այլ անձանց տրամադրության տակ՝ նրան վաճառելուց կամ այլ եղանակով օտարելուց հետո (նվիրատվություն, պարտքի մարում, վնասի փոխհատուցում, վարձակալություն, փոխանակություն և այլն): Փոխանցելը կարող է լինել հատուցելի կամ անհատույց, որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ, որոշակի պայմաններով կամ առանց դրանց:

Ստանալն ենթադրում է առուվաճառքի, նվիրատվության, փոխանակության, փոխառության կամ այլ գործարքի արդյունքում թրաֆիքինգի ենթարկված անձի ձեռք բերում: Ստանալը նույնպես կարող է լինել հատուցելի կամ անհատույց, որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ, որոշակի պայմաններով կամ առանց դրանց:

Թաքցնելն ուղղված է թրաֆիքինգի ենթարկված անձին հանրությունից առանձնացված պահելուն:

Բուն շահագործման դեպքում այլընտրանքային գործողություններն են անձին շահագործելը, շահագործման մեջ դնելը կամ շահագործման մեջ պահելը:

Շահագործելը բուն շահագործման գործողություններին մասնակից դարձնելն է:

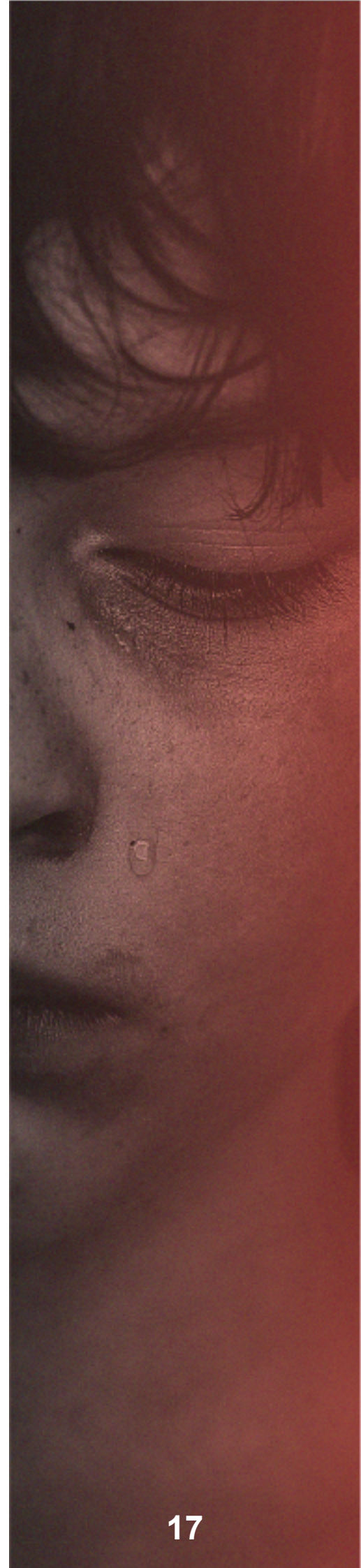
Երեխային շահագործման մեջ դնելն արտահայտվում է նրանում, որ երեխան դրվում է այնպիսի վիճակի (դրության) մեջ, որ չշահագործվելու այլընտրանք չունի:

Շահագործման մեջ պահելն արդեն շահագործվող երեխային այդ վիճակից դուրս գալու արգելքն է:

Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի մանկավաճառության, երեխաների մարմնավաճառության և մանկական պոռնոգրաֆիայի մասին կամընտիր արձանագրության 2-րդ հոդվածի համաձայն, երեխաների մարմնավաճառությունն նշանակում է՝ երեխայի օգտագործումը սեռական բնույթի գործունեության մեջ՝ վարձատրության կամ ցանկացած այլ տեսակի հատուցման դիմաց: Երեխայի սեռական շահագործման համար հանցագործության միջոցների կիրառումը պարտադիր չէ: Սեռական այլ շահագործումը նշանակում է, որ շահ ստանալու նպատակով երեխային ստիպում են սեռական բնույթի, բայց մարմնավաճառություն չհանդիսացող այլ գործողություններ կատարել:

Ելնելով երեխաների աշխատանքի որոշակի առանձնահատկություններից՝ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը (ILO կամ ԱՄԿ) ընդունել է նաև «Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին» կոնվենցիան²³, որը պահանջում է անհապաղ և արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերը վերացնելու և 18 տարեկանից ցածր տղաներին և աղջիկներին

²³ՀՀ-ն այս կոնվենցիան ստորագրել է 17.06.1999 թվականին, որը ուժի մեջ է մտել 02.01.2006 թվականին // <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=29926>

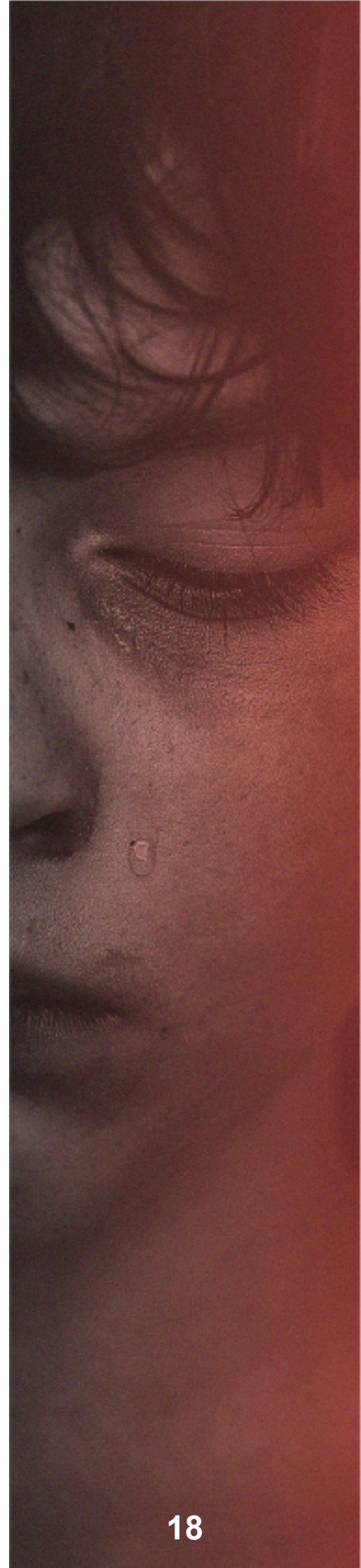
հարկադիր աշխատանքներում չներգրավելու համար: Այդ կոնվենցիայի համաձայն՝ երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերը ներառում են՝

- ստրկության բոլոր ձևերը կամ ստրկությանը համանման աշխատանքը, ինչպիսիք են երեխաների վաճառքը և առևտուրը, պարտքային ստրկացումը կամ ճորտային կախվածությունը, ինչպես նաև հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքը, այդ թվում՝ երեխաների հավաքագրումը զինված ընդհարումներում օգտագործելու համար,
- երեխային օգտագործելը, հավաքագրելը կամ առաջարկելը՝ մարմնավաճառությամբ զբաղվելու, պոռնոգրաֆիկ արտադրանքի արտադրության կամ պոռնոգրաֆիկ ներկայացումների համար,
- երեխային օգտագործելը, հավաքագրելը կամ առաջարկելը հակաիրավական գործունեությամբ զբաղվելու համար,
- աշխատանքը, որն իր բնույթով կամ իր կատարման պայմաններով կարող է վնասել երեխաների առողջությանը, անվտանգությանը կամ բարոյականությանը:

«Ստրկության, ստրկավաճառության և ստրկությանը հավասարազոր ավանդույթների վերացման մասին» ՄԱԿ-ի 1956թ. լրացուցիչ կոնվենցիայում²⁴ ներառված են ոչ միայն ստրկության, այլ նաև դրան հավասարազոր և այլ կախյալ վիճակների հասկացությունները: Դրանցից են՝

1. պարտապանի ստրկացումը, այսինքն՝ այնպիսի վիճակը կամ դրությունը, երբ պարտապանը որպես պարտքի ապահովման միջոց գրավ է դնում կամ իր աշխատանքը, կամ իրենից կախյալ վիճակում գտնվող անձի աշխատանքը, եթե կատարվող աշխատանքի արժեքը չի

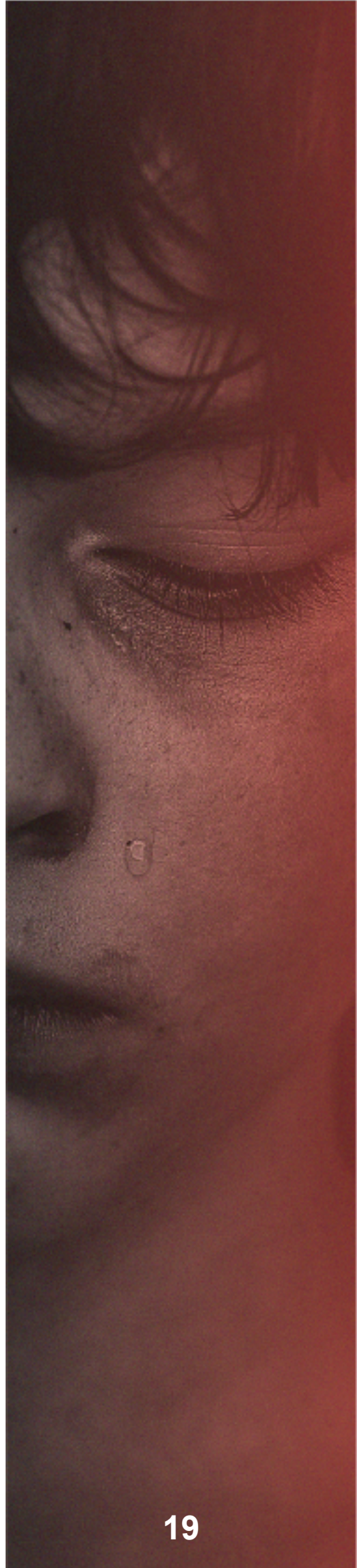
²⁴ՀՀ-ն այս կոնվենցիան չի վավերացվել:

հաշվակցվում տվյալ պարտքի մարմանը, կամ եթե այդ աշխատանքի տևողությունը չի սահմանափակվում և դրա բնույթը չի կոնկրետացվում,

2. ճորտական վիճակը, այսինքն՝ հողի այնպիսի օգտագործումը, որի դեպքում օրենքով, ավանդույթի ուժով կամ փոխադարձ համաձայնության հիման վրա օգտագործողը պարտավոր է ապրել և աշխատել ուրիշին պատկանող հողատարածքի վրա և վարձատրությամբ կամ առանց դրա որոշակի աշխատանք կատարել այդ սեփականատիրոջ օգտին ու չի կարող փոփոխել իր նման վիճակը,
3. ցանկացած ինստիտուտ կամ ավանդույթ, որի ուժով.
 - ա. կնոջ ծնողները, խնամակալը, ընտանիքը կամ յուրաքանչյուր այլ անձ կամ անձանց խումբ դրամով կամ բնեղենով վարձատրելու դիմաց խոստանում են ամուսնացնել կամ ամուսնացնում են այդ կնոջը, առանց նրան մերժելու իրավունք վերապահելու,
 - բ. կնոջ ամուսինը, վերջինիս ընտանիքը կամ տոհմն իրավունք ունեն վարձատրությամբ կամ այլ պայմանով փոխանցելու տվյալ կնոջն այլ անձի,
 - գ. ամուսնու մահից հետո կինը ժառանգաբար փոխանցվում է մեկ այլ անձի,
4. ցանկացած ինստիտուտ կամ ավանդույթ, որի ուժով երեխան (մինչև 18 տարեկան անձը) ծնողների կամ նրանցից մեկի կամ խնամակալի կողմից վարձատրությամբ կամ առանց դրա փոխանցվում է մեկ այլ անձի՝ այդ երեխայի կամ նրա աշխատանքի շահագործման նպատակով:

Օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելու նպատակով թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեպքում օրգանները կամ հյուսվածքները կարող են օգտագործվել ցանկացած նպատակով՝ փոխապատվաստման, առուվաճառքի, մարդակերության և այլն:

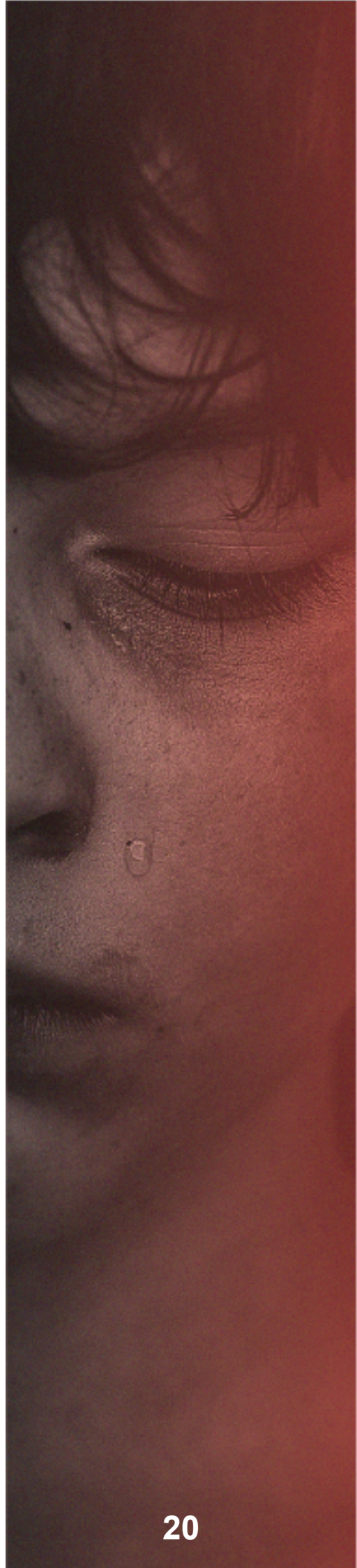

Արարքն երեխայի թրաֆիքինգ կամ շահագործում որակվում է անկախ երեխայի նկատմամբ բռնություն, դրա սպառնալիք, խաբեություն կամ այլ միջոցներ (եղանակներ) կիրառելուց, քանի որ ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածի համաձայն՝ դրանք պարտադիր չեն (ի տարբերություն չափահաս անձանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման):

ՀՀ քր. օր.-ի 132.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, քրեորեն պատժելի է շահագործման վիճակում գտնվող անձի ծառայությունից օգտվելը, եթե այդ անձի շահագործման վիճակի մեջ լինելն ակնհայտ է ծառայությունից օգտվողի համար, և եթե հանցագործություն կատարած անձի արարքում բացակայում են ՀՀ քր. օր.-ի 132-րդ կամ 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում նախատեսված է ծանրացնող հանգամանք՝ «կատարվել է ակնհայտ անչափահասի նկատմամբ»:

Անձը պատասխանատվության է ենթարկվում, եթե ծառայություններից օգտվելուց առաջ իմացել է ծառայություն մատուցողի շահագործման վիճակում գտնվելու փաստը: Դրա մասին նա կարող է իմանալ տուժողից, շահագործողից, այլ անձանցից, կամ դա կարող է ակնհայտ լինել օբյեկտիվ իրադրությունից՝ կապված լինելը, փակի տակ պահվելը և այլն:

Ուշագրավ է, որ այս հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված է խրախուսական նորմ, որի համաձայն ՀՀ իրավապահ մարմիններին տուժողի մասին կամովին տեղեկություններ հայտնած անձն ազատվում է այս հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ չի պարունակում:

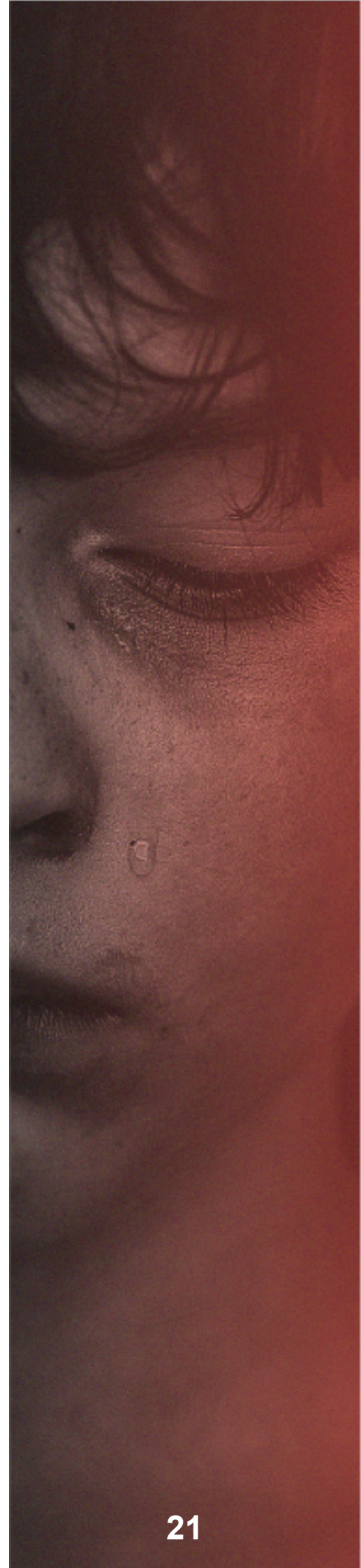

Երեխայի թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեպքում այս խրախուսական նորմի կիրառման պարագայում պարտադիր պետք է քննարկել ՀՀ քր. օր.-ի 18-րդ գլխով նախատեսված հանցագործությունների բացակայությունը, եթե տեղի է ունեցել երեխայի սեռական թրաֆիքինգ կամ շահագործում:

ՀՀ քր. օր.-ի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, քրեորեն պատժելի է մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելը, որն առևանգելու հետ կապված չէ: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետում նախատեսված է ծանրացնող հանգամանք, այն է՝ «կատարվել է ակնհայտ անչափահասի նկատմամբ»: Այս հանցագործությունը դրսևորվում է մարդուն տեղափոխելով, գտնվելու վայրն այլ անձի կողմից ընտրելով, այլ մարդկանց հետ շփվելու ազատությունից ապօրինաբար զրկելով: Այն կարող է իրականացվել ֆիզիկական, հոգեկան բռնություն գործադրելով կամ խաբեությամբ: ՀՀ քր. օր.-ի 133-րդ հոդվածից բխում է, որ արարքը որպես մարդուն ազատությունից զրկել որակելու համար պետք է լինի երկու պայմանների միաժամանակյա առկայություն՝ ապօրինությունը և անձի կամքին հակառակ կատարելը:

Հետևաբար, եթե ազատությունից զրկումն իրականացվել է օրենքով նախատեսված դեպքերում և սահմաններում, այս հանցակազմը բացակայում է: Օրինակ, կալանավորման, ազատազրկման, անչափահասին դաստիարակչական հսկողության հանձնելու կամ իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով և այլն:

Եթե երեխային ազատությունից զրկում են ծնողները կամ նրանց փոխարինող անձինք, ապա արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 133-րդ հոդվածով որակելու համար կարևոր նշանակություն ունի ազատությունից զրկելու նպատակը:

Երեխային ազատությունից զրկելն այնպիսի վայրում, որտեղ նա գտնվում է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու հետևանքով «հրավիրված» լինելով, չի կարող որակվել ՀՀ քր. օր.-ի 131-րդ հոդվածով, քանի որ այն պարունակում է երեխային առևանգելու հատկանիշներ: Օրինակ, ծնողների զբաղված լինելու պատճառաբանությամբ երեխային դպրոցից տուն տանելու եկած հարևանը երեխային տեղափոխում է այլ վայր և պահում այնտեղ:

Երեխայի սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության պաշտպանությունը:

Սեռական ազատության²⁵ և սեռական անձեռնմխելիության²⁶ դեմ ուղղված հանցագործությունները համարվում են սեռական հանցագործություններ:

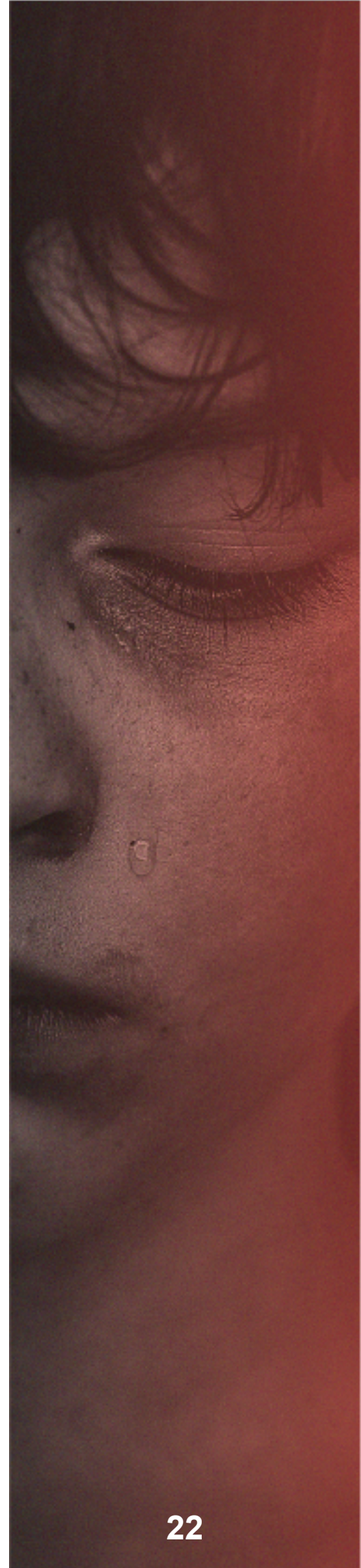
Սեռական հանցագործությունները լինում են բռնի և ոչ բռնի:

Բռնաբարության օբյեկտիվ կողմը բարդ է և ձևավորվում է հետևյալ երկու գործողությունների կատարմամբ, որոնց երկուսի միաժամանակյա առկայությունը պարտադիր է.

1. սեռական հարաբերություն (բռնաբարության հանցակազմում խոսքը միայն բնական սեռական հարաբերության մասին է, այսինքն՝ այն սեռական

²⁵Սեռական ազատությունը 16 տարին լրացած հոգեպես առողջ մարդու իրավունքն է՝ ինքնուրույն, առանց որևէ հարկադրանքի որոշելու՝ ում հետ և ինչ ձևով բավարարել իր սեռական պահանջները:

²⁶ Սեռական ազատությունը 16 տարին լրացած հոգեպես առողջ մարդու իրավունքն է՝ ինքնուրույն, առանց որևէ հարկադրանքի որոշելու՝ ում հետ և ինչ ձևով բավարարել իր սեռական պահանջները:

հարաբերության մասին, որի արդյունքում կինը կարող է հղիանալ՝ հեշտոցային սեռական հարաբերություն, coitus per vagine),

2. ֆիզիկական բռնության²⁷ գործադրում կամ դա գործադրելու սպառնալիք կամ կնոջ անօգնական վիճակի օգտագործում:

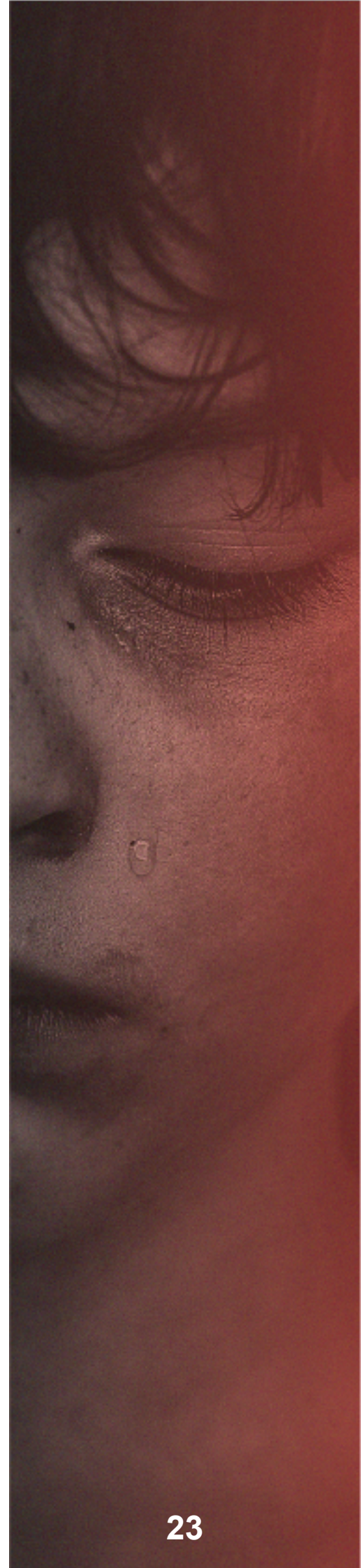
Ֆիզիկական բռնությունը հանցավորի հետ սեռական կապի մեջ մտնելուց խուսափելու նպատակով կնոջ ցուցաբերած դիմադրությունը ճնշելու, հաղթահարելու, ինչպես նաև նրան օգնություն կանչելու հնարավորությունից զրկելու նպատակով տուժողի կամ այլ անձանց նկատմամբ ֆիզիկական ուժ գործադրելն է՝ նրան ծեծելը, մարմնական վնասվածքներ հասցնելը և այլն: Գործադրվող բռնությունը պետք է հանդիսանա կնոջ՝ առկա կամ սպասվելիք դիմադրությունը հաղթահարելու և կամքը ճնշելու անհրաժեշտ միջոց²⁸:

Սպառնալիքի մասին արդեն խոսվել է նախորդիվ:

Քանի որ ֆիզիկական բռնության սպառնալիքը կիրառվում է իբրև տուժողի կամքը ճնշելու միջոց՝ նրան

²⁷Բռնությունը որպես քրեորեն հետապնդելի արարք, դիտավորությամբ, անձի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կատարված ցանկացած արարք է, որի հետևանքով անձը զրկվել է կյանքից, կամ սահմանափակվել է նրա ազատությունը, կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվել, կամ նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք:// Տես՝ ԱՐԴ-/0176/01/11 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012թ. նոյեմբերի 1-ի որոշման 18-րդ կետ:

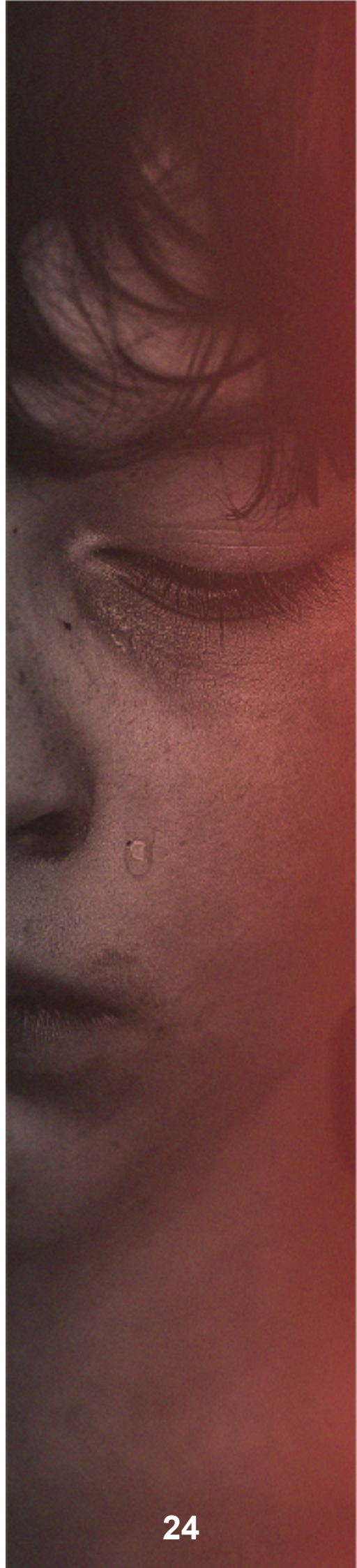
²⁸ Բռնաբարությունն չի համարվի, այսպես կոչված, հրապուրանքը՝ տարաբնույթ խաբեբայական գործողություններով կնոջը սեռական հարաբերությանը հակելը, նրան գայթակղելը և նմանատիպ այլ գործողությունները: Այս դեպքերը հատուկ ուշադրության պետք է արժանանան, եթե դա իրականացվել է երեխայի նկատմամբ՝ հաշվի առնելով նրա գիտակցական մակարդակն ու զարգացվածության աստիճանը, ինչն անդրադառնում է ընկալման և վարքի վրա:

բռնաբարելու նպատակով, հետևաբար ՀՀ քր. օր.-ի 138 հոդվածով նախատեսված պատասխանատվությունը վրա է հասնում՝ անկախ նրանից՝ հանցավորն իրական հնարավորություն ունեցե՞լ է իրագործելու իր հնչեցրած սպառնալիքը, թե՞ ուղղակի նպատակ է հետապնդել հոգեբանական ճնշում գործադրելու տուժողի նկատմամբ: Բավարար է այն, որ հանցավորն ահաբեկել է տուժողին, և վերջինս համարել է սպառնալիքն իրական և իրագործելի:

2013թ. դեկտեմբերի 21-ից օրինական ուժի մեջ մտած օրենսդրական փոփոխությունների համաձայն, ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ներառվել է անօգնական վիճակի սահմանումը, որի համաձայն՝ ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ և 139-րդ հոդվածների իմաստով անօգնական վիճակում գտնվող է համարվում այն անձը, որը որոշակի հանգամանքների ուժով մշտապես կամ ժամանակավորապես զրկված է եղել հանցավորին դիմադրություն ցույց տալու կամ իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը գիտակցելու կամ հասկանալու հնարավորությունից, ինչպես նաև 12 տարին չլրացած անձը: Այս փոփոխությամբ օրենսդրորեն ամրագրվել է, որ 12 տարեկանը չլրացած անձանց հետ սեռական հարաբերություն ունենալն այսուհետ համարվելու է որպես բռնի սեռական հարաբերություն, և անօգնական վիճակի հաստատումը դատահոգեբանական փորձաքննությամբ հիմնավորելու անհրաժեշտությունը հետայսու բացակայում է:

Բռնաբարությունը տուժողի անօգնական վիճակի օգտագործմամբ կատարված որակելու համար նշանակություն չունի՝ տուժողին նման վիճակի հասցրել է ինքը՝ հանցավորը, թե՞ նա արդեն իսկ անօգնական վիճակում է գտնվել, և հանցավորն օգտվել է նրա անօգնական վիճակից՝ վերջինիս հետ սեռական

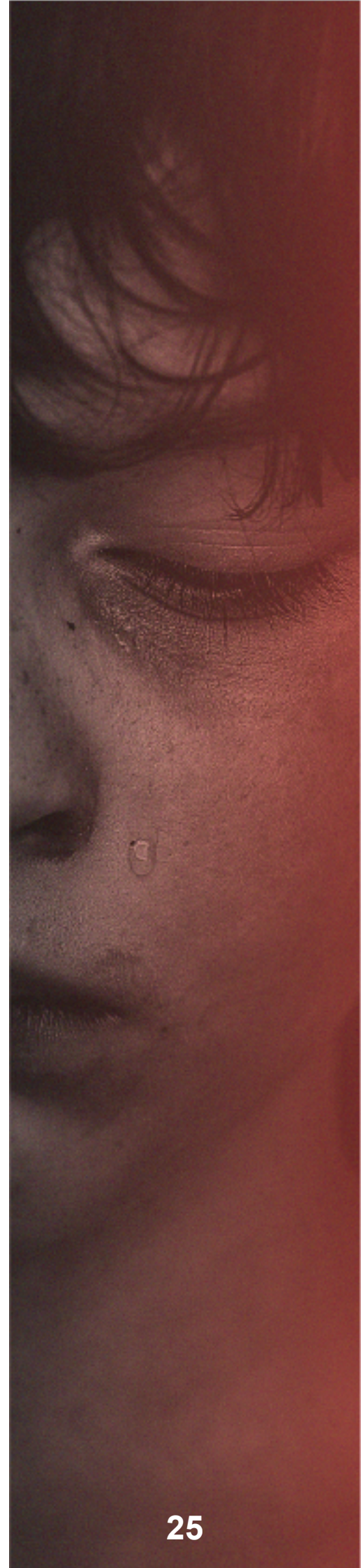
հարաբերություն ունենալու նպատակով:

ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածում բռնաբարության եղանակները սպառնիչ թվարկված են, հետևաբար, այլ եղանակներով (ամուսնանալու կեղծ խոստում տալը, գուլքը ոչնչացնելու սպառնալիքը, կախյալ վիճակի օգտագործումը) սեռական հարաբերությունը բռնաբարության հանցակազմ չի առաջացնում: Կախյալ վիճակի առկայության դեպքում պետք է քննարկել արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածով որակելու հարցը, իսկ եթե այն կրել է պարբերական բնույթ, ապա ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով որակելու հարցը:

Ինչպես երևում է ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի բովանդակությունից, սույն ձեռնարկի իմաստով հետաքրքրություն են ներկայացնում 2-րդ մասի 3-րդ կետը և 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերը:

ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով անչափահաս ասելով հասկանում ենք 14-18 տարեկան իգական սեռի ներկայացուցիչ, ում նկատմամբ իրականացվել է բռնաբարությունը: Ընդ որում, հաշվի առնելով ՀՀ քր. օր.-ի 29-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, որի համաձայն դիտավորյալ հանցագործության ծանրացնող հանգամանքների համար անձն ենթակա է քրեական պատասխանատվության, եթե նա գիտակցել է այդ հանգամանքները, պետք է փաստել, որ տուժողի անչափահաս լինելը պետք է գիտակցվի հանցագործի կողմից, այսինքն՝ հանցավորը մինչև հանցագործություն կատարելը պետք է հաստատապես իմացած լինի տուժողի՝ անչափահաս լինելու հանգամանքը:

Պրակտիկայում երբեմն դժվարություններ են առաջանում չափահաս տղամարդու և անչափահաս աղջկա «կամավոր» սեռական հարաբերությանը

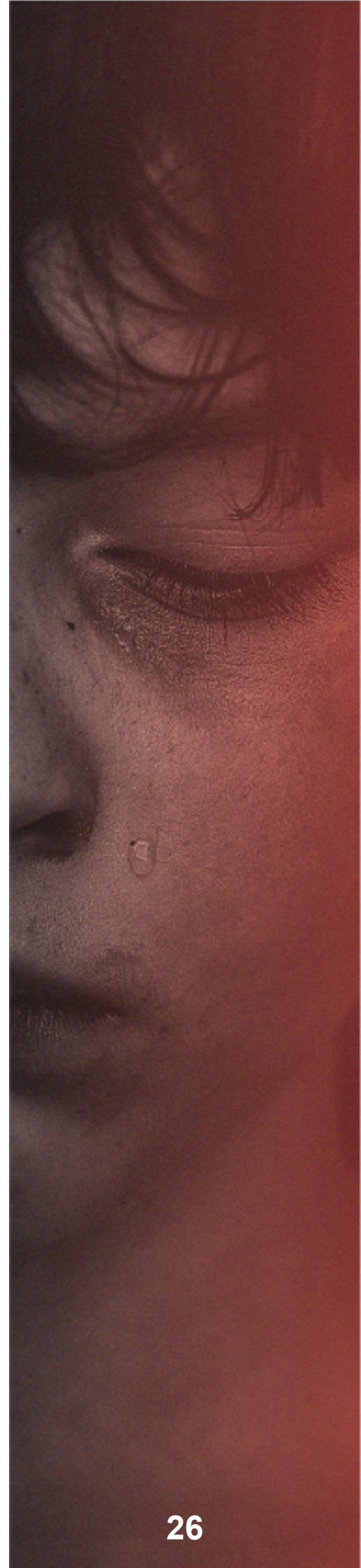
գնահատական տալու հարցում: Անչափահաս աղջկա բռնաբարության համար բնութագրական է ոչ այնքան սեռական, որքան սոցիալական և ընդհանուր հասունության բացակայությունը: Նման դեպքում անօգնական վիճակը որոշվում է հենց սեռական հարաբերության նշանակությունը չգիտակցելով և դրա հետևանքները չհասկանալով:

Սակայն, աղջկա անչափահաս լինելը՝ սեռական հարաբերության մեջ մտնելու աղջկա համաձայնությամբ պայմանավորված, ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ, որպեսզի նրա անօգնական վիճակն օգտագործվի՝ նրա հետ սեռական հարաբերությունը բռնաբարություն նորակելու համար²⁹:

Հատուկ ուշադրության է արժանի 16 տարին լրացած աղջկա հետ սեռական հարաբերության դեպքերի քննությունը, քանի որ նշված տարիքից անձը ձեռք է բերում սեռական ազատություն և ինքնուրույն կարող է որոշել իր զուգընկերներին, հետևաբար, բռնության կամ դրա սպառնալիքի առկայությունը կամ տարիքով չպայմանավորված անօգնական վիճակի առկայությունը որպես բռնաբարության կատարման եղանակ այս դեպքերում դառնում է պարտադիր պայման:

ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետում ամրագրվում է հետևյալ ծանրացնող հանգամանքը՝ տասնութ տարին չլրացած անձի նկատմամբ ծնողի կամ մանկավարժի կամ ուսումնական կամ բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության աշխատակցի

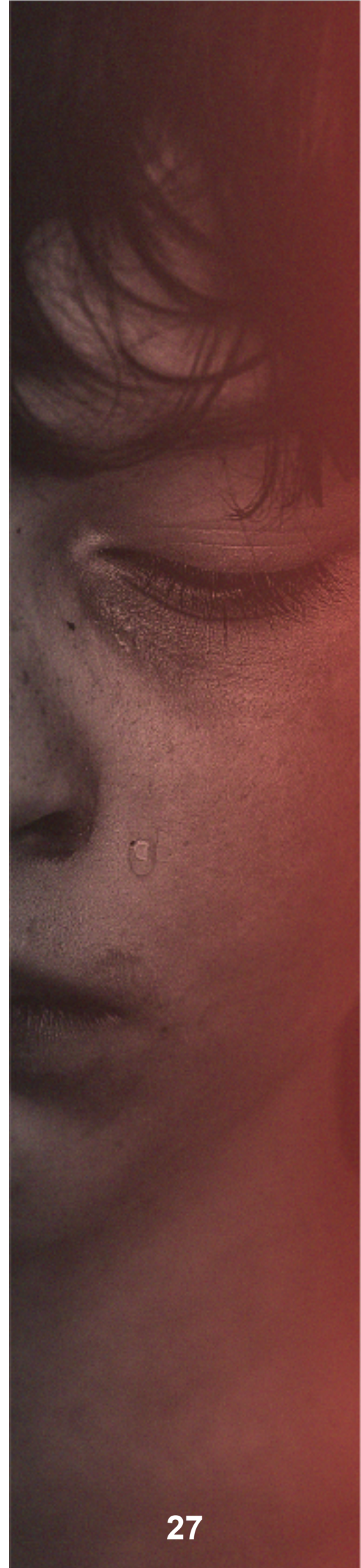
²⁹Այսինքն, 14-18 տարեկան լինելը չի կարող հանդիսանալ միակ չափանիշը: Հայտնի են դեպքեր, երբ սեռական հասունության չհասած 13-14 տարեկան աղջկա հետ սեռական ակտը բռնաբարություն չի համարվել, իսկ սեռական հասունության հասած՝ 15 տարեկան աղջկա հետ սեռական հարաբերություն ունենալը որակվել է որպես բռնաբարություն:

կամ այլ անձի կողմից, որի վրա դրված է նրա դաստիարակության կամ խնամքի պարտականություն, որի դեպքում հստակեցվում է ոչ միայն տուժողի տարիքը, այլ նաև հանցագործության հատուկ սուբյեկտ լինելը: Դրանք են՝ ծնողը, մանկավարժը, ուսումնական կամ բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության աշխատակիցը, այլ անձինք, ում վրա դրված է տասնութ տարին չլրացած անձի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը:

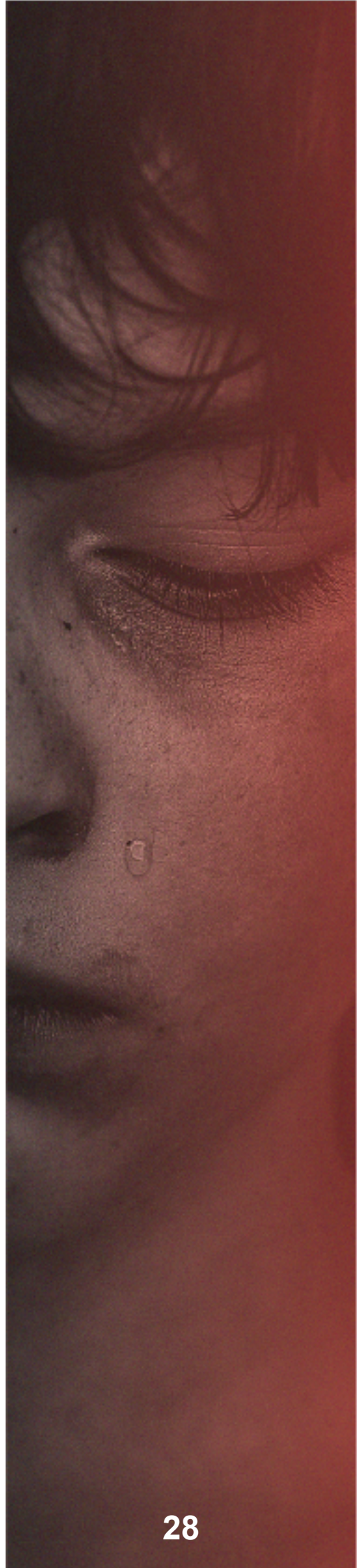
Փաստացի, այս կետում ներկայացված են ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով, ինչպես նաև ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված արարքները միայն հատուկ կատեգորիայի անձանց կողմից կատարելու դեպքում: Այսինքն, եթե 14-18 տարեկան աղջկա բռնաբարությունը կատարել է ծնողը կամ մանկավարժը կամ ուսումնական կամ բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության աշխատակիցը կամ արական սեռի այլ անձ, ում վրա դրված է նրա դաստիարակության կամ խնամքի պարտականություն, ապա արարքը որակվում է միայն ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, քանի որ լրացուցիչ որակում ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով չի պահանջվում: Բայց եթե բռնաբարությունն իրականացվում է մինչև 14 տարեկան աղջկա նկատմամբ ծնողի կամ մանկավարժի կամ ուսումնական կամ բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության աշխատակցի կամ արական սեռի այլ անձի կողմից, ում վրա դրված է նրա դաստիարակության կամ խնամքի պարտականություն, ապա արարքը որակվում է ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով:

ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետի իմաստով մանկահասակ է համարվում 14 տարին

չրացած ցանկացած անձ: Ընդ որում, այս կետով արարքը որակելիս պետք է հիշել, որ եթե 12 տարին չրացած անձանց դեպքում նրանց անօգնական լինելու հանգամանքն այլևս չի վիճարկվում (օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում), և նրանց հետ սեռական հարաբերությունը միանշանակ որակվում է որպես բռնաբարություն, ապա 12-14 տարեկանների դեպքում պետք է նշանակվի դատահոգեբանական փորձաքննություն՝ նրանց անօգնական վիճակը պարզելու, և դրանից հետո կքննարկվի արարքը բռնաբարություն որակելու կամ չորակելու հարցը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բռնաբարությունը կատարվել է բռնությամբ կամ դրա սպառնալիքով:

Ուսումնասիրելով բռնաբարության քրեաիրավական բնութագիրը՝ առանձնակի ուշադրության է արժանանում բռնաբարության փորձը, որն ընդունված է համարել իբրև տուժողի կամքին հակառակ նրա հետ սեռական հարաբերություն ունենալու նպատակով կիրառված բռնությունը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը (օրինակ, բռնաբարելու նպատակով տուժողին մերկացնելը, հարվածներ հասցնելը, ծեծելը և այլն): Բռնաբարության փորձի փաստերը գնահատելիս պետք է պարզել՝ հանցավորի գործողություններն ուղղվա՞ծ են եղել սեռական հարաբերություն ունենալուն, և նրա կողմից գործադրված բռնությունն այդ նպատակին հասնելու միջոց հանդիսացե՞լ է, թե՞ ոչ: Միայն այն դեպքում, երբ առկա են ապացույցներ հանցավորի գործողությունների վերաբերյալ, որոնք ավարտին չեն հասցվել հանցավորից անկախ հանգամանքներով (տուժողի դիմադրությունը, կողմնակի անձանց միջամտելը, կենդանիների հարձակումը, ֆիզիոլոգիական անկարողությունը և այլն), կարելի է նման գործողությունը որակել որպես բռնաբարության փորձ: Նախնական սեքսուալ գործողությունները նույնպես կարող են որակվել որպես

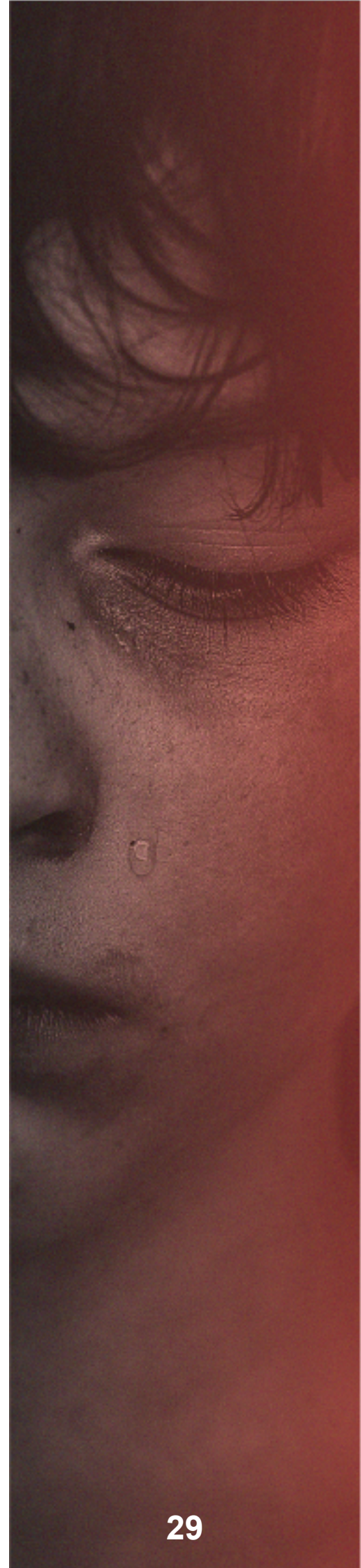

բռնաբարության փորձ, եթե պարզվի, որ դրանք եղել են սեռական հարաբերությանը նախորդող գործողություններ, որը հանցավորը չի կարողացել սկսել:

ՀՀ քր. օր.-ի 139-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն քրեորեն պատժելի է սեքսուալ բնույթի, այդ թվում՝ համասեռական գործողությունները տուժողի կամքին հակառակ, վերջինիս կամ այլ անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կամ տուժողի անօգնական վիճակն օգտագործելով: Ի տարբերություն բռնաբարության, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններից տուժող կարող է լինել ցանկացած սեռի ներկայացուցիչ: Քննարկվող հանցագործության եղանակները նույնանում են բռնաբարության եղանակների հետ: Այս հանցագործության և բռնաբարության տարբերությունն օբյեկտիվ կողմի մյուս դրսևորման մեջ է. բռնաբարության դեպքում առկա է հեշտոցային սեռական հարաբերություն, իսկ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների դեպքում՝ համասեռություն կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ (հետանցքային կամ բերանային սեռական հարաբերություն), սեռական հարաբերության նմանեցում, կնոջ կողմից տղամարդու նկատմամբ բռնի ցանկացած սեռական հարաբերություն և այլն:

Համասեռությունը սեռական վարքագծի ձև է, որը դրսևորվում է միևնույն սեռի ներկայացուցչի նկատմամբ սեռական հակումներ ունենալով: Համասեռության դրսևորման ձևերն են՝ տղամարդու սեռական հարաբերությունը տղամարդու հետ և կնոջ սեռական հարաբերությունը կնոջ հետ:

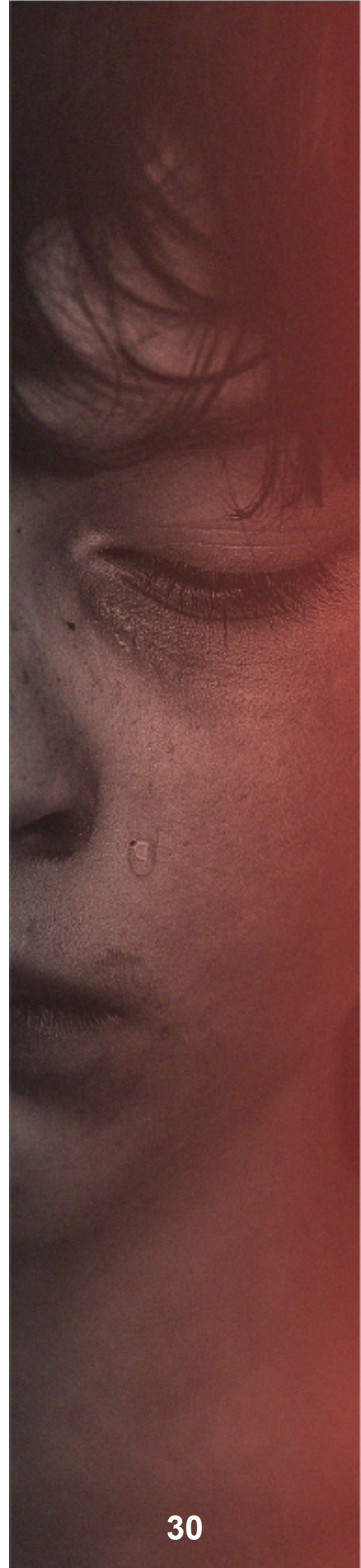
Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների ծանրացնող և առանձնապես ծանրացնող հանգամանքները նույնն են, ինչ բռնաբարության դեպքում, հետևաբար,

այստեղ լրացուցիչ չեն քննարկվում:

Ինչպես նշել ենք, ՀՀ քր. օր.-ի 138 և 139-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործության հիմնական տարբերիչ հատկանիշը սեռական հարաբերության ձևն է, բայց գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ ՀՀ քր. օր.-ի 139-րդ հոդվածով նախատեսված արարքն անհրաժեշտ է տարբերակել ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության փորձից: Մասնավորապես, պետք է հաշվի առնել հանցավորի նպատակը: Եթե հանցավորը ցանկանում էր սեռական կարիքը բավարարել առանց հեշտոցային սեռական հարաբերությունն ունենալու՝ իրականացնելով սեռական հարաբերության նմանակում կամ միջազդրային/միջկոնքային հարաբերություն, ապա արարքը պետք է որակվի ՀՀ քր. օր.-ի 139-րդ հոդվածով, իսկ եթե նա ցանկանում էր սեռական կիրքը բավարարել՝ ունենալով հեշտոցային սեռական հարաբերություն, բայց իր կամքից անկախ հանգամանքներում կատարվել է սեռական հարաբերության նմանակում կամ միջազդրային/միջկոնքային հարաբերություն, ապա արարքը պետք է որակվի որպես ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության փորձ:

ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն անձին սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի, այդ թվում՝ համասեռական գործողություններ կատարելուն հարկադրելը շանտաժի, գույքը ոչնչացնելու, վնասելու կամ վերցնելու սպառնալիքով կամ տուժողի նյութական կամ այլ կախվածությունն օգտագործելով, եթե բացակայում են նույն օրենսգրքի 132-րդ և 132.2-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշները, համարվում է միջին ծանրության հանցագործություն: Բայց եթե այդ արարքը կատարվել է ակնհայտ տասնվեց տարին չլրացած անձի նկատմամբ,

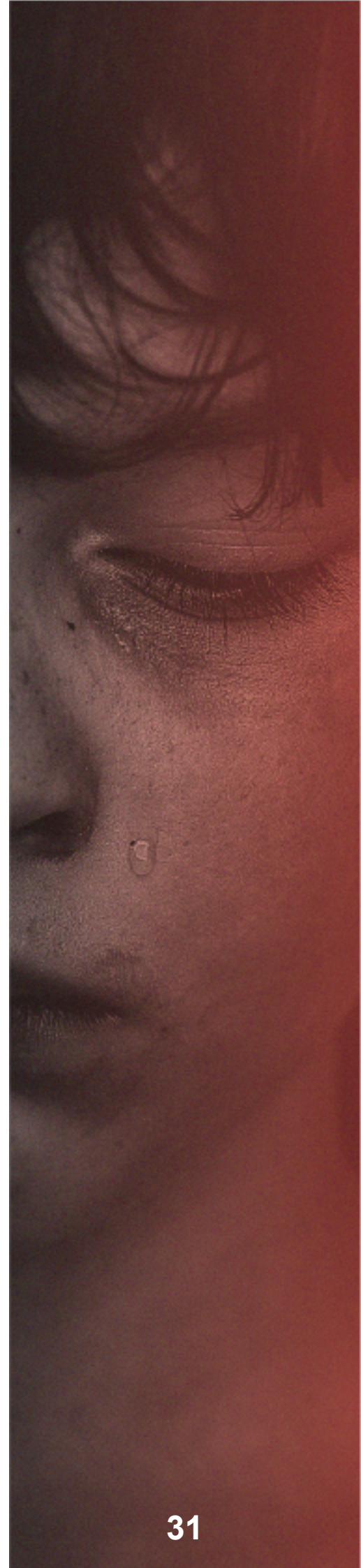

այն համարվում է առանձնապես ծանր հանցագործություն և պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասներկու տարի ժամկետով:

Հանցագործությունը դրսևորվում է շանտաժի, գույքը ոչնչացնելու, վնասելու կամ վերցնելու սպառնալիքով կամ տուժողի նյութական կամ այլ կախվածությունն օգտագործելով՝ անձին սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի, այդ թվում՝ համասեռական գործողություններ կատարելուն հարկադրելու մեջ: Սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելն արտահայտվում է նրանում, որ անձն իր ապօրինի գործողություններով տուժողի հոգեկանի վրա ներգործելով, ստիպում է նրան նահանջել իր սեռական ազատության իրավունքից և հանցավորի կամ երրորդ անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալ կամ սեքսուալ բնույթի, այդ թվում՝ համասեռական գործողություններ կատարել:

Նյութական կախվածության տակ հասկացվում է իրավիճակ, երբ տուժողը գտնվում է հանցավորից լրիվ կամ մասնակի նյութական կախվածության մեջ. ստիպված է ապրել հանցավորի հետ նույն բնակելի տարածքում՝ չունենալով իր սեփականը, կամ հանցավորը հնարավորություն ունի և կարող է էապես վատթարացնել տուժողի նյութական վիճակը:

Այլ կախվածության տակ հասկացվում է աշխատանքային կախվածությունը, պետական կամ մասնավոր հիմնարկներում և կազմակերպություններում տուժողի ենթակայությունը հանցավորին, իշխանության ներկայացուցչից (ոստիկան, հետաքննիչ, քննիչ, դատավոր և այլն) կամ այլ անձից (հիվանդը՝ բժշկից, ուսանողը՝ դասախոսից, աշակերտը՝ ուսուցչից և այլն) կախվածությունը:

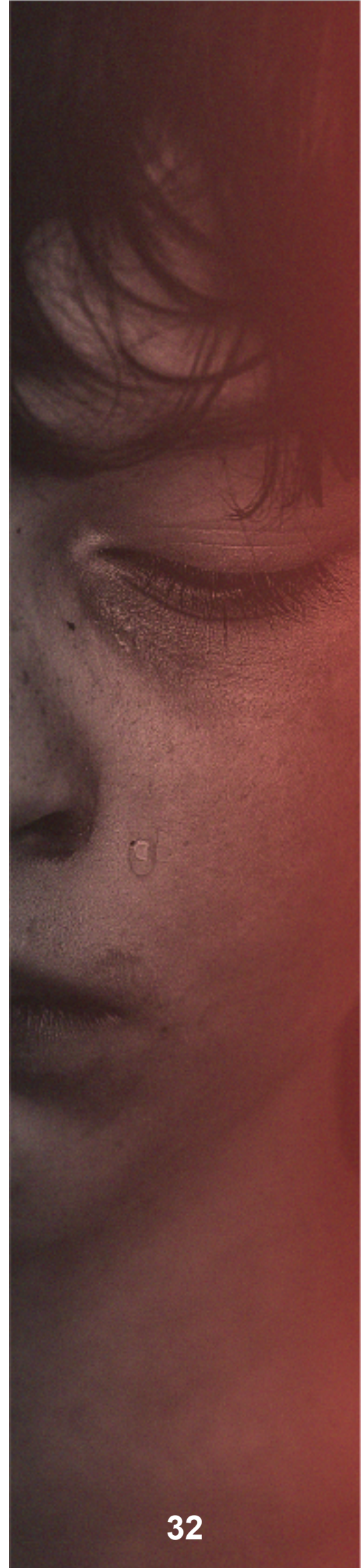
Նյութական կամ այլ կախվածության մեջ գտնվող անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կատարելու փաստն ինքնին չի կարող վկայել ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարման մասին: Հարկավոր է, որ այդ կախվածությունն օգտագործված լինի որպես տուժողի համար անբարենպաստ հետևանքների առաջացման սպառնալիք:

Բոլոր դեպքերում կարևոր է այդ կախվածությունն օգտագործելը սեռական հարաբերություն ունենալու համար:

Որպես կանոն, հանցավորի նպատակն է՝ տուժողի հետ անձամբ ունենալ սեռական հարաբերություն կամ հարկադրաբար նրա հետ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կատարել, սակայն, ինչպես արդեն նշվել է, նա կարող է նաև գործել երրորդ անձանց շահերից ելնելով:

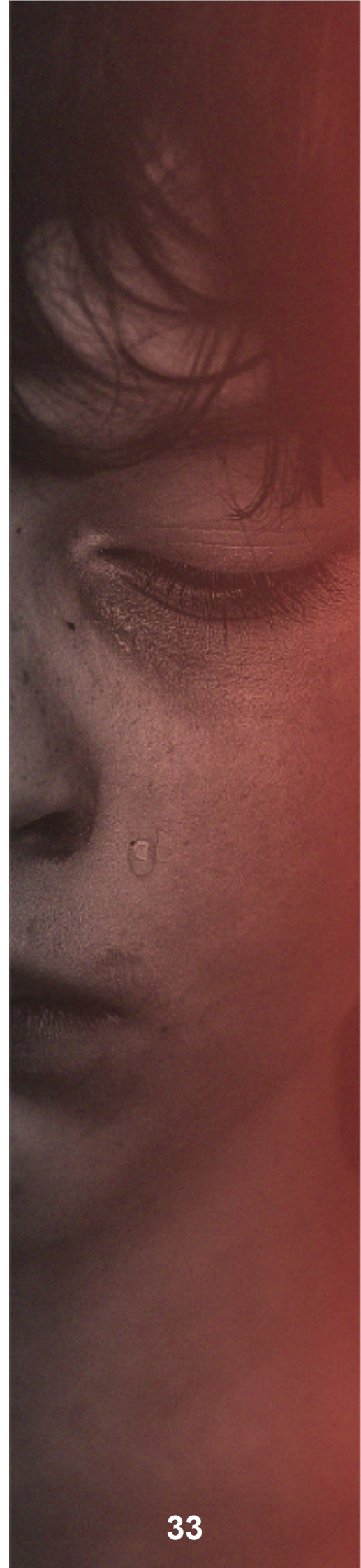
Հանցագործությունն ավարտված է համարվում հոգեբանական ազդեցություն գործադրելու պահից (օրինակ՝ տուժողի հետ սեռական հարաբերություն ունեցած երրորդ անձի գործողությունները տվյալ հանցակազմի սահմաններից դուրս են և այդ երրորդ անձը, եթե նա չի հանդիսանում կազմակերպիչ, դրդիչ կամ օժանդակող, քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվի), անկախ նրանից՝ սեռական հարաբերություն կամ գործողություններ կատարվե՞լ են, թե՞ ոչ:

ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածի համատեքստում կարևորվում է այդ հանցագործության տարբերակումը սեռական շահագործումից: Այսպես, պոռնկությունը ենթադրում է պարբերականություն և սեռական ծառայությունների հատուցելիություն, ինչը ՀՀ քր. օր.-ի

140-րդ հոդվածի պարագայում բացակայում է: Խնդիրը բարդանում է նյութական կախվածության դեպքում, երբ ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունն իրականացվում է պարտքի մարման, պարտքով գումար տրամադրելու, նյութական օգուտ իրականացնելու և համանման այլ հանգամանքներում: Այս դեպքում պետք է ուշադրություն դարձնել սեռական հարաբերությունների պարբերականության վրա, մասնավորապես, եթե հարկադրանքը կիրառվում է երրորդ անձանց հետ սեռական հարաբերություն ունենալու նպատակով: Քննարկվող հանցակազմերը տարբերակելու հարցում կարևորվում է նաև հանցավորի նպատակը՝ երեխայի շահագործում, թե՞ սեփական սեռական կարիքների բավարարում, ինչպես նաև դիտավորության ուղղվածությունը՝ ոտնձգություն ազատության դեմ առհասարակ, թե՞ միայն սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ:

Գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ հանցավորի գործողությունները որակելիս, ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածի հետ մեկտեղ, անհրաժեշտություն է առաջանում կիրառելու նաև այլ հոդվածներ՝ համակցությամբ: Այսպես, գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիքի կիրառման դեպքում, որն էական վնաս է պատճառել տուժողին, արարքը չպետք է որակվի ՀՀ քր. օր.-ի 137-րդ և 140-րդ հոդվածների համակցությամբ, քանի որ գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիքը հանդիսանում է ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարման եղանակ: Բայց պաշտոնատար անձի գործողությունները, որոնք ուղղված են ՀՀ քր. օր.-ի 140-րդ հոդվածով նախատեսված նպատակին հասնելու համար՝ տուժողի «այլ կախվածությունն» օգտագործելով, նշված հոդվածով որակելուց բացի, պետք է որակվեն նաև ՀՀ քր. օր.-ի 309-րդ հոդվածով՝ համակցությամբ:

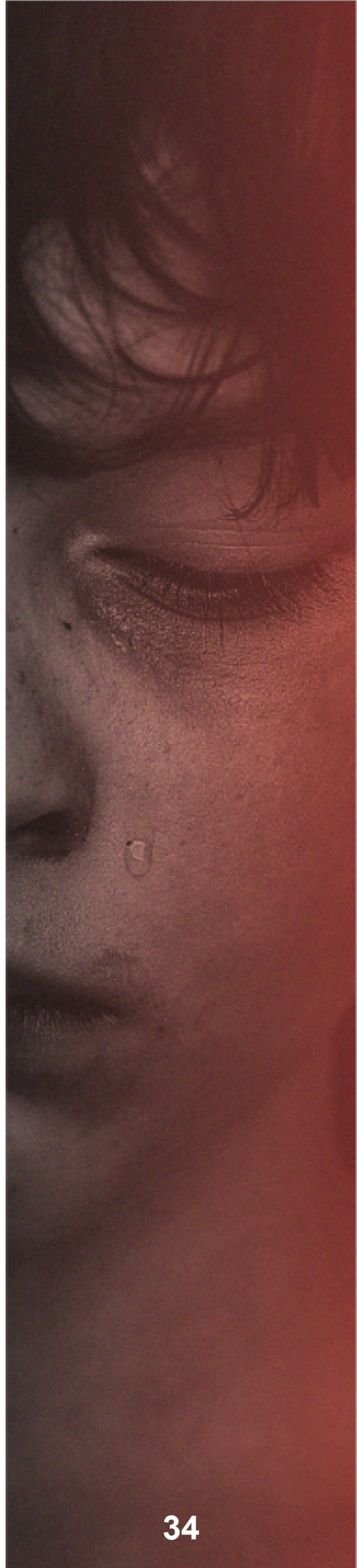

ՀՀ քր. օր.-ի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, քրեորեն պատժելի է տասնութ տարին լրացած անձի կողմից սեռական հարաբերությունն ակնհայտ տասնվեց տարին չլրացած անձի հետ կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելն ակնհայտ տասնվեց տարին չլրացած անձի նկատմամբ նույն օրենսգրքի 138-րդ կամ 139-րդ հոդվածներով կամ 140-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքների հատկանիշների բացակայության դեպքում³⁰:

Տուժող է հանդիսանում 16 տարին չլրացած անձը՝ անկախ սեռից: Հանցագործությունը դրսևորվում է 16 տարին չլրացած անձի հետ սեռական հարաբերություն կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կատարելով, եթե բացակայում են բռնաբարության, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների և սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելու հատկանիշները: Սակայն, եթե սեռական հարաբերությունը կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողությունները, թեկուզ առանց բռնության և դրա սպառնալիքի, տեղի են ունեցել այնպիսի անչափահասի հետ, ով չի գիտակցել իր հետ տեղի ունեցող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը, իսկ հանցավորը գիտակցել է դա և օգտվել դրանից, մասնավորապես՝ 12 տարին չլրացած անձի հետ, կամ դատահոգեբանական փորձաքննությամբ անօգնական ճանաչված 12-ից 16 տարեկան անձի հետ, ապա արարքը պետք է որակվի ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ կամ 139-րդ հոդվածի համապատասխան մասով:

³⁰ՀՀ քր. օր.-ի 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված են հետևյալ ծանրացնող հանգամանքները՝

1. քսանմեկ տարին լրացած անձի կողմից,
2. մի խումբ անձանց կողմից,
3. միևնույն անձի նկատմամբ՝ պարբերաբար:

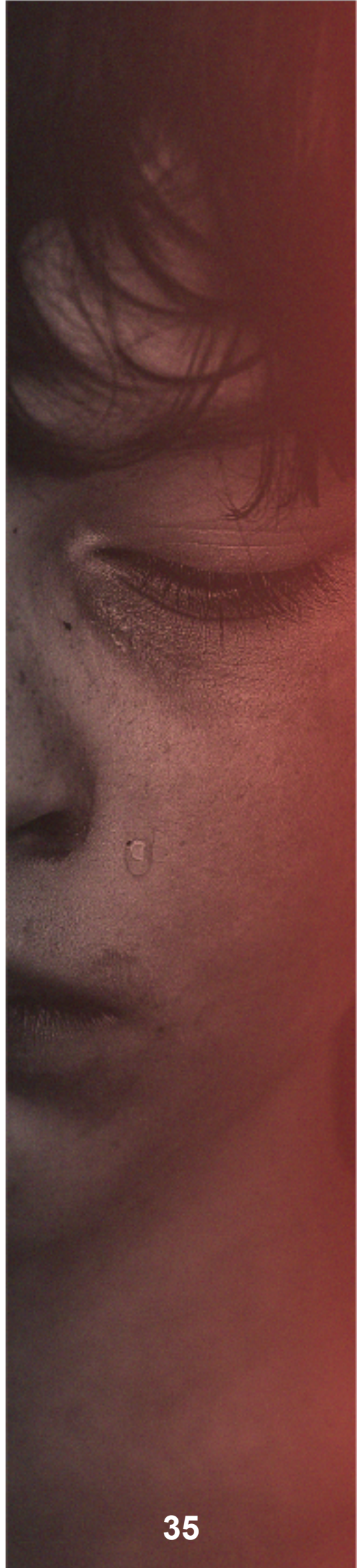

ՀՀ քր. օր.-ի 141-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտ կարող է հանդիսանալ 18 տարին լրացած անձը (ինչպես տղամարդը, այնպես էլ կինը):

ՀՀ քր. օր.-ի 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված ծանրացնող հանգամանքը վերաբերում է հատուկ սուբյեկտին՝ 21 տարին լրացած անձին: Այս հանգամանքը որպես ծանրացնող ամրագրելիս օրենսդիրն առաջնորդվել է տուժողի և հանցագործի տարիքային տարբերությամբ, որը 5 տարի և ավելի է: Տուժողի և հանցագործի տարիքային տարբերությունը տարբեր երկրների օրենսդրությամբ ամրագրված է որպես սեռական հարաբերությունների ունենալու արգելք: Օրինակ, Շվեյցարիայի, Գերմանիայի և այլ պետությունների քրեական օրենսգրքերով նախատեսված արգելքը մատնանշում է տուժողի և հանցագործի տարիքային տարբերությունը՝ որպես նրանց միջև շփումը բացառող կամ էապես նվազեցնող նախապայման:

Մինևույն՝ 16 տարին չլրացած անձի նկատմամբ պարբերաբար սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը կամ սեռական հարաբերություններ ունենալը ծանրացնող հանգամանք հանդիսանում է ոչ թե ելևելով կրկնակիությունից, այլ ելևելով այն հանգամանքից, որ դա շարունակվող հանցագործություն է, որն իրականացվում է սեռական կարիքները բավարարելու նպատակով՝ անընդհատ նույն երեխային օգտագործելով³¹:

³¹Որոշ պետություններում, օրինակ՝ Մոլդովայի Հանրապետությունում, այս երևույթը երեխայի ոչ առևտրային սեռական շահագործում է համարվում, երբ երեխային պարբերաբար օգտագործում են անձնական սեռական կարիքները բավարարելու համար՝ չստանալով և չհետապնդելով որևէ եկամուտ:

ՀՀ քր. օր.-ի 141-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված են առանձնապես ծանրացնող հանգամանքներ՝

1. տասնութ տարին չլրացած անձի նկատմամբ ծնողի կամ մանկավարժի կամ ուսումնական կամ բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության աշխատակցի կամ այլ անձի կողմից, որի վրա դրված է նրա դաստիարակության կամ խնամքի պարտականություն,
2. տասնչորս տարին չլրացած անձի նկատմամբ:

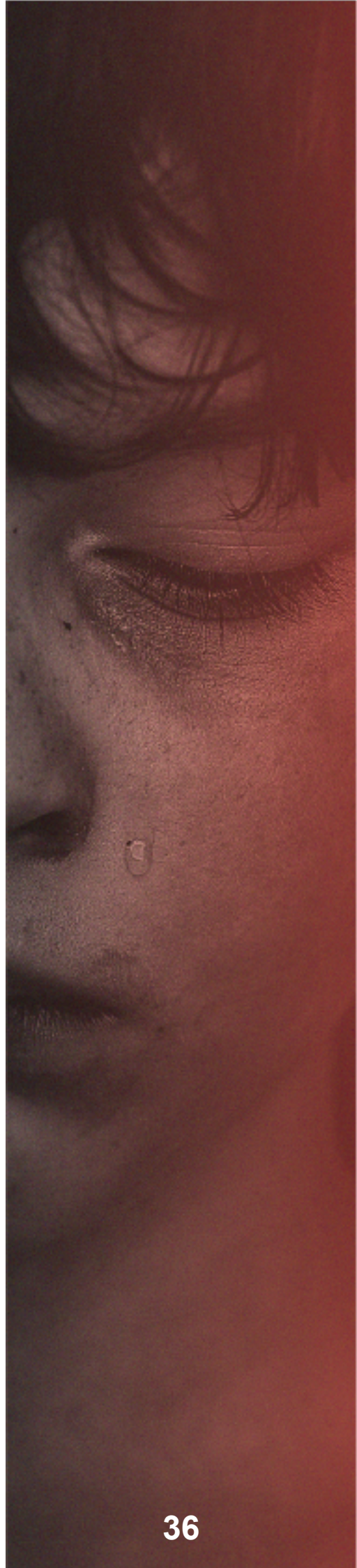
ՀՀ քր. օր.-ի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, քրեորեն պատժելի է տասնութ տարին լրացած անձի կողմից ակնհայտ տասնվեց տարին չլրացած անձի նկատմամբ կամ տասնվեց տարին լրացած անձի կողմից տասնչորս տարին չլրացած անձի նկատմամբ անառակաբարո գործողություններ կատարելը³²: Այսինքն, անառակաբարո գործողություններ ասելով պետք է հասկանալ վերը նշվածին հասնելուն ուղղված գործողությունները:

Հանցագործությունը դրսևորվում է անառակաբարո, այսինքն այնպիսի գործողություններ կատարելու մեջ, որոնք ուղղված են 16/14 տարին չլրացած երեխայի սեռական բնագիծը գրգռելուն, նրա մոտ անառողջ սեռական հետաքրքրություններ առաջացնելուն:

Անառակաբարո գործողությունները կարող են լինել երկու տեսակի՝

- ֆիզիկական բնույթի,
- ինտելեկտուալ բնույթի:

³²«Անառակաբարո» նշանակում է անառակի վարքուբարք ունեցող, իսկ «անառակ» նշանակում է՝ անբարոյական, շվայտ, զեխ, մոլորությունների անձնատուր եղած, խառնագնաց: Աղայան Է.Բ. Արդի հայերենի բացատրական բառարան: Երևան, Հայաստան, 1976, էջ 46:

Ֆիզիկական բնույթի անառակաբարո գործողությունների օրինակ են 16/14 տարին չլրացած երեխայի ներկայությամբ ուրիշի հետ կենակցելը, երեխային անպարկեշտ ձևով հպվելը, նրա ներկայությամբ մերկանալն ու սեռական օրգանները ցուցադրելը:

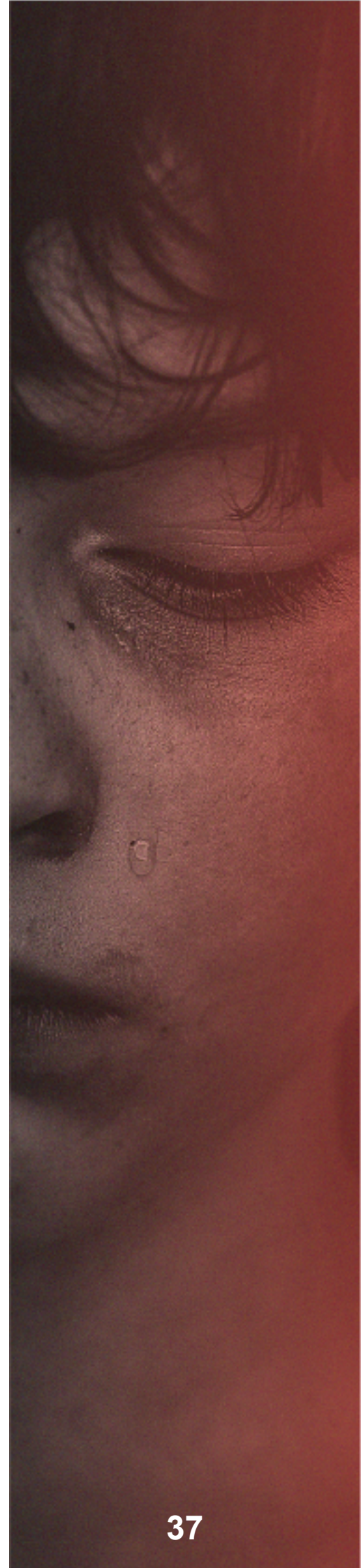
Ինտելեկտուալ բնույթի անառակաբարո գործողություններ են համարվում սեռական կյանքին վերաբերող հարցերի շուրջ երեխայի հետ լստի զրույց տանելը, պոռնկագրական առարկաներ, նկարներ կամ տեսաֆիլմեր ցուցադրելը, պոռնկագրական բովանդակությամբ գրականությանը ծանոթացնելը և այլն:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Ընդ որում, հանցավորը պետք է գիտակցի, որ անառակաբարո գործողություններ է կատարում 16/14 տարին չլրացած անձի նկատմամբ:

Անառակաբարո գործողությունների սուբյեկտիվ պարտադիր հատկանիշ են՝

- նպատակը, որն ուղղված է սեռական կարիքների բավարարմանը և
- սեռական շարժառիթը, լիբիդոն:

Անառակաբարո գործողությունների օբյեկտիվ հատկանիշներ պարունակող վարքը, վերը նշված սուբյեկտիվ հատկանիշների բացակայության պայմաններում, անառակաբարո գործողությունների հանցակազմ չի հանդիսանում: Օրինակ՝ սեռական օրգաններին հպվելը բժշկական նպատակներով կամ բնական կարիքները հոգալու համար մերկանալն անառակաբարո գործողությունների հանցակազմ չեն

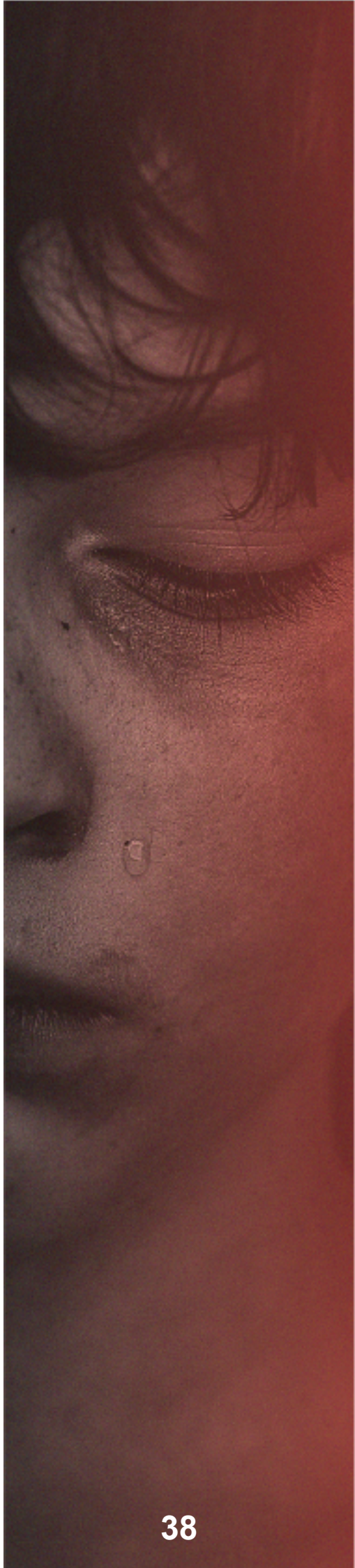
կազմում³³:

ՀՀ քր. օր.-ի 142-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված է ծանրացնող հանգամանք՝ էլեկտրոնային հաղորդակցության ցանցի կիրառմամբ անառակաբարո գործողություններ կատարելը: «Էլեկտրոնային հաղորդակցության ցանց» հասկացությունն ամրագրված է «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին» ՀՀ օրենքում, որի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ էլեկտրոնային հաղորդակցության ցանցը հաղորդման համակարգ է, իսկ համապատասխան դեպքերում՝ նաև միացնող-անջատող կամ ուղղորդող սարքավորումներ և այլ ռեսուրսներ, որոնք թույլ են տալիս հաղորդել ազդակներ (սիգնալներ) մալուխով, ռադիոյով, օպտիկական կամ այլ էլեկտրամագնիսական միջոցներով, այդ թվում՝ արբանյակային ցանցով, ամրակցված ցանցով և շարժական կապի երկրային ցանցով, էլեկտրական էներգիայի գծային համակարգերով այնպես, որ դրանք օգտագործվեն ազդակների հաղորդման համար՝ անկախ հաղորդվող տեղեկատվության տեսակից³⁴:

Այս կետի նախատեսումը պայմանավորված է համացանցի կիրառման տարածման միտումներով, ինչն օգտագործվում է նաև հանցագործների կողմից: Մասնավորապես, սոցիալական ցանցերն ու հաղորդակցման ծրագրերը հատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում մանկապիղծների համար, ովքեր կարող են դրանք օգտագործել երեխաներին մերկացնելու, մերկ կամ կիսամերկ լուսանկարներ ուղարկելու և այլ անառակաբարո գործողություններ կատարելու

³³Оберемченко А.Д. *Развратные действия: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации. Автореферат диссертации на канд. юрид. наук. Краснодар, 2014, էջ 11:*

³⁴Մանրամասն տե՛ս՝ Ղամբարյան Ա., Թումասյան Դ. *Երեխաների սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններն ու դրանց վարույթի առանձնահատկությունները (ձեռնարկ քննիչների համար): Երևան, 2015:*

համար: Չնայած այս դեպքում բացակայում է տուժողի և հանցավորի անմիջական կապը, սակայն հանցագործությունն իրականացվում է ինտելեկտուալ անառակաբարո գործողության տեսքով:

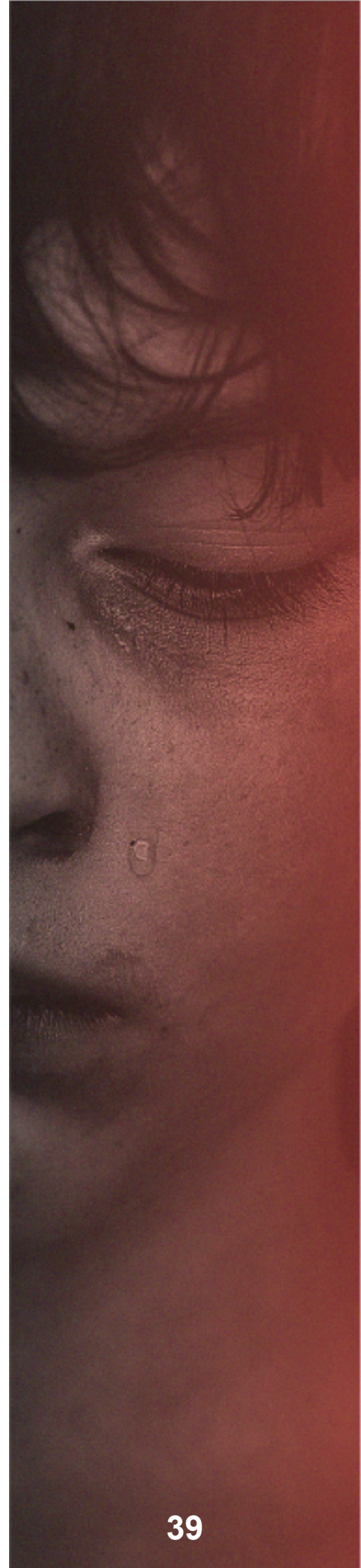
Երեխայի այլ իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը:

ՀՀ քր. օր.-ի 20-րդ գլխում նախատեսված են ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները: Այդ գլխի հանցակազմերն ըստ ոտնձգության օբյեկտի կարելի է բաժանել 2 խմբի՝

1. ընտանիքի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ³⁵,
2. երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ³⁶:

³⁵Այս խմբին են դասվում ծնողներից երեխային ապօրինի բաժանելը կամ երեխային փոխելը (հոդված 167), որդեգրման գաղտնիքը հրապարակելը կամ որդեգրման համաձայնություն տալուն հակելը կամ հարկադրելը (հոդված 169), քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմիններին սուտ տեղեկություններ հաղորդելը (հոդված 169.1), զավակի կողմից անաշխատունակ ծնողին պահելուց չարամտորեն խուսափելը (հոդված 174):

³⁶Այս խմբին են դասվում անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելը (հոդված 165), երեխային պոռնկության կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելը (հոդված 166), երեխային ոգելից խմիչքների օգտագործմանը, ուժեղ ներգործող կամ այլ թմրեցնող նյութերի ոչ բժշկական օգտագործմանը, թափառաշրջիկությանը ներգրավելը կամ մուրացկանության հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելը (հոդված 166.1), ծնողի կամ այլ մերձավոր ազգականի և երեխայի միջև տեսակցության իրականացմանը խոչընդոտելը (հոդված 167.1), խնամքը ստանձնելու նպատակով երեխայի առքը կամ ստանձնողի խնամքին հանձնելու նպատակով երեխայի վաճառքը (հոդված 168), երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը (հոդված 170), երեխայի կյանքի անվտանգության ապահովման կամ առողջության պահպանման պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը (հոդված 171), խնամակալի կամ հոգաբարձուի իրավունքները չարաշահելը (հոդված 172), ծնողի կողմից երեխային պահելուց չարամտորեն խուսափելը (հոդված 173):

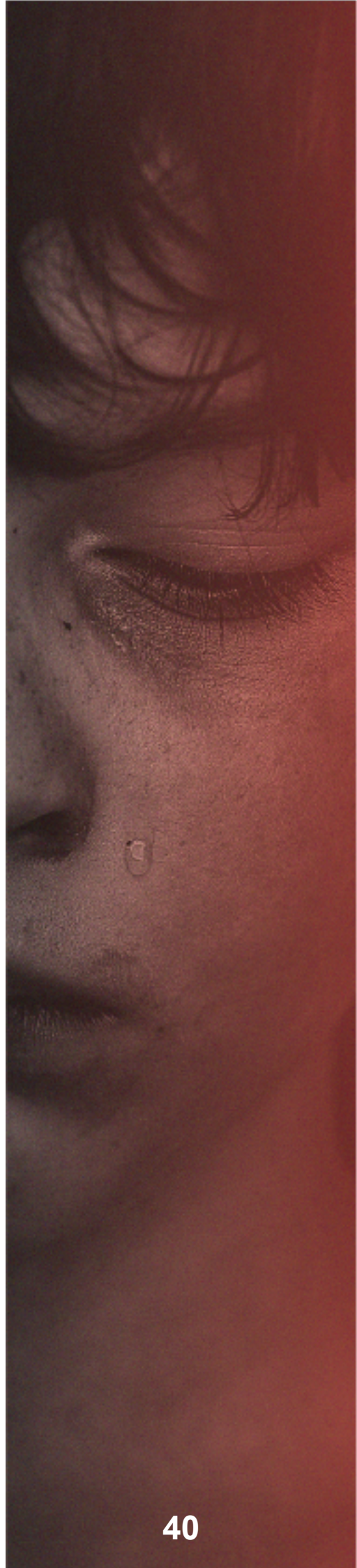
ՀՀ քր. օր.-ի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, քրեորեն պատժելի է երեխային առանց ծնողների համաձայնության նրանցից բաժանելը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի, կամ երեխային փոխելը, եթե բացակայում են ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները:

Երեխային առանց ծնողների համաձայնության նրանցից բաժանել ասելով հասկացվում է ծնողների համաձայնության բացակայության պարագայում երեխային այլ վայր տեղափոխելը, այլ վայրում պահելը, ուրիշի խնամքին հանձնելը, ծնողներին երեխայի հետ համատեղ գտնվելու հնարավորությունից զրկելը³⁷: ՀՀ քր. օր.-ի 167 հոդվածից բխում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա է միայն այն անձը, ով ապօրինի բաժանում է երեխային ծնողից, հետևաբար՝ երեխայի օրինական բաժանումը ծնողից հանցակազմ չի կարող պարունակել: Օրինակ, երեխան կարող է բաժանվել ծնողներից վերջիններիս ծնողական իրավունքներից զրկելու³⁸ դեպքում:

³⁷ ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ: Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 332:

³⁸ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի համաձայն իրականացվում է, եթե նրանք՝

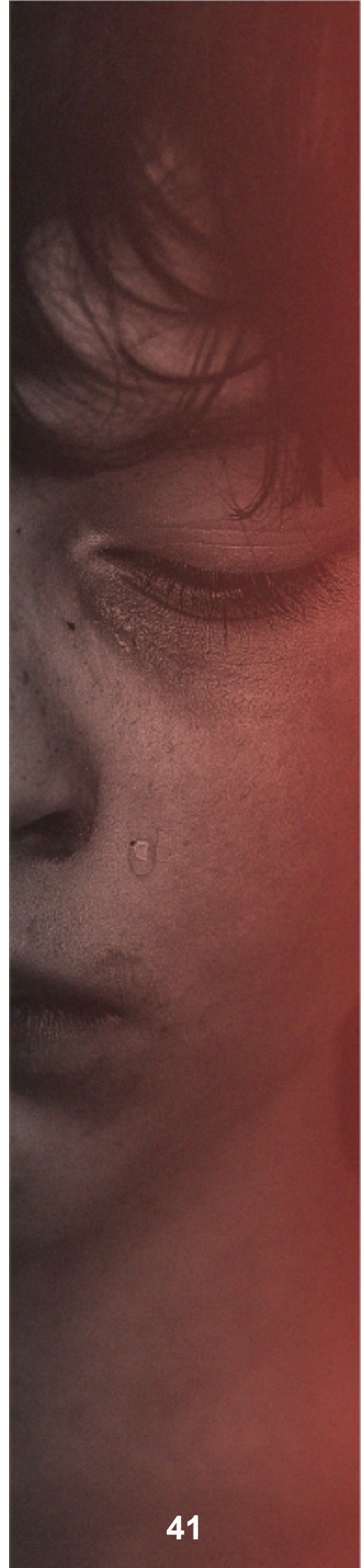
- ա. չարամտորեն խուսափում են ծնողական պարտականությունները կատարելուց, ընդ որում՝ ալիմենտ վճարելուց,
- բ. առանց հարգելի պատճառների հրաժարվում են վերցնել իրենց երեխային ծննդատնից կամ բժշկական այլ կազմակերպությունից, ինչպես նաև դաստիարակչական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից,
- գ. չարաշահում են իրենց ծնողական իրավունքները, ընդ որում՝ իրենց հակաբարոյական վարքագծով վնասակար ազդեցություն են գործում երեխաների վրա,
- դ. դաժանաբար են վարվում երեխաների հետ, ընդ որում՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնություն են գործադրում նրանց նկատմամբ, ոտնձգում են նրանց սեռական անձեռնմխելիությունը,
- ե. տառապում են քրոնիկ ալկոհոլամոլությամբ կամ թմրամոլությամբ, թունամոլությամբ,
- զ. կատարել են իրենց երեխաների դեմ դիտավորյալ հանցագործություն:

Երեխային փոխելու Էությունն երեխային վերցնելն ու մեկ այլ երեխայով փոխարինելն է: Երեխային փոխելու դեպքում կատարված արարքի հետևանքով վերջինս չի գիտակցում իր իրական ծագումն ու չի ճանաչում իր ծնողներին:

Այս հանցագործությունն անհրաժեշտ է տարանջատել երեխայի առևանգումից՝ հաշվի առնելով կատարման եղանակն ու գործողությունների բնույթը: Առևանգումն իրականացվում է և՛ գաղտնի, և՛ բացահայտ եղանակով, իսկ այս հանցագործությունը՝ միայն գաղտնի: Բացի այդ, առևանգման դեպքում երեխային չեն փոխում մեկ այլ երեխայով, այլ ընդամենը տեղափոխում են մեկ այլ վայր: Որպեսզի երեխայի առևանգումը տարանջատվի ծնողներից երեխային ապօրինի բաժանելուց, անհրաժեշտ է հաշվի առնել հանցագործության նպատակն ու գործողությունները: Ծնողներից երեխային ապօրինի բաժանելու դեպքում հանցագործը գիտակցում է, որ խոչընդոտում է երեխային ծնողների հետ կամ նրանցից մեկի հետ շփվելուց և, որպես կանոն, երեխայի տեղափոխում ՝ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով, չի իրականացվում: Այն դեպքում, երբ իրականացվում է նաև երեխայի տեղափոխումը, արարքը որակելու համար պետք է հաշվի առնել նաև հանցագործությունը կատարած անձի ով լինելը: Օրինակ, եթե տեղափոխումն իրականացվել է ծնողներից մեկի կողմից, ապա վերջինիս կողմից մյուս ծնողի հետ երեխայի հանդիպումներին կամ տեսակցելուն խոչընդոտելը պետք է կազմի ՀՀ քր. օր.-ի 167.1-րդ հոդվածի հանցակազմը:

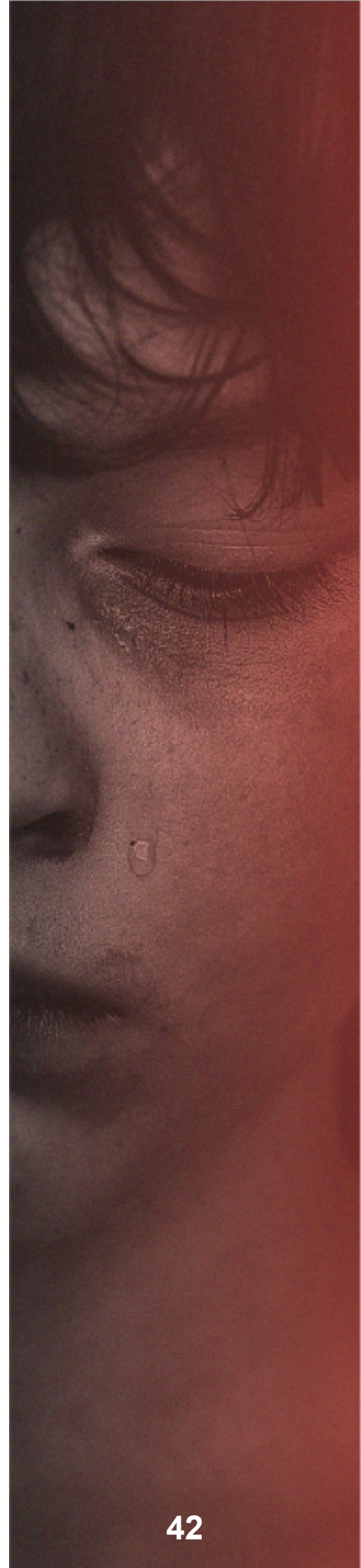
Կախված նրանից, թե ինչ նպատակով են երեխային բաժանում ծնողից, պետք է քննարկել

այս հանցագործության տարանջատումը երեխայի թրաֆիքինգից կամ շահագործումից: Երեխայի թրաֆիքինգն իրականացվում է շահագործման նպատակով, հետևաբար՝ ծնողներից երեխային ապօրինի բաժանելը կամ երեխային փոխելը, որն իրականացվում է առանց շահագործման նպատակի, կորակվի ՀՀ քր. օր.-ի 167-րդ հոդվածով: Այսինքն, երբ հանցավորը չի հետապնդում պոռնկության շահագործման կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերի, հարկադիր աշխատանքի կամ ծառայությունների, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելու, առքի կամ վաճառքի, օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելու նպատակ, արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 167-րդ հոդվածով: Եվ հակառակը, եթե երեխային ծնողներից ապօրինի բաժանում են շահագործման նպատակով, ապա արարքը պետք է որակվի ՀՀ քր. օր.-ի 132.2 հոդվածով, այդ դեպքում բաժանելը հանդիսանում է թրաֆիքինգի կատարման եղանակ: Իսկ եթե երեխային փոխում են նրան շահագործելու նպատակով, ապա արարքը պետք է որակվի հանցագործությունների համակցությամբ՝ ՀՀ քր. օր.-ի 132.2 և 167 հոդվածներով³⁹:

Ծնողներից երեխային ապօրինի բաժանելը կամ երեխային փոխելը վերջինիս այլ պետությունն ապօրինի տեղափոխելով իրականացվում է ՀՀ պետական սահմանն երեխայի հատելն ապօրինի կազմակերպելով: Այլ պետությունն ապօրինի տեղափոխելը կարող է իրականացվել սահմանային կետերը շրջանցելով երեխային պետական սահմանով տեղափոխելով

³⁹Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014, էջեր 22-23:

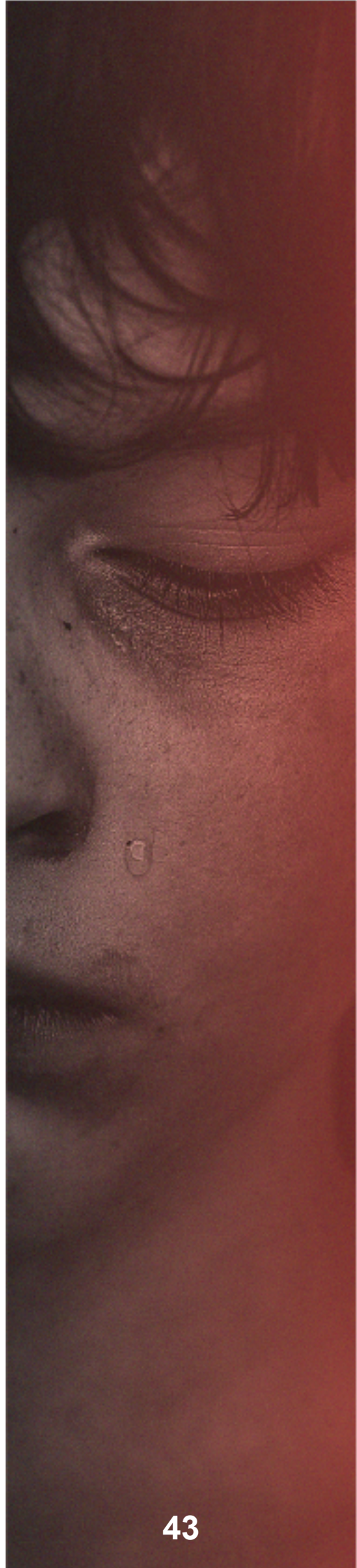

(կածաններով, չբնակեցված և չվերահսկվող տարածքներով և այլն), ինչպես նաև երեխային սահմանային կետերով տեղափոխելը գաղտնի եղանակներով (թաքստոցների մեջ) կամ օգտագործելով կեղծ փաստաթղթեր (անձնագիր, ծննդյան վկայական, ճամփորդական այլ փաստաթղթեր):

Եթե ծնողներից երեխային ապօրինի բաժանելը կամ երեխային փոխելը կատարվում է փաստաթղթերը կեղծելով, ապա այս դեպքում արարքի որակումն իրականացվում է հանցագործությունների համակցությանը՝ ՀՀ քր. օր.-ի 167-րդ և 325-րդ (փաստաթղթեր կեղծելը, իրացնելը կամ օգտագործելը) հոդվածներով:

ՀՀ քր. օր.-ի 169-րդ հոդվածի համաձայն հանցագործություն է համարվում որդեգրման գաղտնիքն որդեգրողի կամքին հակառակ հրապարակելն այն անձի կողմից, ով որդեգրման փաստը պարտավոր էր պահպանել որպես ծառայողական կամ մասնագիտական գաղտնիք, կամ այդ գաղտնիքն այլ անձի կողմից շահադիտական կամ այլ ստոր դրդումներով հրապարակելը, ինչպես նաև որդեգրման նպատակով որդեգրվողի օրինական ներկայացուցչի կամքին հակառակ նրան որդեգրման համաձայնություն տալուն շահադիտական կամ այլ ստոր դրդումներով հակելը կամ հարկադրելը:

ՀՀ-ում ընդունված՝ երեխայի խնամքի և դաստիարակության ձևերից մեկը երեխայի որդեգրումն

Է⁴⁰: Երեխայի որդեգրման կարգը սահմանված է ՀՀ կառավարության 2010թ. մարտի 10-ի թիվ 269-Ն որոշմամբ: Այդ որոշմամբ սահմանվում է նաև, որ պետությունը և դրա համապատասխան մարմիններն երեխայի կենսապայմանների, առողջական վիճակի գնահատումը կատարում են գաղտնի՝ ելնելով երեխայի, նրա օրինական ներկայացուցիչների շահերից: Որդեգրման գաղտնիքի հրապարակում ասելով պետք է հասկանալ բանավոր կամ գրավոր ձևով ինչպես ցանկացած անձի որևէ մեկի որդեգրման փաստի մասին տեղեկացնելը, այնպես էլ որդեգրվածին այնպիսի տեղեկություններ հաղորդելը, որոնցից հայտնի կդառնա, որ որդեգրողները նրա հարազատ ծնողները չեն⁴¹: Որդեգրման

⁴⁰ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի համաձայն, որդեգրումն իրավաբանական այն ակտն է, որի համաձայն որդեգրողները և որդեգրվածները ձեռք են բերում ծնողների և զավակների համար օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ: Որդեգրումը համարվում է առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների տեղավորման նախապատվելի ձևը: Որդեգրում թույլատրվում է միայն երեխաների նկատմամբ և ելնելով նրանց շահերից՝ հաշվի առնելով երեխաների լիարժեք ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր և բարոյական զարգացումն ապահովելու հնարավորությունները:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի համաձայն, որդեգրումը կատարում է դատարանը՝ երեխային որդեգրել ցանկացող անձի (անձանց) դիմումով: Երեխայի որդեգրումը հաստատելու մասին գործի քննությունը դատարանը կատարում է հատուկ վարույթի՝ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Երեխաների որդեգրումը հաստատելու մասին գործերը դատարանը քննում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի և որդեգրել ցանկացող անձի պարտադիր մասնակցությամբ: Իսկ օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի համաձայն, երեխայի որդեգրման գաղտնիքը պահպանվում է օրենքով: Երեխայի որդեգրման մասին վճիռ կայացրած դատավորները կամ որդեգրման պետական գրանցում իրականացնող քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում իրականացնող մարմնի ղեկավարը և աշխատողները, ինչպես նաև որդեգրման մասին տեղյակ այլ անձինք պարտավոր են պահպանել երեխայի որդեգրման գաղտնիքը:

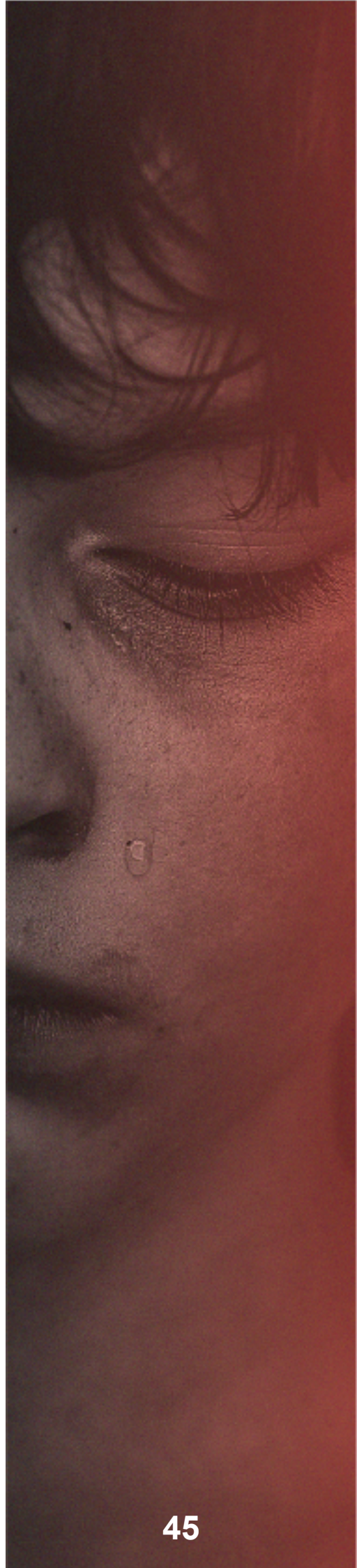
⁴¹ ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ: Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 338:

համաձայնություն⁴² տալուն հարկադրել ասելով հասկանում ենք ցանկացած հարկադրանքի կիրառում, որն ուղղված է որդեգրվողի օրինական ներկայացուցչի կամքը ճնշելուն, փոխելուն կամ աղավաղելուն: Դա կարող է դրսևորվել ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնություն գործադրելով, գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով, խոցելի կամ կախյալ վիճակն օգտագործելով և այլ եղանակներով: Որդեգրման համաձայնություն տալուն հակելը նշանակում է դիտավորյալ այնպիսի գործողության կատարում, որն ուղղված է որդեգրվողի օրինական ներկայացուցչի մոտ իր կամքին հակառակ համաձայնություն տալու վճռականություն հարուցելուն, որը կարող է տեղի ունենալ խաբեությամբ, համոզելով, հորդորելով, ներշնչելով և այլ եղանակներով:

Հանցագործության սուբյեկտ է հանդիսանում և՛ այն անձը, ով որդեգրման գաղտնիքը պարտավոր էր պահպանել որպես ծառայողական կամ մասնագիտական գաղտնիք (օրինակ՝ դատավորը, խնամակալության կամ հոգաբարձության մարմնի կամ քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման⁴³ աշխատակիցը), և՛ 16 տարին լրացած յուրաքանչյուր մեղսունակ ֆիզիկական անձ, ով գործել է շահադիտական կամ այլ ստոր դրդումներով:

⁴²ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով նախատեսված է որդեգրվողի օրինական ներկայացուցչի՝ որդեգրման համաձայնության անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի համաձայն, երեխային որդեգրելու համար անհրաժեշտ է նրա ծնողների գրավոր համաձայնությունը: Անչափահաս ծնողների երեխային որդեգրելիս անհրաժեշտ է նաև նրանց ծնողների կամ խնամակալների (հոգաբարձուների) համաձայնությունը, իսկ ծնողների կամ խնամակալի (հոգաբարձուի) բացակայության դեպքում՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համաձայնությունը: Որդեգրման նպատակով վերը նշված անձանց կամքին հակառակ նրանց որդեգրման համաձայնություն տալուն շահադիտական կամ այլ ստոր դրդումներով հակելը կամ հարկադրելը պատասխանատվություն է առաջացնում ՀՀ քր. օր.-ի 169 հոդվածով:

⁴³ Այսուհետ՝ ԲԿԱԳ:

Այս հոդվածը տարածվում է նաև միջազգային որդեգրման դեպքերի վրա: Այս հանգամանքն առավել արդիական է, քանի որ Երեխաների պաշտպանության և օտարերկրյա որդեգրման բնագավառում համագործակցության մասին կոնվենցիան ԶԶ-ն արդեն վավերացրել է⁴⁴:

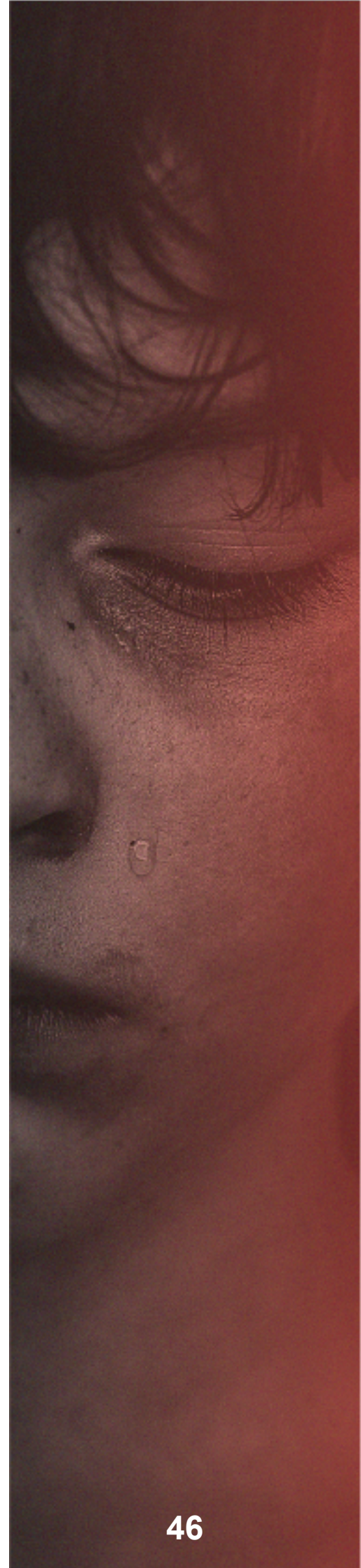
ԶԶ քր. օր.-ի 165-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, տասնութ տարին լրացած անձի կողմից տվյալ հանցագործության համար ԶԶ քր. օր.-ով քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած անչափահասին խոստումներ տալու, խաբեության կամ այլ եղանակով հանցանքի կատարմանը ներգրավելը որպես հանցագործություն նախատեսված է:

Հանցագործության տուժող կարող է լինել տվյալ հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած անչափահասը (16-18, իսկ ԶԶ քր. օր.-ի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերում՝ 14-18 տարեկան անձը):

Անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելը կարող է իրականացվել հետևյալ եղանակներով՝

1. խոստումներ տալով, օրինակ՝ վարձատրելու, նվերներ տալու, զվարճանքներով ապահովելու վերաբերյալ,
2. խաբեությամբ, երբ հանցավորի քողարկված խնդրանքը կամ հանձնարարությունը կատարելով՝ անչափահասը հայտնվում է մոլորության մեջ և չի գիտակցում իր արարքի հանցավոր բնույթը,
3. այլ եղանակով, որն ենթադրում է բռնության հետ չկապված տարբեր տեսակի սպառնալիքներ, օրինակ՝ նյութական վնաս պատճառելը, ընկերների ներկայությամբ նվաստացնելը, համոզելը, որոշակի

⁴⁴ Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014, էջ 32:

անձանց նկատմամբ ատելություն, թշնամանք հարուցելը, շահադիտական ձգտումներ առաջացնելը և այլն⁴⁵:

Խոստումը չափահաս անձի պարտավորությունն է՝ անչափահասին տրամադրել որոշակի բարիքներ կամ օգուտներ հանցագործության մեջ մասնակցելու համար, օրինակ՝ պարգևել կամ տրամադրել որևէ ծառայություն նրան կամ նրա ընտանիքին, մարել պարտքը, օգնել լուծելու ցանկացած հարց կամ խնդիր, ապահովել հովանավորչություն կամ պաշտպանություն և այլն⁴⁶:

Հանցագործությունն ավարտված է համարվում անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելու պահից՝ անկախ այն հանգամանքից՝ անչափահասը կատարե՞լ է տվյալ հանցանքը, թե՞ ոչ:

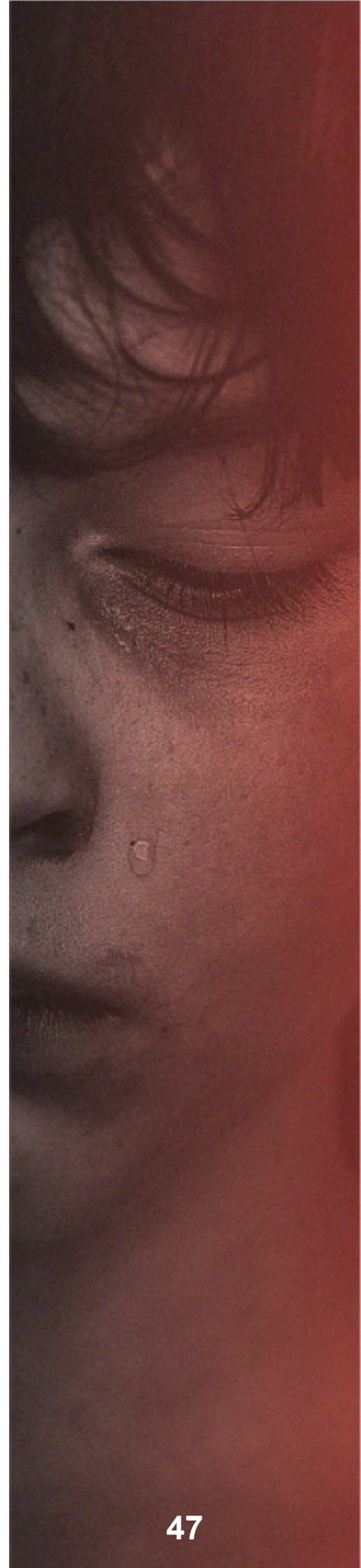
ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է հայտնել, որ քննարկվող հանցագործությունը կարող է իրականացվել՝ «ա. խոստումներ տալով (օրինակ՝ վարձատրելու, նվերներ տալու, զվարճանքներով ապահովելու և այլն).

բ. խաբեությամբ, երբ ներգրավվողի քողարկված խնդրանքը կամ հանձնարարությունը կատարելով՝ անչափահասը հայտնվում է մոլորության մեջ և չի գիտակցում կատարվելիք արարքի հանցավոր բնույթը.

գ. այլ եղանակով, որը ենթադրում է բռնության հետ չկապված տարաբնույթ դիտավորյալ հոգեբանական ազդեցություն՝ ուղղված անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելուն, այդ թվում՝ նյութական վնաս պատճառելը, հասակակիցների կամ ընկերների ներկայությամբ նվաստացնելը և նման այլ սպառնալիքներ, համոզումը, կաշառումը,

⁴⁵ ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ: Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 314:

⁴⁶ Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть/ Под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1996, էջ 281:

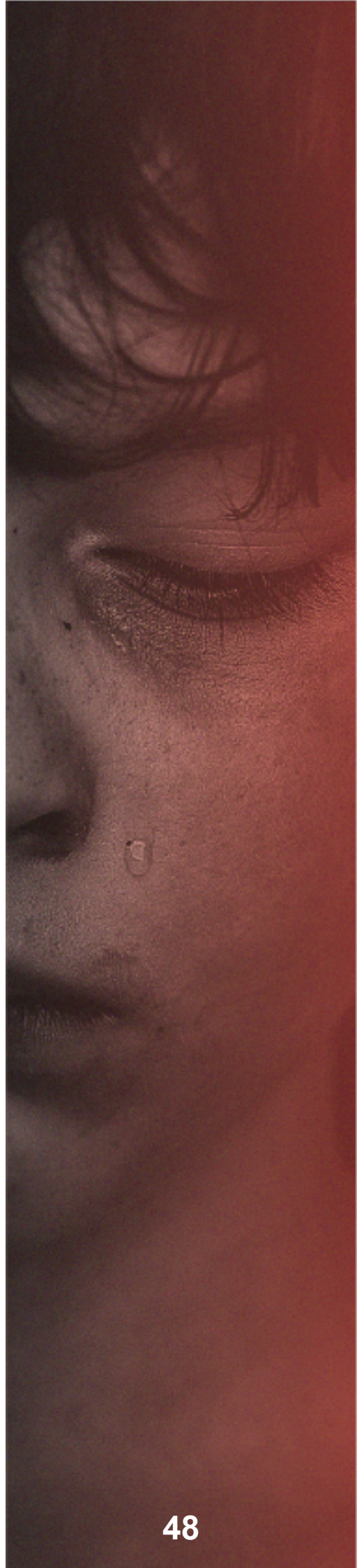

հանցագործության կատարման մասին անչափահասի հետ նպատակաուղղված զրույցների վարումը, որոշակի անձանց նկատմամբ թշնամանքի, ատելության, նախանձի ձևավորումը, դաժանության սերմանումը, շահադիտական ձգտումների առաջացումը, շողոքորթումը և այլն:

Վերը նշված գործողությունների նկատմամբ ներգրավվողը պետք է դրսևորի ուղղակի դիտավորություն: Այսինքն, պետք է գիտակցի խոստումներ տալով, խաբեությամբ կամ այլ եղանակով անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելու հանրային վտանգավորությունը և, այդուհանդերձ, ցանկանա վերը նշված միջոցներից որևէ մեկով անչափահասին ներգրավել հանցանքի կատարմանը:

Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելու հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշների առկայությունը կամ բացակայությունը որոշելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործի կոնկրետ հանգամանքները, մասնավորապես՝

- ա. այն, թե ինչ նպատակներ է հետապնդում անձն անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ենթադրաբար ներգրավելով,
- բ. ներգրավող չափահասի և ներգրավված անչափահասի անձի առանձնահատկությունները,
- գ. ներգրավող չափահասի և ներգրավված անչափահասի փոխհարաբերությունների բնույթը,
- դ. ներգրավող անձի կողմից անչափահասի նկատմամբ ակտիվ ֆիզիկական կամ հոգեկան ներգործության առկայությունը կամ բացակայությունը և այդ ներգործության կոնկրետ դրսևորումը,
- ե. անչափահասի մոտ տվյալ հանցագործության կապակցությամբ սեփական շահի առկայությունը կամ

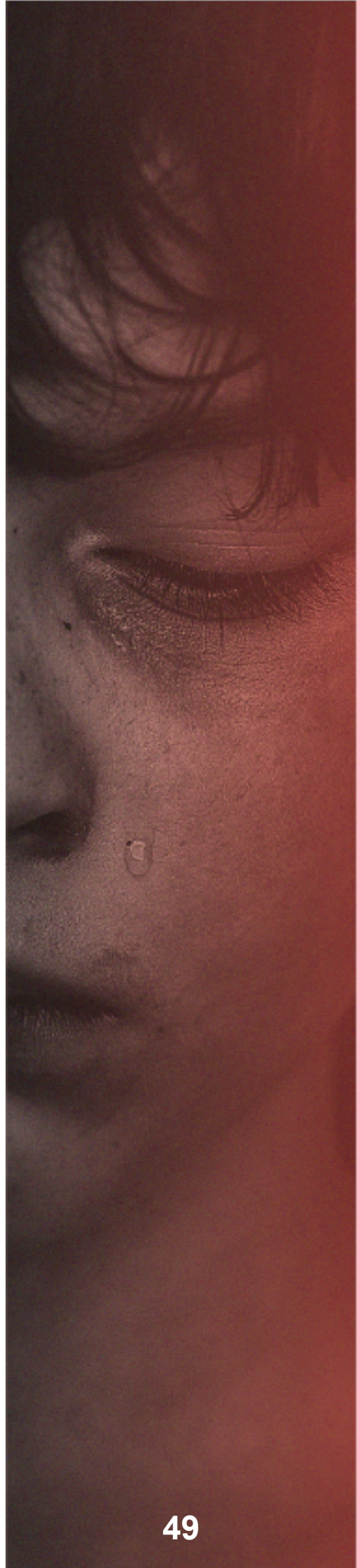
բացակայությունը»⁴⁷:

Քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած անչափահասին հանցանքի կատարմանը դրդելու դեպքում հանցավորն ենթակա է պատասխանատվության ինչպես ՀՀ քր. օր.-ի 165-րդ հոդվածով, այնպես էլ կոնկրետ հանցագործությանը հանցակցելու համար:

Եթե հանցանքի կատարմանը ներգրավված անչափահասը դա իրականացնում է հարկադրանքի ներքո՝ շահագործման վիճակի մեջ գտնվելով, ապա արարքը պետք է որակվի ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով (երեխայի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը): Նման դիրքորոշումը պայմանավորված է նրանով, որ ՀՀ քր. օր.-ի 132-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն շահագործում են համարվում այլ անձի՝ պոռնկության շահագործումը կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերը, հարկադիր աշխատանքը կամ ծառայությունները, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելը, առքը կամ վաճառքը, օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելը: Իսկ Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին ԱՄԿ կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համաձայն, «երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերից» է նաև երեխային օգտագործելը, հավաքագրելը կամ առաջարկելը ցանկացած հակաիրավական գործունեության մեջ, իսկ հանցագործության հակաիրավական լինելն անհերքելի է, հետևաբար, այս դեպքում իրավակիրառողը պետք է արարքը որակի որպես երեխայի թրաֆիքինգ կամ շահագործում⁴⁸:

⁴⁷ԵՄԴ/0086/01/10 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշում:

⁴⁸Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014, էջեր 47-48:

ՀՀ քր. օր.-ի 165-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է ծանրացնող հանգամանք, այն է՝ նույն արարքը, որը կատարվել է ծնողի, մանկավարժի կամ այլ անձի կողմից, ում վրա դրված է անչափահասի դաստիարակության պարտականություն:

ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է տասնութ տարին լրացած անձի կողմից երեխային պոռնկության կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելը, եթե բացկայում են ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները⁴⁹:

Պոռնկությունը⁵⁰ պարբերաբար սեքսուալ ծառայությունների մատուցումն է անձանց անորոշ շրջանակին՝ վճար կամ այլ նյութական բարիք ստանալու նպատակով, որի շրջանակում անձը մարմինը վերածում է առուվաճառքի, առևտրի առարկայի⁵¹: Երևույթը պոռնկություն համարելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությունը՝

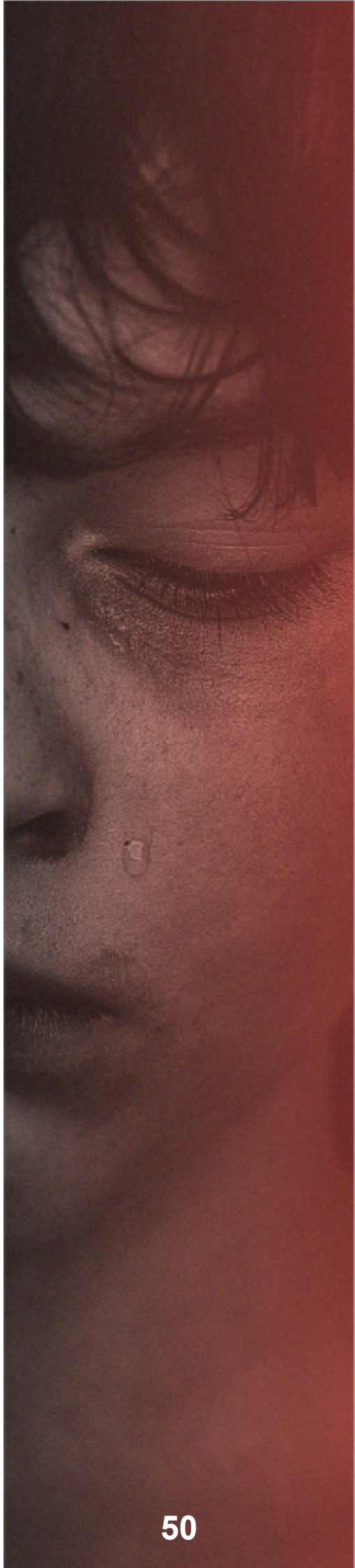
- սեռական ծառայությունների մատուցում (պարտադիր չէ, որ մատուցվի սեռական հարաբերություն),
- պարբերականություն,

⁴⁹ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածի 2-րդ մասը որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսում է նույն արարքը ծնողի, մանկավարժի կամ այլ անձի կողմից կատարելը, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն: Իսկ 3-րդ մասը, որպես ծանրացնող հանգամանք, նախատեսում է առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք՝

1. կատարվել են երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
2. զուգորդվել են բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով:

⁵⁰Պոռնկություն բառը ռուսերենով թարգմանվում է “проститутция” (проститутция - от лат. prostituo - позорю, бесчеаю): Անգլերենով՝ “prostitution”: Հենց այդ բառն է օգտագործվում միջազգային իրավական ակտերում:

⁵¹Երեմյան Ա., Թումայան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Պայքար մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ: Մոդուլ 2: Երևան, 2011, էջ 39:

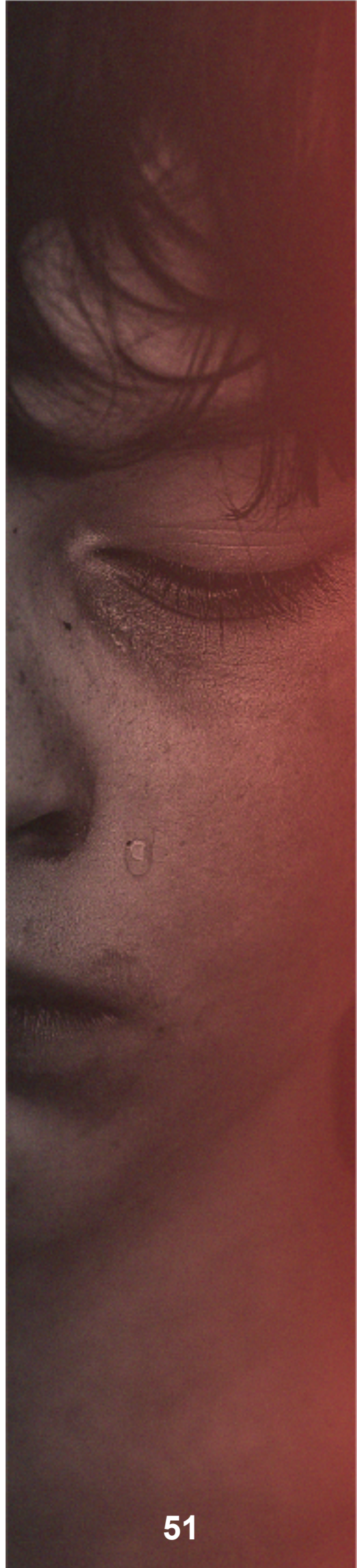

- հատուցելիություն,
- անձանց անորոշ շրջանակին ուղղված առաջարկ (պարտադիր չէ, որ սեռական ծառայությունները մատուցված լինեն անձանց անորոշ շրջանակին):

Ինչպես արդեն նշվել է, երեխայի պարագայում պոռնկության սահմանումն ունի մի փոքր այլ բովանդակություն: Այսպես, Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի՝ մանկավաճառության, երեխաների մարմնավաճառության և մանկական պոռնոգրաֆիայի մասին կամընտիր արձանագրության 2-րդ հոդվածի համաձայն, երեխաների մարմնավաճառությունն նշանակում է երեխայի օգտագործումը սեռական բնույթի գործունեության մեջ՝ վարձատրության կամ ցանկացած այլ տեսակի հատուցման դիմաց:

Պոռնկագրական բնույթի նյութերը կամ առարկաները կարելի է բնութագրել որպես ոչ Էրոտիկ և ոչ գիտահանրամատչելի սեռական ուղղվածություն ունեցող տեղեկատվություն՝

- ա. որը պարունակում է ոչ գեղարվեստական՝ բնական և անպատկառ (ցինիկ) սեռական հարաբերության պատկեր կամ մանրամասն նկարագիր,
- բ. որն ինքնանպատակ կամ անպատկառ (ցինիկ) նպատակներով խոշոր պլանով պարունակում է մարդու կամ կենդանու սեռական օրգան կամ դրա նկարագիր,
- գ. որը խոշոր պլանով պարունակում կամ մանրամասն նկարագրում է մարդու կամ կենդանու սեռական օրգաններ կամ մարդակազմության կամ ֆիզիոլոգիական մանրամասների վերաբերյալ տեղեկատվություն՝ սեռական հարաբերության ժամանակ,
- դ. որը պարունակում է մարդկանց կամ կենդանիների միջև իրական սեռական հարաբերության՝ խոշոր պլանով պատկեր կամ մանրամասն նկարագիր,

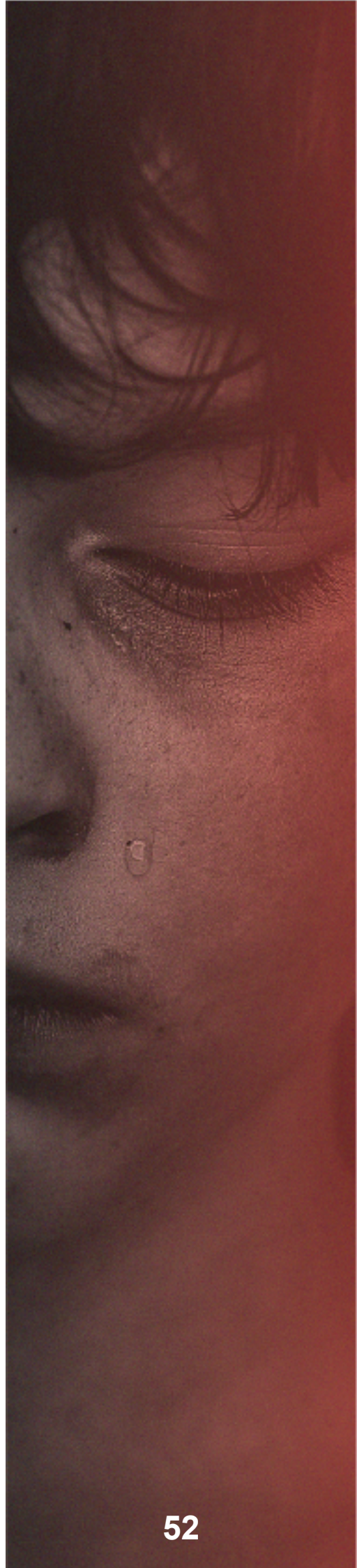

- ե. որը պարունակում է սեռական բռնության կամ անձը նվաստացնող սեռական գործողությունների վերաբերյալ պատկեր կամ մանրամասն նկարագիր,
- զ. որը պարունակում է անչափահասների մասնակցությամբ սեռական գործողության վերաբերյալ պատկեր կամ մանրամասն նկարագիր,
- է. որը պարունակում է սեռահոգեբանական շեղումներով կամ մարդու կողմից դիակների կամ կենդանիների նկատմամբ սեռական հարաբերության պատկեր կամ մանրամասն նկարագիր⁵²:

Երեխային պոռնկության հետ կապված գործողություններ կատարելուն կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելը կարող է դրսևորվել չափահասի կողմից երեխային համոզելով, խոստումներ տալով, խաբեությամբ, բռնությամբ և այլ եղանակներով:

ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածի հանցակազմից կարելի է տարբերակել հանցագործության օբյեկտով և սուբյեկտիվ կողմերով: Եթե երեխան ներգրավվել է պոռնկության և պոռնկագրական բնույթի նյութերի պատրաստման հետ կապված գործողությունների մեջ, որն իրականացվում է շահագործման նպատակով, ապա արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով: Ընդ որում, արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով որակելու համար որևէ նշանակություն չունի հակաիրավական արարքի կատարման եղանակը: Իսկ եթե պոռնկության հետ կապված գործողություններ կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելու մեջ երեխան ներգրավվել

⁵²Նույն տեղում, էջ 126:

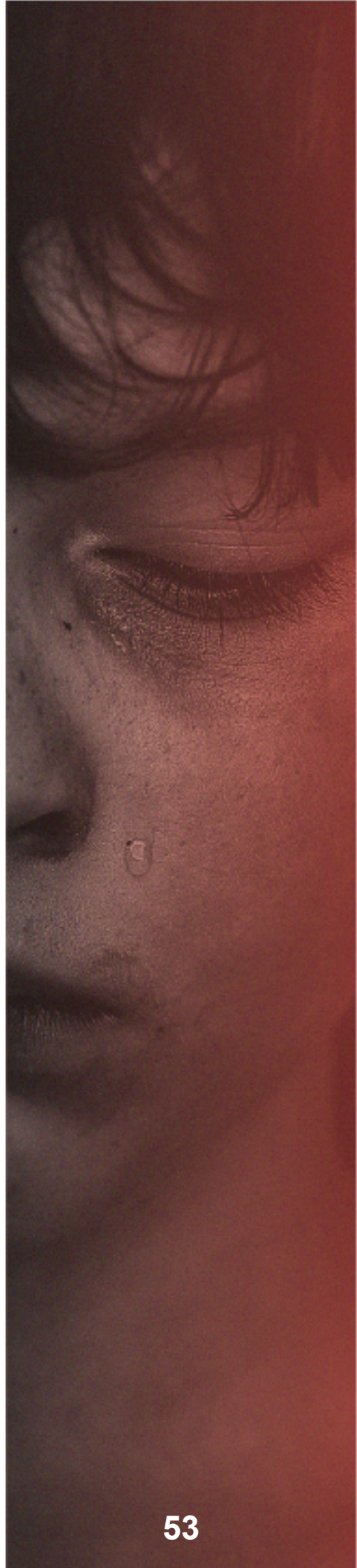
Է առանց շահագործման նպատակի⁵³, ապա արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածով: Այդպես կարող է որակվել, օրինակ, այն դեպքը, երբ չափահասը, ընտանիքի նյութական վիճակը բարելավելու նպատակով, չհետապնդելով շահագործման նպատակ, երեխային կոնկրետ խորհուրդներ է տալիս զբաղվելու պոռնկությամբ կամ մասնակցելու պոռնկագրական բնույթի նյութերի պատրաստմանը (ամսագիր, լուսանկարներ և այլն)⁵⁴:

Բացի այդ, կարևորվում է այն, թե ինչ գործողություններ է կատարում պոռնկության կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելու մեջ ներգրավված անչափահասը: Եթե նա նկարահանվում է պոռնկագրական ֆիլմում որպես դերասան, ապա այս դեպքում արարքը կորակվի որպես ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություն, իսկ եթե նա պոռնկության կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր պատրաստելու հետ կապված գործողություններ կատարելու մեջ ներգրավված է որպես նկարահանող, օպերատոր, օգնական կամ այլ նման գործողություններ է կատարում, ապա հանցագործն ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածով:

ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածում թվարկված գործողությունները սպառնիչ են: Այդ հիմքով երեխային այլ բնույթի հակահասարակական գործողություններ կատարելու մեջ ներգրավելը, օրինակ՝ պոռնկագրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ տարածելու հետ կապված գործողությունների մեջ ներգրավելը, չի կարող որակվել ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածով: Այդ դեպքում պետք

⁵³Այստեղ «շահագործում» ասելով պետք է հասկանալ ՀՀ քր. օր.-ի 132-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված շահագործումը:

⁵⁴Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2013, էջ 127:

Է հաշվի առնել նախ այն, որ ՀՀ քր. օր.-ի 263-րդ հոդվածի համաձայն, պոռնկագրական նյութերի կամ առարկաների տարածումն ինքնին հանցավոր արարք է, ինչպես նաև այն, որ ՀՀ քր. օր.-ի 165-րդ հոդվածի համաձայն, անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելը նույնպես հանցագործություն է: Հետևաբար, որակումը պետք է իրականացվի ընդհանուր հիմունքներով՝ հաշվի առնելով նաև արարքի որակման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ⁵⁵:

Անձը ՀՀ քր. օր.-ի 166-րդ հոդվածով ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե չի գիտակցել, որ իր գործողություններով վերը նշված գործունեության մեջ ներգրավում է անչափահասին կամ չի գիտակցել, որ անձն անչափահաս է՝ ելնելով օբյեկտիվ պայմաններից:

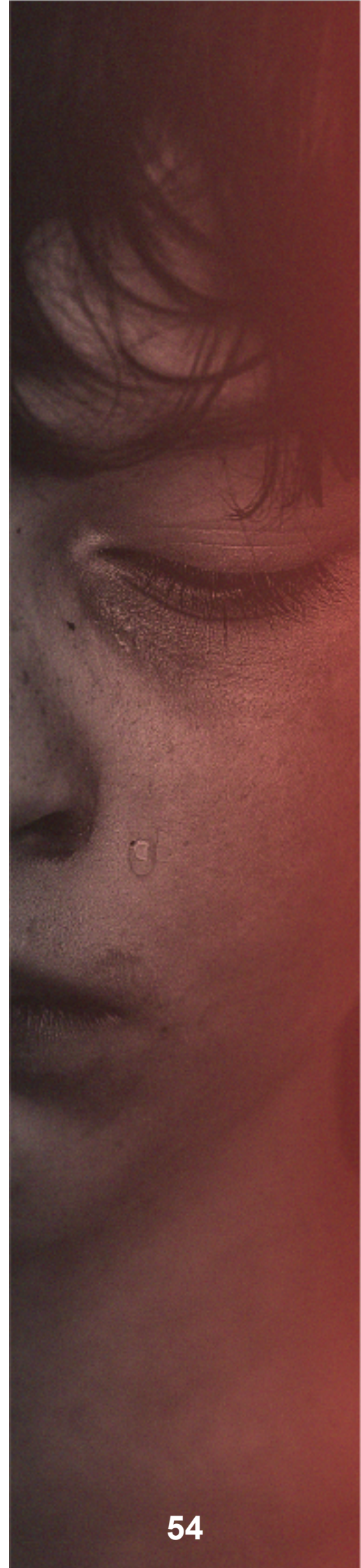
ՀՀ քր. օր.-ի 166.1-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում տասնութ տարին լրացած անձի կողմից երեխային պարբերաբար ոգելից խմիչքների օգտագործմանը, ուժեղ ներգործող կամ այլ թմրեցնող նյութերի ոչ բժշկական օգտագործմանը, թափառաշրջիկությանը ներգրավելու կամ մուրացկանության հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելու համար, եթե բացակայում են ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները⁵⁶:

⁵⁵Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014, էջեր 55-56:

⁵⁶ՀՀ քր. օր.-ի 166.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է քննարկվող հանցագործության ծանրացնող հանգամանք, այն է՝ նույն արարքը, որը կատարվել է ծնողի, մանկավարժի կամ այլ անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն:

Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է առավել ծանրացնող հանգամանքներ՝ սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք՝

1. կատարվել են երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
2. զուգորդվել են բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով:

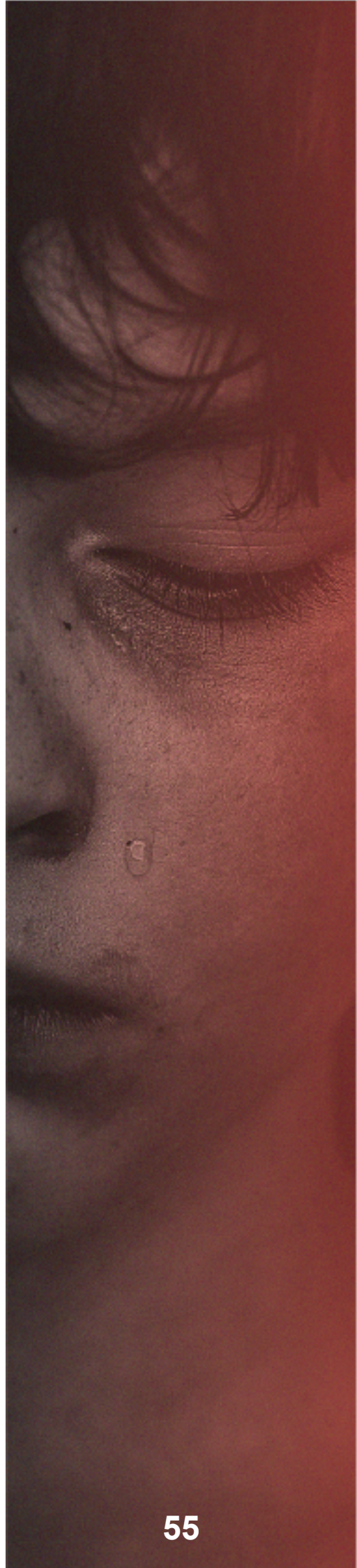
Ոգելից խմիչքների կամ ուժեղ ներգործող կամ այլ թմրեցնող նյութերի ոչ բժշկական օգտագործման մեջ ներգրավելը կոհիտվի որպես այս հոդվածով նախատեսված արարք միայն պարբերաբար⁵⁷ իրականացվելու դեպքում: Որպես ոգելից խմիչք ճանաչվում են ցանկացած ակոհոլային խմիչքները, ինչպես նաև դրանց հիման վրա պատրաստված կոկտեյլները կամ խառնուրդները:

Թափառաշրջիկությունն անապահով անձի վիճակն է, որը թափառում է վայրից վայր՝ չունենալով մշտական բնակության վայր, աշխատանք կամ օրինական եկամտի այլ աղբյուր (ապրուստի միջոց): Երբեմն դա դիտվում է որպես անձի պարբերական տեղաշարժ՝ ապրուստի միջոց գտնելու նպատակով, երբ բացակայում են օրինական եկամուտները:

Մուրացկանությունն ասելով պետք է հասկանալ այլ անձանցից դրամ կամ նյութական այլ արժեքներ խնդրելը, մուրալը, որն իրականացվում է խղճահարություն կամ կարեկցանք առաջացնելով:

Այս հանցագործությունը դրսևորվում է ակտիվ գործողություններով, որոնք ուղղված են տասնութ տարին լրացած անձի կողմից երեխային ոգելից խմիչքների օգտագործմանը, ուժեղ ներգործող կամ այլ թմրեցնող նյութերի ոչ բժշկական օգտագործմանը, թափառաշրջիկությանը կամ մուրացկանության հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելուն, եթե բացակայում են ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները: Այն դրսևորվում է չափահասի կողմից երեխային համոզելով, խոստումներ տալով, խաբեությամբ, բռնությամբ (և՛ ֆիզիկական, և՛ հոգեբանական):

⁵⁷Պարբերաբար նշանակում է, որ երեխան ոգելից խմիչքների օգտագործմանը ներգրավել է երեք և ավելի անգամ:

ՀՀ քր. օր.-ի 166.1-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմն իր բնույթով մոտ է ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածին: Նշված հանցակազմերը միմյանցից կարելի է տարբերակել հանցագործության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերով: Եթե երեխան ներգրավվել է մուրացկանության հետ կապված գործողությունների մեջ, որն իրականացվում է շահագործման նպատակով, ապա արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով: Ընդ որում, արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով որակելու համար որևէ նշանակություն չունի հակաիրավական արարքի կատարման եղանակը⁵⁸:

Երեխայի կողմից ոչ արժեքավոր առարկաներ (նկարներ, կախազարդ վաճառելը) վաճառելու եղանակով գումար խնդրելը չի համարվում մուրացկանություն: Եթե ծնողն անչափահաս երեխայի մասնակցությամբ (երեխային կողքը նստեցնելով, գրկելով) անձամբ է զբաղվում մուրացկանությամբ, ապա նրա արարքում բացակայում է մուրացկանության մեջ ներգրավելու հանցակազմը: Այսպես, եթե երեխային մուրացկանության մեջ ներգրավելու նպատակը մուրացկանության արդյունքում ձեռք բերված գումարները ստանալն է, ապա նման դեպքում առկա են ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշներ⁵⁹:

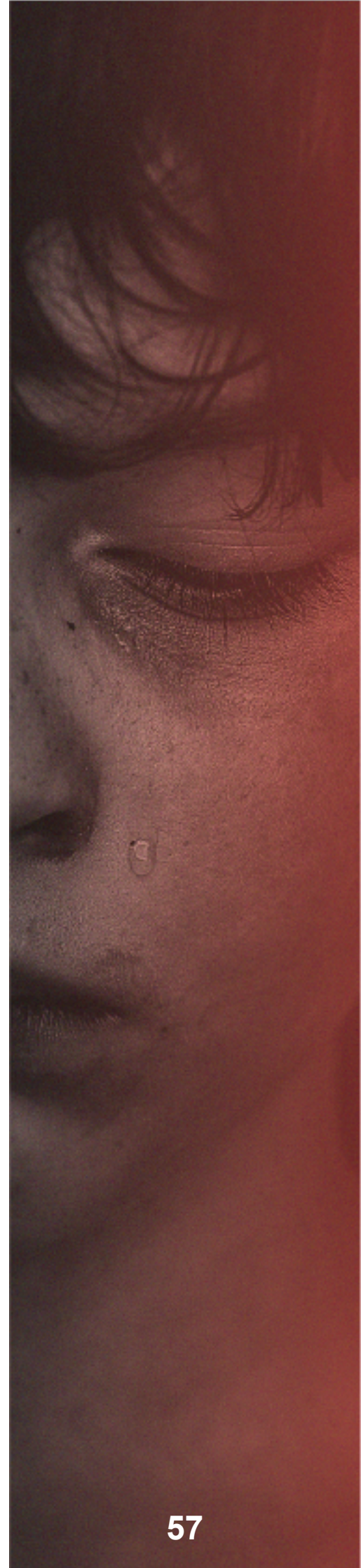
⁵⁸ՀՀ դատական պրակտիկայում մուրացկանության մեջ ներգրավվելու և երեխաների թրաֆիքինգի կամ շահագործման վերաբերյալ առկա է հստակ դիրքորոշում: Այսպես ՀՀ քր. օր.-ի 132.1 հոդվածով (ներկա դրությամբ այն չի գործում և բովանդակային առումով ներառված է ՀՀ քր. օր.-ի 132 և 132.2-րդ հոդվածների դիսպոզիցիայում) հարուցված գործ թիվ ԵՔԲԴ/0054/01/2008–ով 2009թ.-ի ապրիլի 2-ին Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանում կայացվեց մեղադրական դատավճիռ, որտեղ մեջբերում կա ԱՄԿ-ի Երեխաների աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին N182 կոնվենցիայից, որով երեխաների մուրացկանությունը համարվել է շահագործման ձևերից մեկը:

⁵⁹Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2013, էջ 132-133:

Անձը ՀՀ քր. օր.-ի 166.1-րդ հոդվածով ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե չի գիտակցել, որ իր գործողություններով վերը նշված գործողությունների մեջ ներգրավում է անչափահասին կամ չի գիտակցել, որ անձն անչափահաս է:

ՀՀ քր. օր.-ի 167.1-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում ծնողի կամ այլ մերձավոր ազգականի և երեխայի միջև տեսակցության իրականացմանը խոչընդոտելու համար: Այս հոդվածի համաձայն, երեխայի հետ բնակվող ծնողի կողմից երեխայի հետ չբնակվող ծնողի կամ այլ մերձավոր ազգականի և երեխայի միջև դատական կարգով սահմանված տեսակցության իրականացմանը մեկ ամսվա ընթացքում երեք կամ ավելի անգամ, ինչպես նաև մեկ տարվա ընթացքում հինգ կամ ավելի անգամ խոչընդոտելը կամ տեսակցություն իրականացնելուց առանց հարգելի պատճառների խուսափելը պատժվում է տուգանքով նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով մինչև երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով:

Հոդվածը ոչ միայն սահմանում է տեսակցություններին խոչընդոտելու կամ դրանցից խուսափելու պայմանը որպես քրեական պատասխանատվության հիմք, այլև ներկայացնում է դրանց քանակը՝ անհիմն պատժիչ քաղաքականություն չիրականացնելու համար՝ հավասարակշռված պաշտպանության առնելով ծնողներին որպես հավասար իրավունքներ կրող սուբյեկտների: Այս արարքի քրեականացման հիմք է հանդիսացել և՛ միջազգային, և՛ ազգային օրենսդրությամբ ամրագրված՝

Երեխայի՝ իր ծնողներին և մերձավոր ազգականներին, ընտանիքին ճանաչելու և նրանց հետ կանոնավոր շփվելու իրավունքը, ինչպես նաև իր երեխային դաստիարակելու և խնամելու՝ ծնողի իրավունքն ու պարտականությունը:

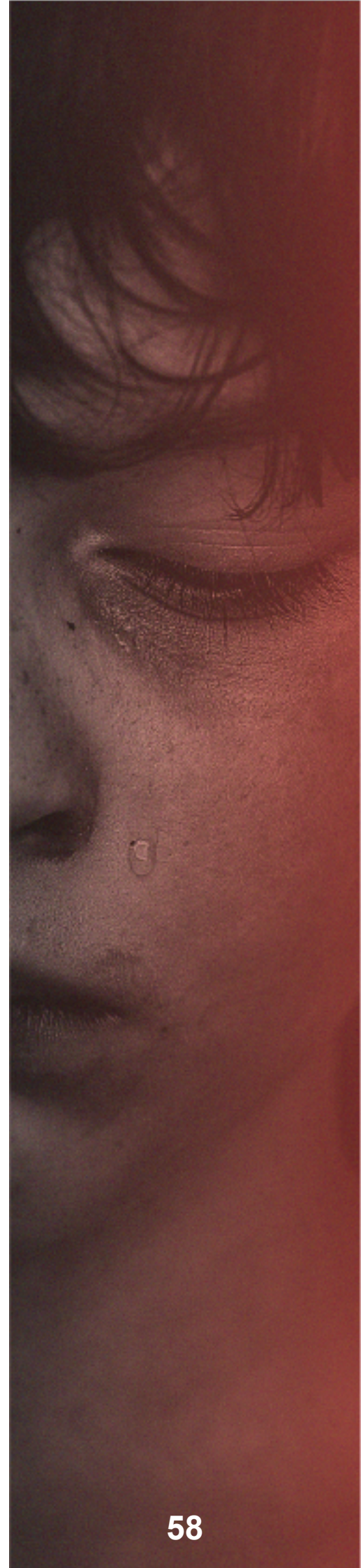
Այս հոդվածի՝ ՀՀ քր. օր.-ի 353-րդ հոդվածով նախատեսված՝ դատական ակտը դիտավորությամբ չկատարելու հանցագործությունից տարանջատելու պատճառը հանցագործության օբյեկտն է (ՀՀ քր. օր.-ի 167.1-րդ հոդվածով դա երեխայի շահերն ու իրավունքներն ապահովող հասարակական հարաբերություններն են), այնպես էլ օբյեկտիվ կողմը՝ գործողությունների/անգործության շրջանակը:

Այս հանցագործությունն առկա է, եթե՝

- այն կատարվել է երեխայի հետ բնակվող ծնողի կողմից,
- երեխայի հետ չբնակվող ծնողի կամ այլ մերձավոր ազգականի և երեխայի միջև առկա է դատական կարգով սահմանված տեսակցության կարգ,
- կատարվել է տեսակցության խոչընդոտում կամ տեսակցություն իրականացնելուց առանց հարգելի պատճառների խուսափում,
- խոչընդոտելը կամ խուսափելը կատարվել է մեկ ամսվա ընթացքում երեք կամ ավելի անգամ, կամ մեկ տարվա ընթացքում հինգ կամ ավելի անգամ:

Վերը նշված 4 պայմանների միաժամանակյա առկայությունը պարտադիր է այս հանցագործությունն ավարտված ճանաչելու համար:

ՀՀ քր. օր.-ի 168-րդ հոդվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է խնամքը ստանձնելու նպատակով երեխայի առքը կամ ստանձնողի խնամքին հանձնելու նպատակով

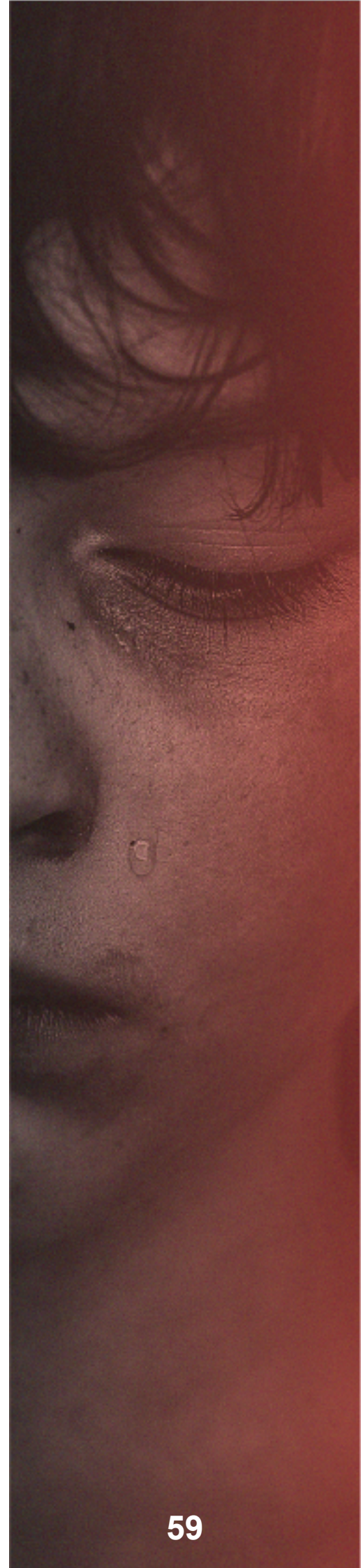
Երեխայի վաճառքը⁶⁰: Այս արարքը հանդիսանում է երեխայի թրաֆիքինգի կամ շահագործման դրսևորման ձևերից մեկը, որն իրականացվում է հատուկ նպատակով, այն է՝ երեխայի խնամքը ստանձնելու կամ ստանձնողի խնամքին հանձնելու նպատակով: Այս հոդվածի դիսպոզիցիան կառուցված է այնպես, որ հանցավոր է ինչպես երեխայի գևորդի, այնպես էլ երեխային վաճառողի վարքագիծը: Տուժող կարող է լինել հանցագործության պահին 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ, որին խնամքը ստանձնելու նպատակով գնել կամ ստանձնողի խնամքին հանձնելու նպատակով վաճառել են:

Հանցագործությունը դրսևորվում է գործողություններով, որոնք կատարվում են մի կողմից՝ երեխայի գևորդի, իսկ մյուս կողմից՝ երեխային վաճառողի միջև: Երեխայի գևորդն իր ակտիվ գործողություններով վճարի (սյուլթական հատուցման) դիմաց «ձեռք է բերում» երեխա: Երեխային վաճառողն իր ակտիվ գործողություններով վճարի (սյուլթական հատուցման) դիմաց երեխային հանձնում է գևորդին:

«Այս գործարքի» կողմերից յուրաքանչյուրը պատասխանատու է իր գործողությունների համար: Այդպիսի գործարքում երեխայի նկատմամբ իրականացվում են գույքային շրջանառությանը բնորոշ գործողություններ, երբ երեխայի առքին ու վաճառքին կարող են նախորդել գնելու կամ վաճառելու առաջարկը, պայմանների քննարկումները և բանակցությունները, տարաձայնությունների հարթումը, համաձայնությունների

⁶⁰Հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված են արարքը ծանրացնող հետևյալ հանգամանքները՝

1. պաշտոնական դիրքն օգտագործելով կատարելը,
2. երկու կամ ավելի երեխաների նկատմամբ կատարելը,
3. ՀՀ պետական սահմանը հատելով անձի տեղափոխումը կազմակերպելու միջոցով կատարելը,
4. կեղծ որդեգրում կատարելու միջոցով կատարելը:

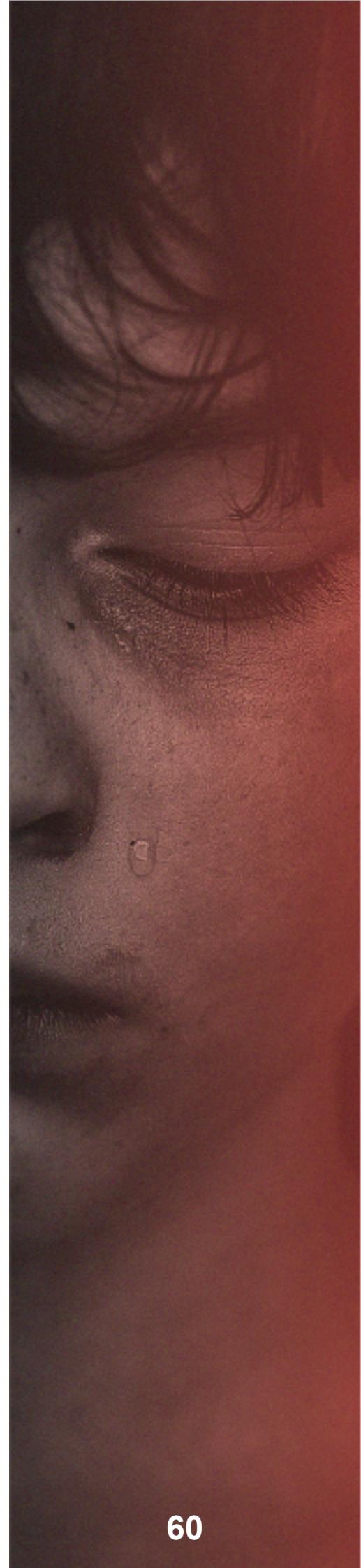

ձեռք բերումը: Արդյունքում ձևավորվում, հստակեցվում և որոշվում են գործարքի առարկան, պայմանները, կատարման ժամանակը (իսկ տարածամկետ վճարման (հատուցման) դեպքում՝ ժամկետները) և այլ մանրամասներ (օրինակ, երեխայի հանձնման և ընդունման ձևը և այլն): «Գործարքը» հատուցելի է: Հատուցման եղանակը չի ազդում արարքի որակման վրա: Այն կարող է արտահայտվել նյութական հատուցման ցանկացած եղանակով՝ դրամական միջոցներ, բնաիրային պաշարներ, զարդեր և այլն: Պարտքի մարումն երեխայի դիմաց նույնպես հատուցելի գործարք է⁶¹:

Հնարավոր է, որ «գործարքի» հատուցելիությունը քողարկված լինի գնորդի կողմից մատուցված ծառայություններով, բարեգործությամբ, օժանդակությամբ կամ այլ եղանակով նյութական օգնություն ցուցաբերելով, ինչը նույնպես պետք է հանգեցնի արարքի որակման՝ քննարկվող հոդվածով:

Սուբյեկտիվ կողմից հանցագործությունը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Երեխային վաճառող անձը գիտակցում է իր գործողությունների հանրային վտանգավորությունը, մասնավորապես այն, որ իր երեխային վաճառելով ոտնձգություն է կատարում երեխայի ազատության և անձնական իրավունքների դեմ: Պետք է, սակայն, հաշվի առնել, որ փոխհատուցման պայմանով ընդմիջտ հանձնելով իր երեխային այլ անձի ինամքին, վաճառողը, իր կարծիքով, դա կատարում է՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահերից՝ նրա համար իր տրամադրածից ավելի բարվոք պայմաններ ապահովելու նպատակով: Գնորդն իր հերթին գիտակցում է, որ

⁶¹Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Պայքար մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ: Մոդուլ 3: Երևան, 2011, էջ 48:

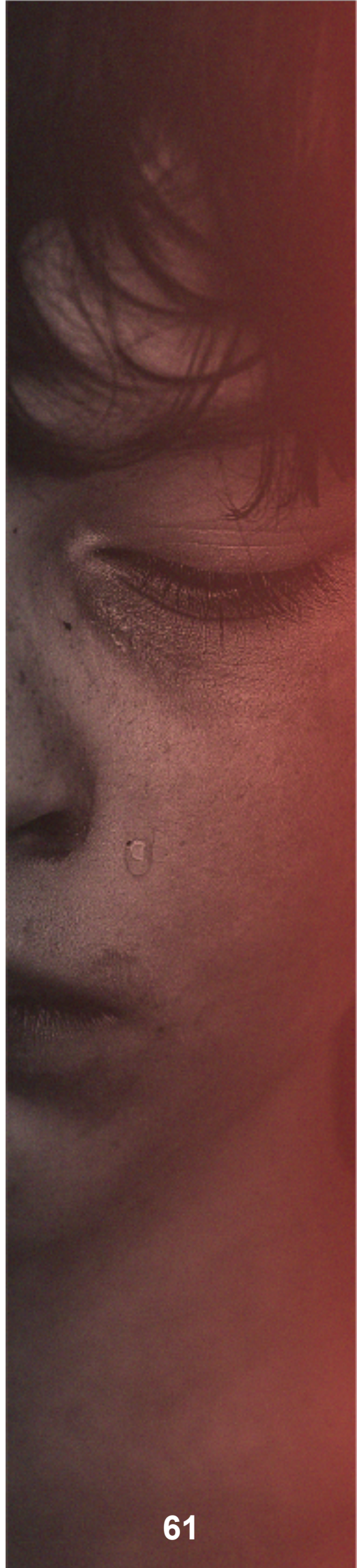

փոխհատուցում տալով ընդմիջտ ստանձնում է երեխայի խնամքը և ստանում նրան խնամելու, դաստիարակելու հնարավորություն և իրավունք:

Արարքը ճիշտ որակելու համար անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր քրեական գործով առանձին-առանձին պարզել վաճառողի և խնամքը ստանձնողի իրական շարժառիթներն ու նպատակները:

Երեխային գնելու համար տվյալ հանցագործության տեսանկյունից խնամքը ստանձնողի պարագայում շարժառիթ կարող է հանդիսանալ, օրինակ, երեխա ունենալու ցանկությունը կամ անբարենպաստ պայմաններում ապրող կամ վատ ծնողների խնամքի տակ գտնվող երեխային փրկելու ձգտումը կամ երեխայի շահերից բխող այլ նպատակները: Եթե երեխան գնվում է հետագայում վերավաճառելու կամ գնորդի շահադիտական այլ նպատակներով (օրինակ՝ պետությունից կամ այլ կառույցներից օգնություն ստանալու, երեխային մուրացկանության հետ կապված գործողություններ կատարելուն ներգրավելու կամ ՀՀ քր. օր.-ի 132-րդ հոդվածի 4-րդ մասի իմաստով շահագործման նպատակով), ապա նրա արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով:

Իր երեխային վաճառող ծնողի արարքի նկատմամբ պետք է ցուցաբերել նույն մոտեցումը: Շարժառիթները նույնպես կարող են լինել «ի շահ երեխայի»՝ նրան ավելի բարենպաստ պայմաններ տրամադրելու նպատակով: Իսկ երբ հղիության ընթացքում ծնողի հետ ձեռք է բերվում համաձայնություն «ի շահ երեխայի» ապագա երեխային վաճառելու վերաբերյալ, ապա որակման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների բացակայության դեպքում արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 35-168-րդ հոդվածներով՝ որպես հանցագործության

Նախապատրաստություն: Սակայն, եթե ծնողը օգտվում է երեխայի նկատմամբ իր իրավունքներից կամ հնարավորություններից և շահ ստանալու, այլ ոչ՝ երեխայի բարօրությունն ապահովելու համար է վաճառում նրան, ապա պետք է քննարկել այդ արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով որակելու հարցը: Երեխայի թրաֆիքինգ կամ շահագործում պետք է որակել նաև այն դեպքերը, երբ ծնողն ի սկզբանե, կանխամտածված հղիանում և երեխա է ծննդաբերում վաճառելու նպատակով:

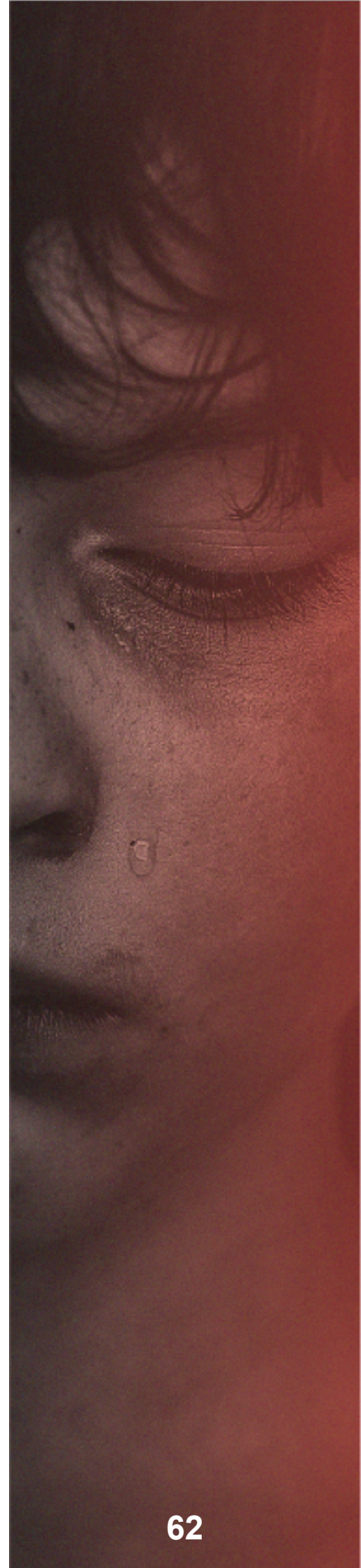
Եթե երեխան վաճառվում է ծնողի նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի որևէ եղանակի ազդեցության ներքո, ապա արարքը պետք է որակել ՀՀ քր. օր.-ի 132.2-րդ հոդվածով: Այս դեպքում ծնողը նույնպես հանդիսանում է հանցագործությունից տուժող⁶²:

Այս հանցագործության սուբյեկտը կարող է լինել և՛ ընդհանուր, և՛ հատուկ:

Որդեգրման՝ որպես երեխայի խնամքի տեղավորման ձևի, մասին արդեն խոսվել է: ՀՀ քր. օր.-ի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի իմաստով խոսվում է կեղծ որդեգրման մասին, երբ խնամքը ստանձնելու նպատակով երեխայի առքը կամ ստանձնողի խնամքին հանձնելու նպատակով երեխայի վաճառքը քողարկվում է որդեգրմամբ: Այս պարագայում հնարավոր է, որ անգամ առկա լինեն անհրաժեշտ փաստաթղթերը: Դրանք կարող են լինել և՛ իրական, և՛ կեղծ:

ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածի համաձայն, ծնողի կամ այն անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն, կամ մանկավարժի կամ ուսումնական, բուժական կամ

⁶²Նույն տեղում, էջ 50:

դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների կողմից երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը, համարվում է հանցագործություն⁶³:

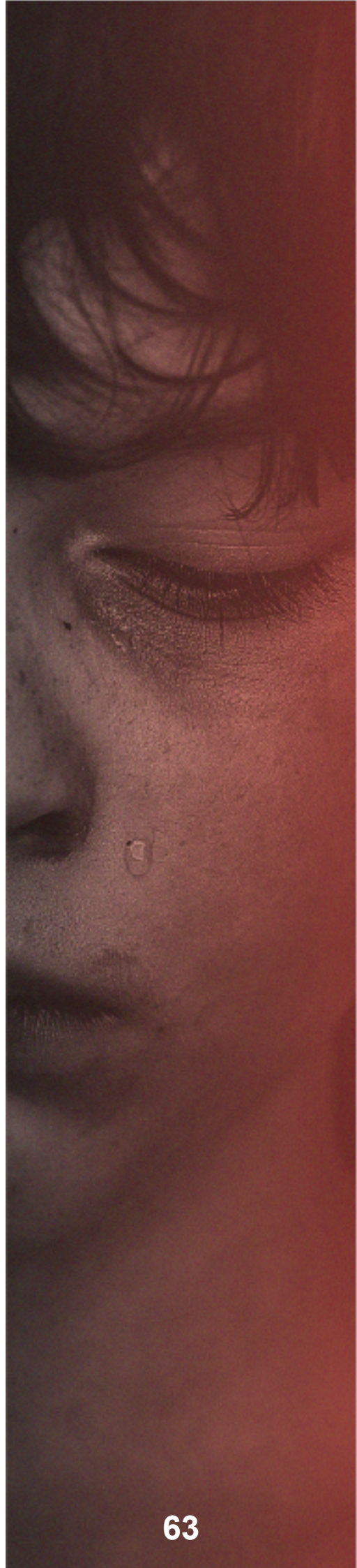
Երեխային դաստիարակելու ծնողների պարտականություններն ամրագրված են ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 11-րդ գլխում⁶⁴ և Երեխայի իրավունքների մասին ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածում, որի համաձայն, յուրաքանչյուր երեխա ունի ֆիզիկական, մտավոր և հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների իրավունք: Ընդ որում, երեխայի զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների ապահովման հարցում հիմնական պատասխանատվությունը կրում են ծնողները կամ այլ օրինական ներկայացուցիչները:

Որքան էլ երեխայի խնամքն ու դաստիարակությունն իրականացվում է ընտանիքում, միևնույն է այդ ապահովելու նպատակով պետությունը

⁶³ ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում նույն արարքի համար, որը զուգորդվել է անչափահասի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքով: Տվյալ դեպքում դաժանությունը կարող է արտահայտվել երեխային սննդից զրկելու, նրան երկար ժամանակ փակի տակ միայնակ պահելու, նրա արժանապատվությունը պարբերաբար ստորացնելու, նրան ծեծի, ծաղրուծանակի ենթարկելու և այլ եղանակներով:

⁶⁴ Այդ օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծնողներն ունեն հավասար իրավունքներ և կրում են հավասար պարտականություններ իրենց երեխաների նկատմամբ (ծնողական իրավունքներ): Ծնողական իրավունքները դադարում են երեխաների տասնութ տարեկանը լրանալով, ինչպես նաև սահմանված կարգով երեխաների ամուսնանալու, օրենքով նախատեսված կարգով մինչև չափահաս դառնալը երեխաների կողմից լրիվ գործունակություն ձեռք բերելու դեպքերում:

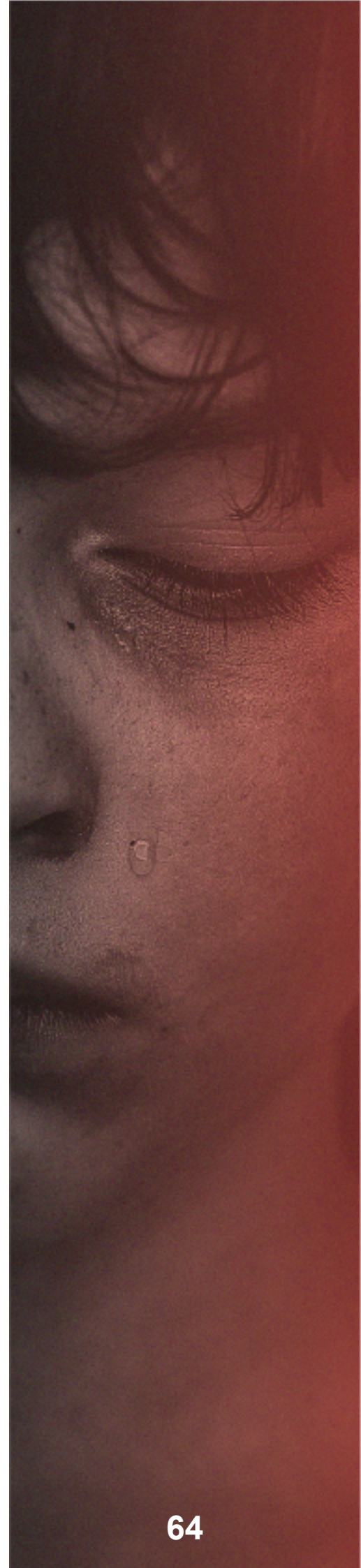
Նույն օրենսգրքի 51-րդ հոդվածը սահմանում է երեխաներին դաստիարակելու և կրթություն տալու՝ ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները: Հոդվածի համաձայն, ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են դաստիարակել իրենց երեխաներին: Ծնողները պատասխանատվություն են կրում իրենց երեխաների դաստիարակության և զարգացման համար: Նրանք պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների առողջության, ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր և բարոյական զարգացման մասին: Ծնողները բոլոր այլ անձանց հանդեպ ունեն իրենց երեխաներին դաստիարակելու նախապատվության իրավունք:

և նրա համապատասխան մարմիններն օգնություն են ցույց տալիս ծնողներին կամ այլ օրինական ներկայացուցիչներին երեխայի բարեկեցությունն ապահովելու համար, խրախուսում են ընտանիքին աջակցող հոգեբանական, մանկավարժական խորհրդատվական ծառայությունների գործունեությունը: Այսինքն, բոլոր դեպքերում պետությունը չի կարող զերծ մնալ երեխայի դաստիարակության գործընթացից անկախ այն հանգամանքից՝ երեխան գտնվում է ընտանիքում, թե ոչ:

Հանցագործությունը դրսևորվում է անգործությամբ երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելով կամ ոչ պատշաճ կատարելով: Նշված պարտականությունների չկատարումն առկա է այն դեպքում, երբ ծնողը կամ այն անձը, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն, կամ մանկավարժը կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողներն ունենում են դրանք կատարելու իրական հնարավորություն, սակայն դրսևորելով անգործություն՝ չեն կատարում դրանք:

Երեխային դաստիարակելու պարտականությունները պատշաճ կատարելը հարաբերական և գնահատողական կատեգորիա է, որը կարող է խնդիրներ առաջացնել պրակտիկայում, քանի որ դաստիարակելու պարտականությունը պատշաճ կամ ոչ պատշաճ կատարելը պետք է որոշվի՝ հաշվի առնելով բազմաթիվ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններ: Օրինակ, ընտանիքի սոցիալ-կյուրթական վիճակը, ընտանիքի կազմը, ազգային կամ ընտանեկան սովորույթներն ու առանձնահատկությունները, ընտանիքի բնակության վայրը և այլն: Երեխային դաստիարակելու պարտականությունները պատշաճ չկատարելն արտահայտվում է դրանց

նկատմամբ անբարեխիղճ, որոշակի պահանջներին, կանոններին չհամապատասխանող, թերի վերաբերմունքով (օրինակ, դաստիարակչական մանկական հաստատությունում ներքին կարգապահական կանոնները չպահպանելը և այլն):

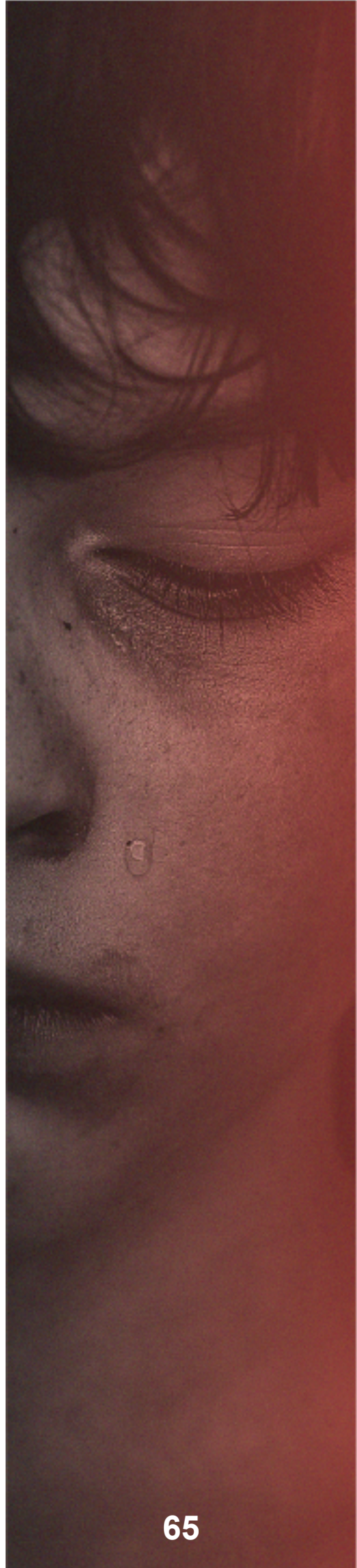
Հանցագործությունը կարող է կատարել ծնողը կամ այն անձը, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն (խորթ ծնողը⁶⁵, խնամակալը, հոգաբարձուն), կամ մանկավարժը կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողը⁶⁶:

ՀՀ քր. օր. 171-րդ հոդվածի համաձայն, հանցագործություն է երեխայի կյանքի անվտանգության ապահովման կամ առողջության պահպանման պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելն այն անձի կողմից, ում վրա այդ պարտականությունները դրված են ըստ ծառայության, կամ այն անձի կողմից, ով այդ պարտականությունը կատարում է հատուկ հանձնարարությամբ կամ ստանձնել է կամավոր, եթե դրա հետևանքով երեխայի առողջությանն անզուլշությամբ պատճառվել է միջին ծանրության վնաս:

Հանցագործությունը ոտնձգություն է երեխայի նորմալ ֆիզիկական, հոգեկան և սոցիալական զարգացման դեմ:

⁶⁵ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի համաձայն, խորթ ծնողները պարտավոր են դաստիարակել և խնամել իրենց ամուսնու՝ նախկին ամուսնությունից ծնված և իրենց հետ համատեղ ապրող երեխաներին (խորթ երեխաներին):

⁶⁶ Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014, Էջեր 67-68:

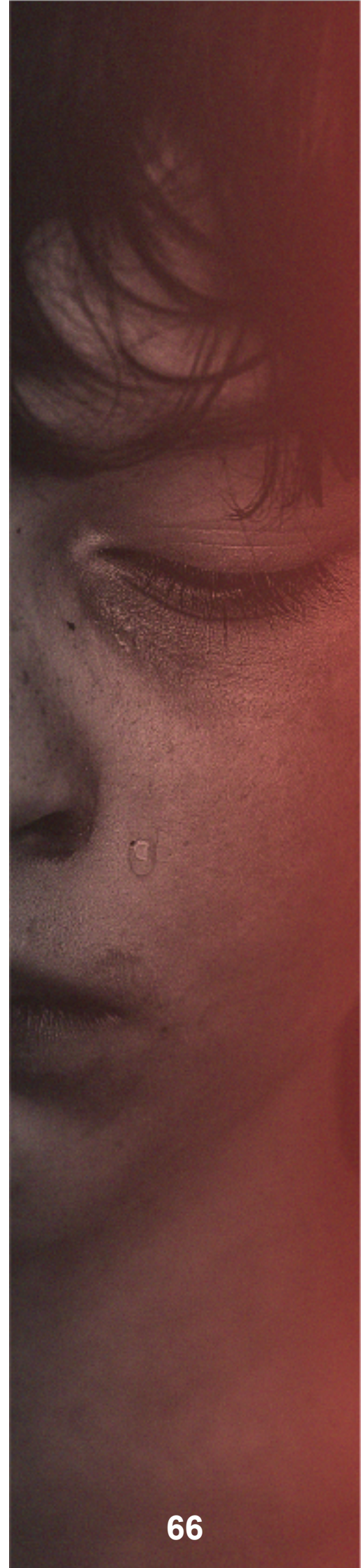

Քննարկվող հանցագործության հանցակազմը կյուրթական է, քանի որ հետևանքների առաջացումը համարվում է պարտադիր պայման հանցանքն ավարտված ճանաչելու համար: Հանցագործության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշներ են՝

1. հանրորեն վտանգավոր արարքը (երեխայի կյանքի անվտանգության ապահովման կամ առողջության պահպանման պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը),
2. հանրորեն վտանգավոր հետևանքը (երեխայի առողջությանը պատճառված միջին ծանրության վնասը),
3. պատճառական կապն արարքի և հետևանքի միջև:

Եթե վերոնշյալ պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու հետևանքով երեխայի առողջությանն անզգուշությամբ պատճառվել է ծանր վնաս, ապա արարքը պետք է որակել միայն որպես անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառել (ՀՀ քր. օր.-ի 120-րդ հոդված), իսկ եթե անզգուշությամբ վրա է հասել երեխայի մահ՝ միայն որպես անզգուշությամբ մահ պատճառել (ՀՀ քր. օր.-ի 109-րդ հոդված): Համակցությունը նման դեպքերում բացակայում է, և արարքը լրացուցիչ չի որակվում ՀՀ քր. օր.-ի 171-րդ հոդվածով:

Եթե երեխայի կյանքի անվտանգության ապահովման կամ առողջության պահպանման պարտականությունը չկատարող կամ ոչ պատշաճ կատարող անձն իրականացրել է նաև երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու ձևով հանցանք, ապա արարքը որակվում է հանցագործությունների համակցությամբ՝ ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ և 171-րդ հոդվածով: Իսկ եթե ծնողի մոտ առկա է եղել անուղղակի դիտավորություն

այն հետևանքների նկատմամբ, որոնք առաջացել են երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու հետևանքով, ապա արարքը նույնպես պետք է որակվի համակցությամբ, բայց այս անգամ՝ ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածով և այն հոդվածով, որով նախատեսված է առողջությանը պատճառված փաստացի վնասը:

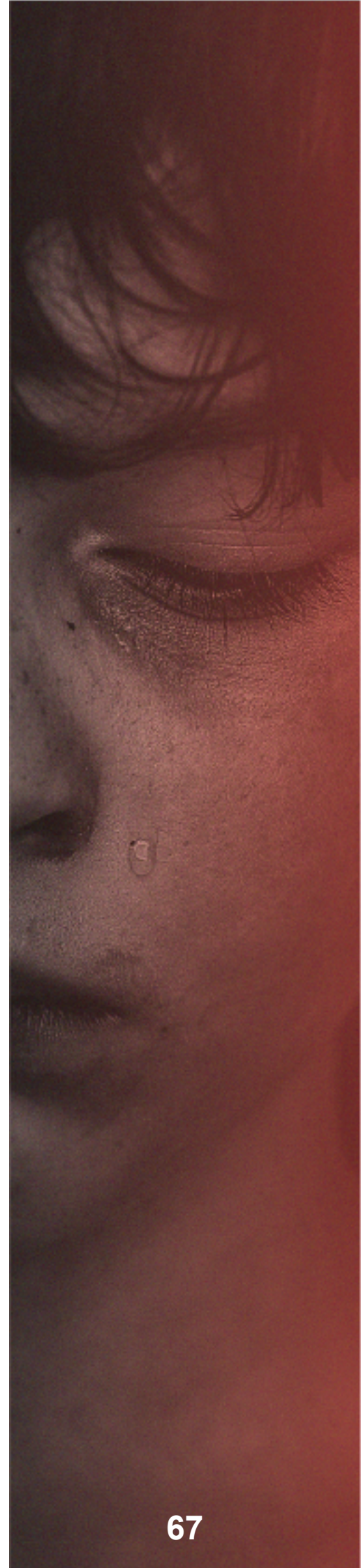
Քննարկվող հանցագործությունը բնութագրվում է անզգուշության երկու ձևով՝ և՛ ինքնավատահողությամբ, և՛ անփութությամբ⁶⁷:

ՀՀ քր. օր.-ի 172-րդ հոդվածով քրեորեն պատժելի է խնամակալությունը կամ հոգաբարձությունը շահադիտական կամ այլ անձնական դրդումներով օգտագործելը կամ խնամարկյալին դիտավորությամբ առանց հսկողության կամ անհրաժեշտ օգնության թողնելը, որն առաջացրել է խնամարկյալի իրավունքների և օրինական շահերի էական սահմանափակում:

Խնամակալության և հոգաբարձության հարցերը կարգավորված են ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով, որի 134-րդ հոդվածի համաձայն, խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանվում է այն երեխաների նկատմամբ⁶⁸, որոնք մնացել են առանց ծնողական խնամքի՝ նրանց պահելու, դաստիարակելու և կրթություն տալու, ինչպես նաև նրանց իրավունքները և շահերը պաշտպանելու նպատակներով: Իսկ նույն օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի համաձայն, երեխաների խնամակալներ (հոգաբարձուներ) կարող են նշանակվել միայն չափահաս գործունակ անձինք՝ իրենց համաձայնությամբ: Երեխայի

⁶⁷Նույն տեղում, էջ 70:

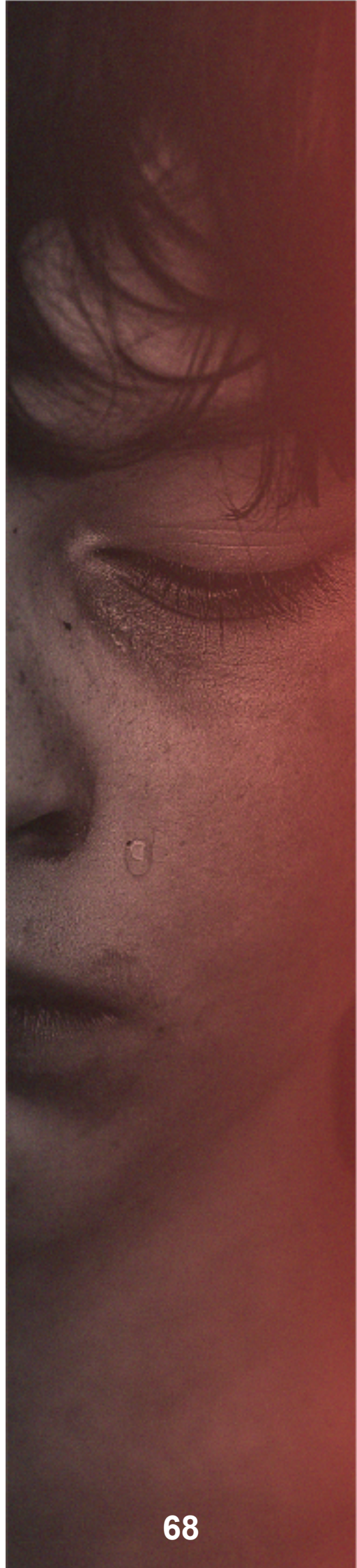
⁶⁸Խնամակալություն սահմանվում է 14 տարին չլրացած անչափահասների, իսկ հոգաբարձություն նշանակվում է 14-ից 18 տարեկան անչափահասների նկատմամբ:

խնամակալ (հոգաբարձու) նշանակելիս հաշվի են առնվում խնամակալի (հոգաբարձուի) բարոյական և անձնական այլ հատկանիշներ, խնամակալի (հոգաբարձուի) պարտականությունները կատարելու նրա ունակությունները, խնամակալի (հոգաբարձուի) և երեխայի փոխհարաբերությունները, երեխայի նկատմամբ խնամակալի (հոգաբարձուի) ընտանիքի անդամների վերաբերմունքը, ինչպես նաև երեխայի ցանկությունը, եթե դա հնարավոր է⁶⁹:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 136-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դաստիարակչական, բժշկական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններում պետության լրիվ խնամքի տակ գտնվող երեխաների նկատմամբ խնամակալ (հոգաբարձու) չի նշանակվում: Նրանց պարտականությունների կատարումը դրվում է այդ կազմակերպությունների վրա: Խնամակալների (հոգաբարձուների) կողմից երեխաներին նշված կազմակերպություններում ժամանակավորապես տեղավորելը չի դադարեցնում այդ երեխաների նկատմամբ խնամակալի (հոգաբարձուի) իրավունքներն ու պարտականությունները: Խնամակալը (հոգաբարձուն) իրավունք չունի խոչընդոտելու ծնողների և մերձավոր այլ ազգականների հետ երեխայի շփվելուն, բացառությամբ, երբ նման շփումը չի համապատասխանում երեխայի շահերին: Խնամակալն ու հոգաբարձուն խնամակալության (հոգաբարձության) տակ գտնվող երեխայի

⁶⁹Խնամակալ (հոգաբարձու) չեն նշանակվում քրոնիկ ալկոհոլամոլությամբ կամ թմրամոլությամբ, թունամոլությամբ հիվանդ անձինք, կյանքի և առողջության նկատմամբ դիտավորյալ հանցագործություններ կատարած անձինք, խնամակալների (հոգաբարձուների) պարտականություններից հեռացված անձինք, ծնողական իրավունքներից զրկված անձինք, ծնողական սահմանափակ իրավունքներով անձինք, նախկին որդեգրողները, եթե որդեգրումը վերացվել է նրանց մեղքով, ինչպես նաև այն անձինք, ովքեր առողջական վիճակով չեն կարող իրականացնել երեխայի դաստիարակության պարտականությունը:

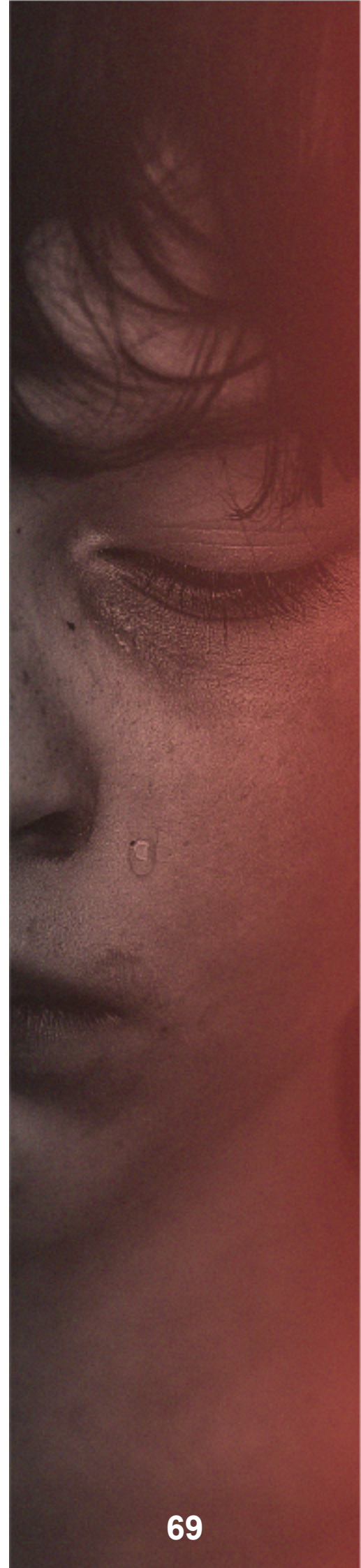

Նկատմամբ խնամակալության և հոգաբարձության պարտականությունները կատարում են անհատույց:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի նշված դրույթներից բխում է, որ անչափահասի նկատմամբ նշանակված խնամակալներն ու հոգաբարձուները պարտավոր են դաստիարակել խնամարկյալներին, հոգ տանել նրանց ֆիզիկական զարգացման և ուսման մասին, պաշտպանել նրանց իրավունքներն ու շահերը: Եթե խնամակալը կամ հոգաբարձուն պատշաճ չի կատարում իր վրա դրված պարտականությունները, ապա խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը նրան հեռացնում է այդ պարտականությունների կատարումից: Սակայն խնամակալի կամ հոգաբարձուի կողմից իրենց իրավունքները չարաշահելու դեպքում առաջ է գալիս նրա քրեական պատասխանատվության հարցը:

Հանցագործությունն արտահայտվում է և՛ գործողությամբ (խնամակալությունը կամ հոգաբարձությունը շահադիտական կամ այլ անձնական դրդումներով օգտագործելու դեպքում), և՛ անգործությամբ (խնամարկյալին դիտավորությամբ առանց հսկողության կամ անհրաժեշտ օգնության թողնելու դեպքում): Այն կարող է իրագործվել խնամակալությունը կամ հոգաբարձությունը շահադիտական կամ այլ անձնական դրդումներով օգտագործելու կամ խնամարկյալին դիտավորությամբ առանց հսկողության կամ անհրաժեշտ օգնության թողնելու մեջ:

Քննարկվող հանցակազմը նյութական է, քանի որ հանցագործության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հետևանքը՝ խնամարկյալի իրավունքների և օրինական շահերի էական սահմանափակումը:

Խնամարկյալի իրավունքների և օրինական շահերի էական սահմանափակումն արժեքավորվող հասկացություն է, որի գնահատման հարցը թողնված է իրավակիրառողի լուծմանը (օրինակ՝ նյութական օգնությունից զրկելը, կրթական ծրագրերին չմասնակցելը և այլն)⁷⁰:

ՀՀ քր. օր.-ի 173-րդ հոդվածի համաձայն, քրեորեն պատժելի է ծնողի կողմից երեխային կամ տասնութ տարին լրացած անաշխատունակ զավակին դատարանի վճռով ապրուստի միջոցներ վճարելուց երեք ամսից ավելի չարամտորեն խուսափելը:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի համաձայն, ծնողները պարտավոր են պահել իրենց երեխաներին: Երեխաներին ապրուստի միջոց տրամադրելու կարգն ու պայմանները ծնողները որոշում են ինքնուրույն: Ծնողները կարող են համաձայնություն կնքել իրենց երեխաներին պահելու մասին (ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնություն)՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 15-րդ գլխին համապատասխան⁷¹:

⁷⁰ ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ: Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 328:

⁷¹ Եթե ծնողներն ապրուստի միջոց չեն տրամադրում իրենց երեխաներին, ապա վերջիններիս պահելու համար միջոցները (ալիմենտը) ծնողներից բռնագանձվում են դատական կարգով, որը նախատեսված է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 69-րդ հոդվածով, որի համաձայն երեխաների համար ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ նրա ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում ծնողներից ալիմենտի բռնագանձումը կատարվում է դատական կարգով՝ հետևյալ չափերով ամենամսյա վճարումներ կատարելու միջոցով՝

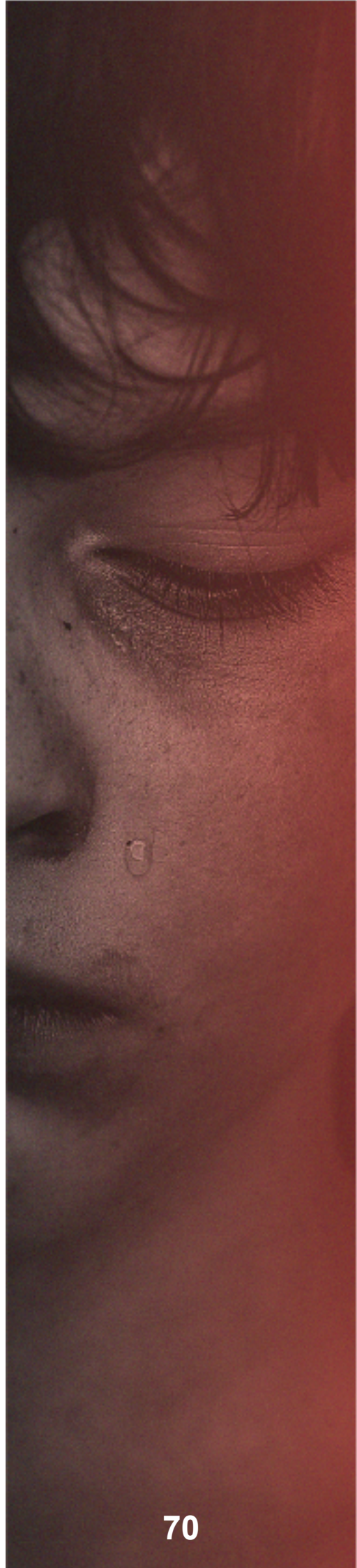
ա) մեկ երեխայի համար ծնողների վաստակի և (կամ) այլ եկամտի մեկ քառորդը.

բ) երկու երեխաների համար՝ մեկ երրորդը.

գ) երեք և ավելի երեխաների համար՝ կեսը:

Նախատեսված ամենամսյա վճարումների չափը յուրաքանչյուր երեխայի համար չպետք է պակաս լինի սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկի չափից, իսկ գործազրկության նպաստ ստացող ծնողներից ալիմենտ բռնագանձելիս՝ գործազրկության նպաստի 20 տոկոսից:

Վերը նախատեսված բաժինների չափերը կարող են դատարանով նվազեցվել կամ ավելացվել՝ հաշվի առնելով կողմերի գույքային ու ընտանեկան դրությունը և ուշադրության արժանի շահերը:

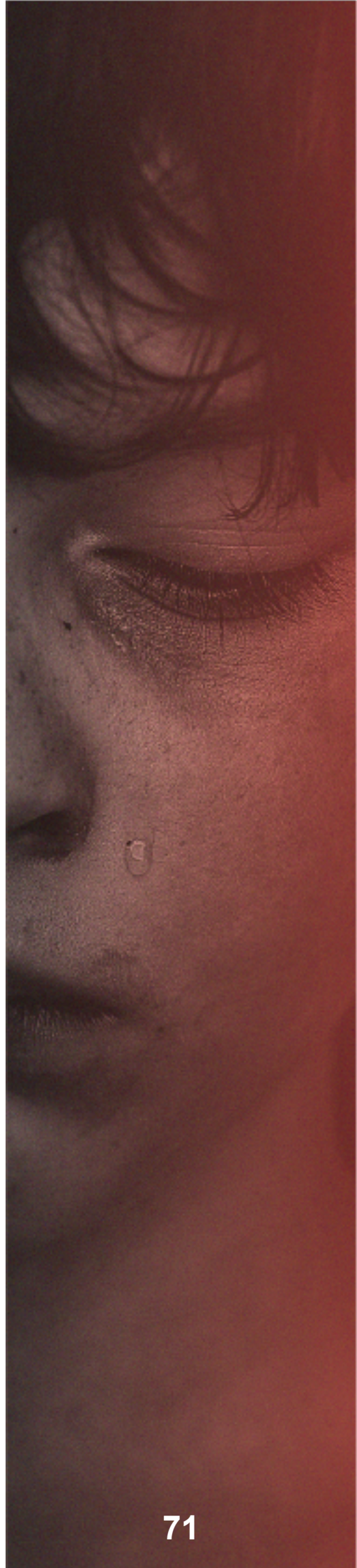

Հանցագործությունից տուժող կարող են հանդիսանալ ինչպես անչափահաս, այնպես էլ անաշխատունակ չափահաս երեխաները, որոնց ծնողները չարամտորեն խուսափում են ապրուստի միջոցներ վճարելուց:

Հանցագործությունն արտահայտվում է ծնողի կողմից երեխային կամ տասնութ տարին լրացած անաշխատունակ զավակին դատարանի վճռով ապրուստի միջոցներ վճարելուց երեք ամսից ավելի չարամտորեն խուսափելու մեջ: Ապրուստի միջոցներ վճարելուց խուսափելը կարող է չարամիտ համարվել, եթե ծնողը պարբերաբար, տևականորեն (3 ամսից ավելի ժամկետով), առանց հարգելի պատճառների հրաժարվում է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած համապատասխան վճիռը կատարելուց: Խուսափելու չարամտության հատկանիշի համար բնութագրական է նաև դատարանի անունից պաշտոնական նախազգուշացման առկայությունը կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարման մարմիններ ներկայանալուց խուսափելը կամ այլ նմանատիպ գործողություններով վճռի կատարումից խուսափելը⁷²:

Ապրուստի միջոցներ վճարելուց խուսափելու եղանակներ կարող են լինել բնակության, աշխատանքի վայրը հաճախակի և առանց հարգելի պատճառների փոխելը, եկամտի իրական աղբյուրները թաքցնելը և այլն:

⁷² Տոնոյան Ն. *Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/*: Երևան, Լիմուշ, 2014, էջ 75:

Խնամակալները, հոգաբարձուները, ինչպես նաև այն անձինք, ում վրա դատարանի վճռով երեխային դաստիարակելու պարտականություն է դրվել (օրինակ՝ հեռավոր ազգականներ), չեն կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության քննարկվող հանցագործության համար: Նրանք կենթարկվեն պատասխանատվության ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածով, քանի որ երեխային ապրուստի միջոցներ չվճարելով, վերջիններս չեն կատարում կամ ոչ պատշաճ են կատարում երեխայի դաստիարակելու պարտականությունը:

Երեխաների իրավունքներն ու շահերը պաշտպանվում են ՀՀ քր. օր.-ի նաև այլ գլուխներում նախատեսված հոդվածներով: Մասնավորապես, ՀՀ քր. օր.-ի 262-րդ հոդվածով քրեորեն պատժելի է պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն ստեղծելը, դեկավարելը կամ պահելը կամ որևէ հանրային հաստատություն պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելը կամ այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելու համար բնակարան կամ այլ կացարան պարբերաբար տրամադրելը կամ գույքային օգուտ ստանալով՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելը, եթե բացակայում են նույն օրենսգրքի 132-րդ կամ 132.2-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները: Այդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը նախատեսում է ծանրացնող հանգամանք, այն է՝ անչափահասին օգտագործելով կատարելը:

Հանցագործությունը դրսևորվում է այլընտրանքային ակտիվ գործողություններով.

- գործողություններ, որոնք ուղղված են պոռնկությամբ

զբաղվելու համար հաստատություն ստեղծելուն, ղեկավարելուն կամ պահելուն⁷³,

- գործողություններ, որոնք ուղղված են որևէ հանրային հաստատություն պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելուն⁷⁴,
- գործողություններ, որոնք ուղղված են այլ անձի՝

⁷³ Պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն ստեղծելը դրսևորվում է այնպիսի գործողություններով, որոնց արդյունքում ծագում է պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելու կառույց: Դա կարող է լինել, օրինակ, օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան մարմիններում գրանցված կազմակերպություն (ՍՊԸ, ՓԲԸ կամ այլ), որն ունի այդ կազմակերպության գործունեության տեսակներին համապատասխան արտոնագրեր, ինչպես նաև տարածք և գույք: Դրանք, սակայն, կարող են հանդիսանալ հաստատության ստեղծման իրական նպատակների (պոռնկությամբ զբաղվելու համար) քողարկման ձև:

Պոռնկությամբ զբաղվելու համար ստեղծված կառույցը կարող է լինել նաև ամբողջությամբ անօրինական և ընդհատակյա, երբ այն որևէ կերպ չի գրանցվել որպես գործող հաստատություն:

Պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն ղեկավարելը դրսևորվում է արդեն ստեղծված հաստատության վարչարարական գործառույթների իրականացմամբ, բնականոն գործունեության սպահովման համար որոշումներ կայացնելով և դրանց կատարմանն ուղղված միջոցառումներ իրականացնելով (դերերի բաշխում, նյութատեխնիկական մասի համակարգում, տարբեր միջոցառումների կազմակերպում, պոռնիկների հավաքագրում, ընտրություն կամ նրանց հետ համապատասխան պայմանավորվածությունների ձեռքբերում, գործունեության կառուցակարգերի ընտրություն, գովազդների տեղադրում, հաճախորդներով սպահովելուն ուղղված միջոցառումների իրականացում և այլն): Պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատությունը, որպես կանոն, ղեկավարվում է տնօրենի կողմից:

Պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն պահելը դրսևորվում է հաստատության առօրյա բնականոն գործունեությունն սպահովելով (սնունդ, խմիչք, պահպանակներ, անհրաժեշտ գույք և ծառայություններ, ծագող տարբեր խնդիրների լուծում, պոռնիկների հավաքագրում կամ նրանց հետ համապատասխան պայմանավորվածությունների ձեռքբերում):

Պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն պահողը հաստատության բնականոն ամենօրյա գործունեության աշխատանքները փաստացի կանոնակարգողն է և դրանց նկատմամբ հսկողություն իրականացնողը:

⁷⁴ Որևէ հանրային հաստատություն պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելը դրսևորվում է արդեն իսկ գոյություն ունեցող օրինական հաստատությունը (հյուրանոցը, գիշերային ակումբը, սրճարանը, բաղնիքը և այլն) պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելով: Հաստատության առանձին աշխատակիցներ ինքնուրույն կարող են կիրառել իրենց գործառույթներն այլ անձանց պոռնկությամբ զբաղվելուն նպաստելու համար:

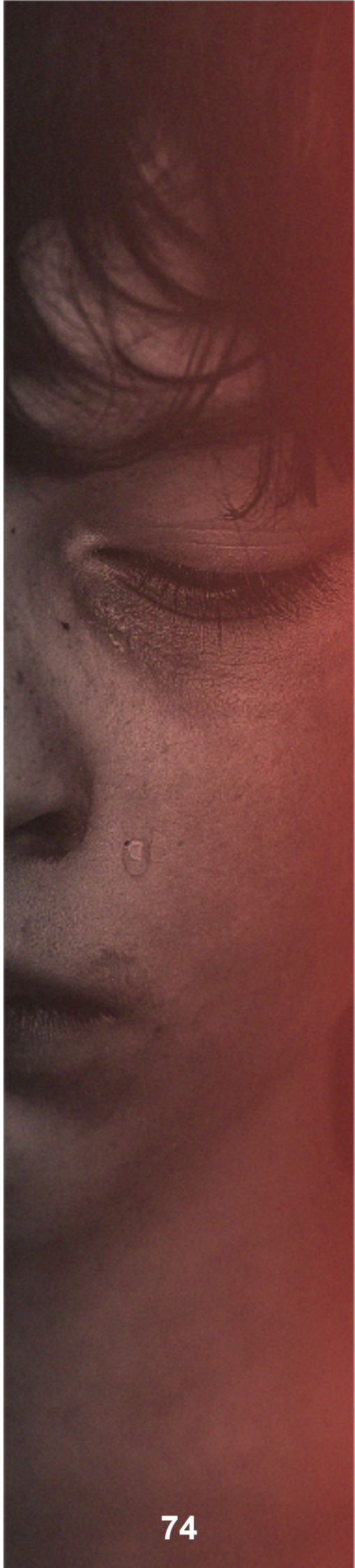
պոռնկությամբ զբաղվելու համար բնակարան կամ այլ կացարան պարբերաբար տրամադրելուն⁷⁵,

- գործողություններ, որոնք ուղղված են գույքային օգուտ ստանալով՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելուն⁷⁶:

Պետք է հաշվի առնել, որ շահույթ ստանալու օրինական նպատակ հետապնդող ծառայություններ մատուցող հաստատությունները (օրինակ՝ հասարակական սննդի, զվարճանքի հաստատությունները և այլն) իրենց գործունեությունն իրականացնում են հրապարակային օֆերտայի սկզբունքով: Դա նշանակում է, որ այդ կազմակերպությունների ծառայություններից իրավունք ունի օգտվելու ցանկացած անձ, եթե օրենքով նախատեսված չեն արգելքներ կամ սահմանափակումներ: Եվ եթե, օրինակ, այդ վայրն երրորդ անձանց կողմից օգտագործվել է որպես պոռնկությամբ զբաղվելու համար պայմանավորվածություններ ձեռք բերելու հավաքատեղի, որտեղ վճարվել է նաև պատվիրված սննդամթերքի համար, ապա դա ինքնին չի կարող որակվել որպես արարք,

⁷⁵ Այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելու համար բնակարան կամ այլ կացարան պարբերաբար տրամադրելը դրսևորվում է բնակարանը կամ որևէ այլ կացարան, որոնք նախատեսված չեն հանրային օգտագործման համար, պոռնկությամբ զբաղվելու նպատակով այլ անձի պարբերաբար տրամադրելու ձևով: Նման կացարան կարող է հանդիսանալ նաև ավտոմեքենան: Պոռնկությամբ զբաղվող անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու համար կացարանը միանվագ տրամադրելը հանցակազմ չի պարունակում:

⁷⁶ Գույքային օգուտ ստանալով պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելը դրսևորվում է հիմնականում կավատության ձևով՝ որպես գույքային օգուտի դիմաց սեռական հարաբերության համար միջնորդություն: Այդպիսի միջնորդություն պետք է գնահատել նաև պոռնկությամբ զբաղվողների տվյալներով կայքէջերի ստեղծումը կամ հայտարարությունների տեղադրումը: Գույքային օգուտ ստանալով պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստել ասելով՝ պետք է հասկանալ նաև այն դեպքերը, երբ հանցավորը գույքային օգուտի դիմաց իր գործողություններով բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում այլ անձի՝ պոռնկությամբ զբաղվելու համար: Այդ գործողությունները կարող են դրսևորվել անձի՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն խոչընդոտող տարբեր միջադեպերից, հանցավոր տարրերի ոտնձգություններից պաշտպանելով, իրավապահ մարմինների հետապնդումներից թաքցնելով, պոռնկությամբ զբաղվելու «թույլտվություն ստանալու» համաձայնություն ձեռք բերելով և այլն:

որը կազմում է հաստատության սեփականատերերի, տիրապետողների կամ օգտագործողների կողմից գույքային օգուտ ստանալով պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելու հանցակազմ⁷⁷:

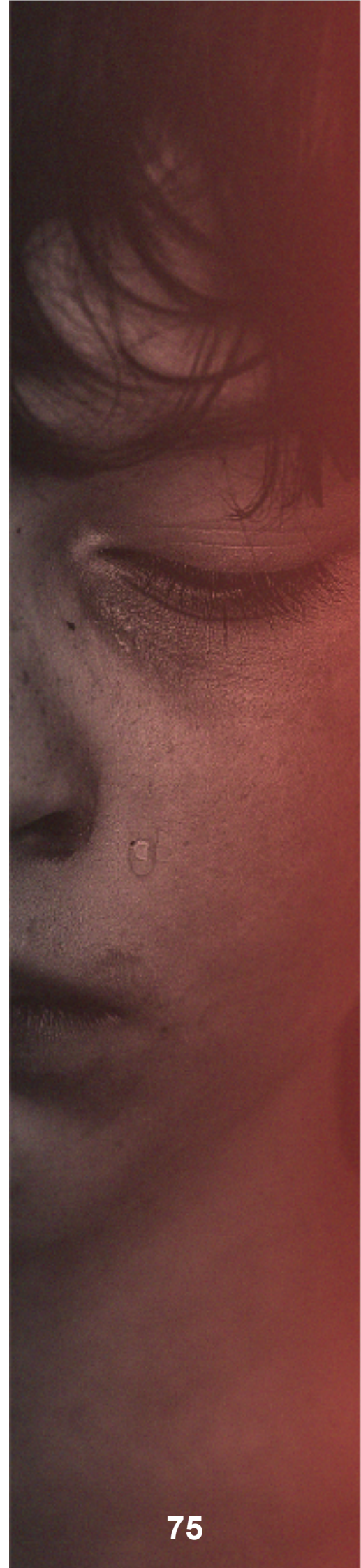
Արարքը ՀՀ քր. օր.-ի 262-րդ հոդվածով կարող է որակվել, եթե բացակայում են երեխայի թրաֆիքինգի կամ շահագործման հատկանիշները:

ՀՀ քր. օր.-ի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասը որպես առանձին քրեորեն պատժելի արարք նախատեսում է համակարգչային համակարգի միջոցով մանկական պոռնոգրաֆիայի ներկայացնելը կամ համակարգչային համակարգում կամ համակարգչային տվյալների պահպանման համակարգում մանկական պոռնոգրաֆիայի պահպանելը:

Մանկական պոռնոգրաֆիա ասելով պետք է հասկանալ պոռնկագրական նյութերը, որոնք տեսապատկերում են բացահայտ սեռական գործողություններին երեխայի մասնակցությունը կամ այդպիսի գործողություններին մասնակցող երեխայի իրական պատկերները: ՀՀ քր. օր.-ի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նկարագրված է երկու արարք, որոնցից յուրաքանչյուրն ինքնին առանձին հանցակազմ է պարունակում՝

- համակարգչային համակարգի միջոցով մանկական պոռնոգրաֆիա ներկայացնելը,
- համակարգչային համակարգում կամ համակարգչային տվյալների պահպանման համակարգում մանկական պոռնոգրաֆիա պահպանելը:

⁷⁷ Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Ս. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2013, էջեր 114-117:

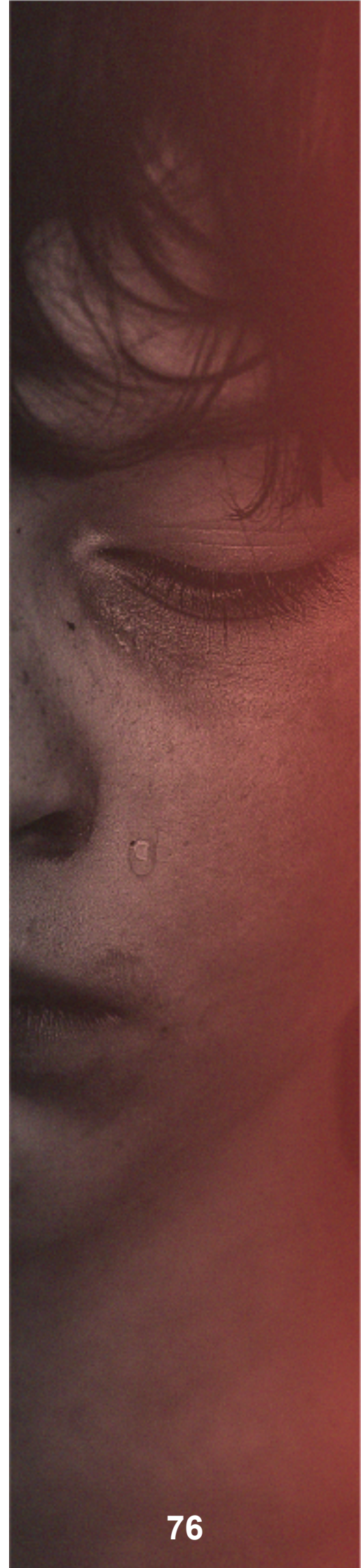

Համակարգչային համակարգի միջոցով մանկական պոռնոգրաֆիա ներկայացնելը կարող է դրսևորվել այդ բովանդակության նյութը համակարգչային համակարգով այլ անձանց հասանելի դարձնելով: Այսպես, մանկական պոռնոգրաֆիա տարածելը կամ փոխանցելն այդ նյութի ներկայացման եղանակներից են⁷⁸:

Համակարգչային համակարգում կամ համակարգչային տվյալների պահպանման համակարգում մանկական պոռնոգրաֆիա պահպանելը նշանակում է այդպիսի նյութի պահպանումը համակարգչային համակարգի հիշողության մեջ⁷⁹:

⁷⁸ ՀՀ քր. օր.-ի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նկարագրված արարքն ամբողջովին չի նկարագրում «Համակարգչային հանցագործությունների մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածում տրված սահմանումները: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է քրեականացնել նաև համակարգչային համակարգի միջոցով տարածելու նպատակով մանկական պոռնոգրական արտադրանք թողարկելը, համակարգչային համակարգի միջոցով մանկական պոռնոգրական նյութեր առաջարկելը կամ գովազդելը կամ այլ կերպ հասանելի դարձնելը կամ տարածելը կամ փոխանցելը կամ իր կամ այլ անձի համար ձեռք բերելը:

⁷⁹ Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2013, Էջեր 121-122:

1. Ռենոլդն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով (2008թ.-ի հոկտեմբերի 16-ի վճիռ, Renold v. France, application no. 5608/05) <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22item-id%22:%5B%22001-88972%22%5D%7D>
2. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս (չորրորդ հրատարակություն)/ Գ. Ղազինյանի խմբագրությամբ. Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, 2012, 2013 թթ.,
3. Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2013,
4. Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Պայքար մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ: Մոդուլ 2: Երևան, 2011,
5. Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Պայքար մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ: Մոդուլ 3: Երևան, 2011,
6. Ղամբարյան Ա., Թումասյան Դ. Երեխաների սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններն ու դրանց վարույթի առանձնահատկությունները (ձեռնարկ քննիչների համար): Երևան, 2015,
7. Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014,
8. «Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին» կոնվենցիա // <https://www.arlis.am/Document-View.aspx?docID=29926>,

Լրացուցիչ մեդիա-նյութերը
նախատեսված են Ձեզ
հետաքրքրող նյութի մասին
հավելյալ գիտելիքներ
ստանալու համար:

9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010թ. դեկտեմբերի 23-ի թիվ ԵՄԴ/0086/01/10 որոշումը // datalex.am,
10. Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций. Т.2. Особенная часть. М., 2007 // <https://www.twirpx.com/file/587656/>,
11. Уголовный закон в практике мировой судьи: научно-практическое пособие/ Под ред. А.В. Галаховой. М., 2007 // <http://lawlibrary.ru/izdanie2055588.html>,
12. Бойко Н.В. Ответственность за незаконное лишение свободы по советскому уголовному праву. Харьков, 1989 // <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?book-ID=122281>,
13. Адельханян Р.А. Расследование похищения человека. М., 2000 // <http://www.combook.ru/product/1837061/>,
14. Логанов И.И. Свобода личности. М., 1972,
15. Рассказов Л., Упоров И. Категория “свобода” в уголовном праве России// Уголовное право, 2000, N2 // <https://www.twirpx.com/file/561232/>,
16. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть/ Под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1996 // <https://www.twirpx.com/file/34812/>,
17. Оберемченко А.Д. Развратные действия: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации. Автореферат диссертации на канд. юрид. наук. Краснодар, 2014 // <https://www.dissercat.com/content/razvratnye-deistviya-ugolovno-pravovaya-kharakteristika-i-problemy-kvalifikatsii>.